

Irodalmi tükör / szépirodalom

Csontos János: Nagypénteki elégia	3
Dávid Csaba: Frici és Franci – Chopin és Liszt (Privát muzikológia)	4
Lángi Péter: Arcok, sorsok (Miss Európa, 1929 /A keszthelyi Simon Böske /, Anyai fájdalom, A találkozás)	7
Oláh András: kapituláció, nem jöttél közelebb, fogolycsere, végállomás	8
Kabdebó Tamás: Ír szerelem (Regényrészlet)	9
Szauer Ágoston: Tetők, Mérleg	13
H. Hadabás Ildikó: Somlói bordal, Jókai Mór utca, Éjszakai legényes	14-15
Benedek Szabolcs: Kicsit erkölcstelen	16
Lanczkor Gábor: Női hangra	21
Gál Soma: A vasút története	22
Sütő Csaba András: a fentebb stíhl, Ruszka Gyuri visszánéz	26-27
Villányi G. András: A kőbei zöld fotel, A tücsök, Az asztalkendő meséi, Lángorgona	28-29
Péntek Imre: Hármasköny (Dürer-Filep-Németh J.)	30
Praznovszky Mihály: Grafikák és versek köz(ös)játéka	30
Németh J. Attila: Versek Filep Sándor Dürer emléklapok című grafikai lapjaira	31-33

100 éve született Takáts Gyula

Rozsos Gábor: Már Drangalag köszönti - Triptichon Takáts Gyula emlékének	34
Kelemen Lajos: Művelt varázs; munka - Takáts Gyuláról	35
Püspök Lívia: A világ tetején - (Takáts Gyula emlékére)	37
Káplán Géza: Az orfikus közép költője	38

A "Csillagok árvája" - Utassy József Emlékkonferencia

Szentmártoni János: A meg nem írt portré – Utassy 70	40
Pécsi Györgyi: Pogány metafizika Utassy József költészetében	41

Tanulmány - kritika

Szálinger Balázs: „A poeta doctus ellen tiltakozom” (Beszélgetés Lanczkor Gáborral)	44
Szabó Ferenc S. J.: Egy készülő Piliinszky-kötet elé (STIGMA – Válogatott versek)	46
Szepes Erika: „az önarckép egyben világértelmezés” – Orbán Ottó modern személyisége (Gondolatok a paradigmaváltásról VI. III., befejező rész)	49
Varga Endre: A barátság anatómiája két kötetben (Kovács István könyvéről)	56
Pénzes Dávid: Az olasz irodalom elfeledett partjai? (Madarász Imre Kultusz, vita, feledés című könyvéről)	58
Szalay Dávid: testbeszéd (Borbély Szilárd A Testhez c. kötetéről)	62
Bende Tamás: Sztorik, emlékek, indák (Falvai Mátyás Gépindák című kötetéről)	65
Farkas Szilárd: Földem (Válogatás somogyi alkotók műveiből)	68

Képző-/ Színház-/ Báb-/ és Filmművészet

Révész Emese: Mester és bálványai (Csók István önarcképe a firenzei Uffizi-ben)	71
Péntek Imre: 20 éves a GébArt – avagy két évtized a tóparton	75
Péntek Imre: Tárlatról-tárlatra	79
Fejős Miklós: Művészfeleségek	83
Szemes Béla: Kortárs szerző drámája a Hevesi Sándor Színházban (Egressy Zoltán Portugál című darabjáról)	85
Szemes Péter: Youkoso, János vitéz (A Griff Bábszínház János vitézéről)	88
KirályLászló: 80 éve született Jacques Demy	91

Péntek Imre: Egy színházi és képzőművészeti mindenes halálára

Szerzőinkről

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) - főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Péntek Imre - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Ferencz e. Győző - helytörténet
Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdek

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával.

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 600 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Göcsej Nyomda
8900 Zalaegerszeg,
Bajcsy-Zsilinszky tér 2.
E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Filep Sándor: Dürer emléklapok I. 1998

Csontos János

Nagypénteki elégia

Tombol a suttyó tavasz, az orgonarügyek úgy robbannak, mint kivirágzó gránát lövészárkok sáros labirintusában. A Teremtő röntgen-periszkópja rajtad átlát, s míg elnyom egy-egy diszkrét ásítást, hisz annyit látott már, mindent látott, mellékesen eléd löki a kizsigerelt-nyúzott, gyönyörű-borzalmas egyetlen világot. A vallatófülkék izzadt magányát, hol öreg pap örvendez a váratlan ahá-élménynek, s penitenciaként nem imát, de írást ró reád: ezt akarja az Ég, ez kezdeted s a véged; a magadba fordulást, elcsendesülést, hasztalan lármáz odakünn százszólamú kórus; a bűn s erény csatáját, hol nincs közlekedésrendészet, nincsen másusz, se bónusz; a jobbulás vágyát, mert bár tiltott mezőkön jártál, hátha lesz, ki megmossa a lábad; a vágyakozást, hogy testtelen legyél, asztrál, s a megmentő hit visszamesse vágyad – mind megtapasztaltad. S most mégis itt állsz gyámoltalan és tapasztalattalan, mint akiben árvizek tetőznek, homokzsák ázik, s a menekvésnek borsos ára van. Minden vétked, hogy álmodni mertél; s az álmok reggel öntörvényű életre keltek, örvénylőn magukkal ragadtak, mintha léteznének örök, első és utolsó szerelmek, mintha léteznének csakazértis, mindent tagadva első és utolsó hitek és remények, mintha nem volna szívrohasztó halál, s ha mégis, az egyetlen-éltet vagy hivatva élned. A földi poklokat, mint rossz turista, megjártad immár, kapuját szélesre magad nyitottad, túlélted, hetedhét földről csodádra jártak, faggattak, tamáskodón tapogattak, ám e világon minden csodának – s halálnak – három nap csupán a szavatossága, a feltámadás napi rutin, a titkok elhomályosulnak, krikosz-krakosz lesz megannyi ábra, s kapaszkodhatsz görcsösen Istenbe, ösztönökbe, mániákba, megtartó familiába, ami egykor egyben volt s immár külön van, nem egyesül harmóniává, hiába. A tűnő ideiglenesség kilátópontjai: a feltétlen rajongás, a gyönyör mint halál-előleg, a mégis-tökély, mely dagasztja s nem apasztja energiád, mást-szeretni-erődet, a fiú s leány mint a halandóság kijátszása, a felemás párbeszéd a Nagy Szótalannal, a szerelem, a szerelem, a szerelem, az Egyszer, a Majd, a Talán és az Azonnal... Mert van boldogság és van beteljesülés, van sóvárgás, létezik vágy a vágyra, van szimmetria az aszimmetriában. S ha itt állsz most árván, a Mennyekig alázva, az azért van, mert hajdan lázadni voltál bátor, s alábuktál, mint engedetlen angyal. De van Máriád, a szűzi jelenés; és Magdolnád, dzsungelés szenvedély-bozonttal, és egy e kettő, s e kettő úgyis egy, ha el is zsibbasztnak hosszú, vont litániák. Emlékezz, mert csupán az emlék ment meg a süllyedéstől: létezett egy más világ, ahol minden úgy volt, amint lennie kellett. Hogy százszor is megbántad? Ne bánd. Mi immár külön van s mégis mindig egyben, hasztalan kerülné egymást el haránt, nem volna úgyszem az Úr előtt kedves. Mert Ő megértő, s mibe szeretet költözött, nincsen ott bűn. S míg kanyargós, makacs Golgotákon kaptat a vérző szívű Egyszülött, orgonarügyek robbannak a tavaszban, s a lélek sárdagasztó lövészárkaiban egyesül – hasztalan választotta széjjel a fátum – ami volt, ami lesz és ami van.

Dávid Csaba

Frici és Franci – Chopin és Liszt

(Privát muzikológia)

Ők ketten vajon mitől azok, akik? És miért kapcsoljuk össze kettejük alakját? Hiszen nem voltak testvérek, nem is egy nemzet fiai. Frici édesapja francia, édesanyja lengyel volt, ő maga Varsóhoz közel, Łelazowa Wolában született. Franci édesapja magyar állampolgár, az Esterházyak gazdasági tisztviselője, édesanyja osztrák leány, ő maga Doborjában született, amely akkoriban még Magyarországhoz, Sopron vármegyéhez tartozott.

Egy hiteles leírás szerint egy alkalommal korabeli, párizsi szalonban – a szalon ekkoriban nagyszerű, értelmes találkozó helyét (is) jelentette – Frici leült zongorázni a maga finom módján, halkán, de elképesztő ujjrendeket, és színeket alkalmazva. Aztán eloltották a gyertyákat, ő sötétben játszott tovább, majd megbeszélés szerint átadta a helyét a nála egy évvel fiatalabb Francinak, aki ugyanolyan lágyan, finoman játszott tovább. A jelenlévők csak akkor vették észre a váltást, amikor a gyertyákat ismét meggyújtották a teremben. Ez a történet néhány dologra rávilágít: egyrészt az ekkor még huszonvalahány éves Frici nagylelkű és kedves a barátaihoz, másrészt Franci technikailag ekkor még hasonlóképpen játszott, mint egy évvel idősebb barátja. És játszani – a szó köznapi értelmében – mindketten szerettek. Később Francinak, miután idős kort ért meg – ellentétben Fricivel – erőteljesebb, sőt, időnként talán viharosabb lett a játéka.

Mi a különbség kettejük zenéje között? Föltehetnénk ezt a kérdést, ha muzikológusok volnánk. Vajon mi jellemezte egyikük és másikuk játékmódját, zenei gondolkodását? Egyáltalán, mi tehát a különbség Frici és Franci zenéje között?

Mert a két ember között igenis van, még hozzá erőteljes különbség.

Frici, azaz Fryderyk Chopin vagy 1810 február 22-én, vagy ugyanez év március 1-én született, majd igencsak fiatalon, 39 évesen, 1849 október 17-én meghalt. Franci, azaz Liszt Ferenc majdnem kétszer tovább élt: 1811 október 22-én született és 1886-ban, július 31-én hunyt el, tehát 75 éves korában. Egy dolog mindenképpen közös bennük: mindkettőjük esetében két nép harcolt azért, hogy fiúknak tudhassák.

Friciért a lengyelek – és halványan a franciák – harcolgattak, miután francia édesapától és lengyel édesanyjától született. (Lengyel honfitársai egyébként úgy az 1835-ös évtől kezdve, amikortól Frici már európai-hírűnek számított, sokszor győzködtek, hogy „lengyelesítse” a nevét Chopinról Szopskira (ejtsd: sopszki) – a zeneszerző az efféle névjátékokat azonban szerencsére nem vette figyelembe.)

Franciért részben még ma is folyik a küzdelem a német ajkúak és a magyarok között, Liszt Ferenc ugyanis az egykori Doborjában (a mai burgenlandi Rainingban), azaz nem a mai Magyarországon született, mint Frici, aki a senki által sem vitatott hovatartozású, Varsó melletti Łelazowa Wolában. Francinak ráadásul az édesanyja volt osztrák. Vajon, az anya számít? Ha osztrák, akkor a zeneszerző is osztrák, miközben magyarnak vallja magát és Budapesten alapít Zeneakadémiát? Ha viszont lengyel az édesanya, Justyna, akkor eleve a zeneszerző is lengyel?

Igaz ugyanakkor, hogy Frici még francia anyanyelvű édesapjának is lengyelül írt leveleket, aki viszont franciául válaszolt. Chopin franciául – mondhatni – konyhanyelven tudott. Amikor a francia szervekhez hivatalos kérvényeket, beadványokat kellett írnia, akkor valamelyik francia barátját, többnyire a kedves Franchomme-ot kérte meg, hogy segítsen (Franchomme francia gordonkaművész volt). Igaz persze az is, hogy amikor a vitathatatlanul francia Delacroix néhány hetet együtt töltött Chopinnal Nohant-ban, George Sand birtokán, visszaemlékezéseiben a festő egyáltalán nem Frici francia tudására panaszkodik, hanem büszkélkedik kettejük beszélgetéseivel, amikor például Chopin elmondja neki, mi is a zenében az a bizonyos „kontrapunkt”. Franci viszont elsősorban franciául, másodsorban németül írt. Mégis, mégis... nem „Francia rapszodiákat” írt, hanem magyarokat, még ha kissé a cigányzenéből eredeztetve is.

Miről beszélünk? Chopin Párizsban nyugszik, Liszt pedig Weimarban – és? (Az, hogy Frici szívét átvitték Varsóba, a Szent Kereszt templomba, részletkérdés, nemzeti gesztus. Franci szobra pedig ugyanakkor – és méltán, ugyancsak nemzeti gesztusként – a budapesti Zeneakadémia épületének homlokzatát díszíti.)

*

A két zongorista-zeneszerző között általában baráti volt a kapcsolat, bár mindketten utaztak ide s oda, nem mindig sikerült találkozniuk. Juliusz Słowacki, a nagy lengyel drámaíró említ egy pletykás esetet, amikor – a nap pontosan

nem tudható, de 1834-ben – azt írja Párizsból édesanyjának, Lengyelországba, hogy Chopin, Liszt s még jó néhányan jelen voltak:

„ – csupa férfi volt az estélyen... Chopin, a híres zongorista játszott nekünk... különféle költészetekről beszéltünk, egyszerűen igen jó telt az este /.../

Néhány nap múlva Straszewicznél (ejtsd: sztrasevics) volt egy újabb este – de szokás szerint a hosszú előkészületek nem sikerülnek, így aztán ezen az estén iszonyúan unatkoztunk 10-től éjjel kettőig – a végén azonban Chopin leitta magát és gyönyörű dolgokat improvizált a zongorán /.../”

Elképzelték, hogy a „leitta magát” kifejezés kissé túlzó, mert – mai szóval élve – inkább csak kissé mólós lett, de az még inkább elképzelhető, hogy a jórészt érzelmi indíttatású Chopin egy-egy ilyen esetben, barátai között milyen elképesztő improvizációkat adhatott elő.

Voltak más esetek is, olyan is, amikor – teljesen privát ügyben – Frici és Franci összekülönbözött. Az ilyen történetekben egy másik, igen személyes és fájdalmas dolgot fedezünk fel: Chopin beteges volt, tüdővészben szenvedett. És a tüdőbajosok módján voltak hatalmas, felívelő lendületei (köztük nemi indíttatásúak is), és voltak lehangoló rosszulletei, amelyek akadályozták akár a társasági érintkezést is. Magyarán: Chopin hol nagyon élénk, hol igen depresszív volt, rosszulletek gyötörték. Ám mindig, minden időben nagyon is érzékeny. Liszt ezzel szemben makkegészséges fiatalember, akinek – sok egyéb között – a nemi készletével sem volt baj. Ha lehet, akkor gyerünk, hajrá... Liszt majd csak jóval később válik meggondolttá, olyan életkorban, amelyet Chopin nem ért meg.

*

Két fényképet érdemes összehasonlítanunk, mindkettő néhány hónappal a halál előtt készült: Liszt méltóságos, fehérhajú öregúr... valamikor 1885-ben, 86 elején. Chopin a világgal és önmagával vitában álló, betegségtől gyötört fiatal férfi 1849 nyarán. Liszt nyugodtan ül egy fotelban, Chopin rosszul érzi magát és szinte ellenségesen tekint a felvevőgépbe. (Ehhez tegyük hozzá, hogy Delacroix Chopin-portréja – talán a legismertebb kép – tulajdonképpen összegzés: egy nagyszerű zenész összefoglalása.)

De nézzünk leveleket: Anna Liszt (azaz Liszt Ferenc édesanyja) Párizsban 1836. május 12-én ezt veti papírra:

„Kedves Chopin úr!

Ma reggel kaptam levelet a fiamtól, amelyben azt írja, hogy 14-én érkezik és kéri, hogy Önt értesítsem. Ittléte legfeljebb 4-5 nap lesz; szeretne találkozni legjobb barátaival, akik közé elsősorban Önt számítja. Adieu, teljes szívemből csókolom Önt.”

Számítsuk le a kor szokásos, mai kifejezéssel „édelgő” stílusát („teljes szívemből csókolom Önt”), s mindjárt a lényegnél vagyunk: Anna Liszt mindent megtett, hogy fia és Chopin úr találkozhassék.

De akadnak más levelek is, Hector Berlioz Párizsban ezt írja:

„Chopinkém!

Hozzánk, a Montmartre-ra kirándulás készül, St. Denis utca 10; remélem, hogy Hiller, Liszt és Devigny is jönnek Chopin társaságában.

Hatalmas bohócság.

S még rosszabb.

H.B.”

(Magyarázként annyit, hogy Ferdinand von Hiller német karmester volt, a Devigny nevű urat nem tudom kideríteni.)

Magyarán: nagy életet éltek a művészek, zenészek, zeneszerzők, néhány arisztokrata, költők és írók amott, Párizsban.

*

De attól még alkottak, s nem is akármit.

Chopin például már 1831-re létrehozta etűdjeinek egy részét, például az opus 12-be tartozó műveket, amelyek – ha hiszik, ha nem – alapvetően a jobb kéz és a bal kéz szétválasztásának (a játék szétválasztásának) módját voltak hivatottak elősegíteni. Ennek igazolására kiválóan alkalmas egy olyan etűdje, amelyben a bal kéz alá s fel szaladgál, mindent meghatározva, míg a jobb kéz fölül (az úgynevezett kétvonalas, sőt, háromvonalas tartományban) üt viszonylag keveset. (Ez az úgynevezett Forradalmi etűd, tetszik rá emlékezni? Mennyire a kontra, rekontra, szubkontra billentyű-tartományok, tehát a bal kéz határozza meg a művet!)

Chopin nagyon sietett, hiszen neki csak 39 év adatott, addig kellett mindent elintéznie. Liszt kissé ráérősebben – és föltétlenül hevesebben – élt, hiszen 75 éve volt mindenre. Chopin már 19 évesen létrehozta f-moll zongoraversenyét,

amelyet a későbbiekben II. zongoraversenynek neveztek, majd 1830-ban, 20 évesen az I.-nek titulált e-moll zongoraversenyt. És már ugyaneddig az 1830-ig számos mazurkát, keringőt, polonézt, valamint egyéb zenedarabokat alkotott. Tényleg nagyon sietett. A zongora költője volt: állítólag olyan finoman, érzékenyen játszott, hogy – a hölgyek ájuldozásától eltekintve, aminek részben a kor szűk fűzői is oka voltak – valóban elámitotta a közönséget. Mindenesetre Chopin szinte minden darabjában érzi, hogy ez az ember csak és kizárólag egy hangszerben tudott gondolkodni, abból csalt elő elképesztő színeket. (Szélsőséges példa erre a két zongoraverseny, amelyekben alig-alig jut valami kevéske szerep a „tutti”-nak, a zenekarnak, igazándiból csak a „solo”, a zongora játszik.)

Érdemes itt megemlíteni a Mendelssohn által Lipcséből, Fanny Henselnek 1835 október 6-án írt levélből egy részletet:

„Zongorajátékában van valami olyan, kizárólag reá jellemző, ugyanakkor annyira mesteri, hogy bátran nevezhetjük egészen tökéletes virtuóznak; /.../

Örömmel beszélgettem ismét igazi zenésszel, nem amolyan fél-virtuóz-fél-klasszikussal, aki a zenében szeretné összekapcsolni az erény magasságát a bűn édes vágyával, hanem olyannal, akinek saját, kijelölt iránya van. És bár az ő iránya végletesen különbözik az enyémtől, tökéletesen megértjük egymást...” – írja Chopin lipcsei látogatásáról.

*

Liszt jóval később lépett porondra, mint igazán önálló zeneszerző: bár például az „Egy utazó naplója” című ciklikus művei az 1830-as évek második felében keletkeztek. Volt ugyan egy kísérlete, a Don Sanche című opera, amelyet a Párizsi Nagyopera 1825-ben (azaz Liszt 15 éves korában) mutatott be, de valljuk be, ez „nem az igazi”.

Liszt elsősorban az úgynevezett programzenében alkotott sokat és nagyot: valóban nagy művei talán főként a szimfonikus költemények, a Tasso, a Les Préludes, a Prométheusz, a Hungária, a Dante például később, az 1840-es évek legvégén, s az 1850-1860-as években keletkeztek. A Szent Erzsébet legendájának létrejötté kissé elhúzódtott, születési éve 1857/62, a Missa Solennis-é 1856 volt. Egyáltalán, az ő számára igazán az 1850-es évek hozták el a termést. Azt, amelyet aztán később is begyűjtött, a 60-as és 70-es években is, számos művében. Az első időkben inkább virtuóz zongoristaként volt ismert, csak később lett valóban nagy zeneszerző is. Ebben pedig része volt a lengyel származású Karolina Iwanowskának, azaz Sayn-Wittgenstein hercegnének.

Mint mondtam, Liszt egy kissé ráért, hiszen 75 évet kapott az Úristentől.

Játékmódja, zongorakezelése – részben persze, az említett fizikai-erőnléti különbségek miatt is – bizonyára erőteljesebbé, de érettebbé is vált az évek során. Megtanulta kiválóan kezelni a zenekart – Chopinnal ellentétben, aki a zongora megszállottja és egyes számú poétája volt – Liszt Esz-dúr zongoraversenye is, A-dúr zongoraversenye is erről tanúskodik. (Mellesleg, és tisztán érzelmi alapon: nem véletlen, ugye, hogy Chopin két moll-zongoraversenyt hagyott a világra, míg Liszt két dúr hangneműt...)

*

Vajon mindez jelent valami különbséget a két ember, a két barát, a két jó ismerős között?

Egyet mindenképpen: a lendületes, életerős Liszt például írt is, míg Chopin jórészt csak a családjának írt, amúgy meglehetősen színes és nagyon hiteles leveleket. Liszt viszont a nagyvilág elé állt, sok egyéb között „F. Chopin” című, Párizsban, 1852-ben megjelent visszaemlékezésével. Megtehetette, hiszen barátja már három éve halott volt – de szép, igaz szavakat írt le Chopinról, még ha kissé dagályos stílusban is.

Amúgy pedig az égvilágon semmi különbség köztük: mindketten zeneszerzők, zongoraművészek voltak, Liszt ugyanúgy, mint Chopin. Egész világnak (egész zenekarnak) tartották a zongorát, aztán Liszt még tovább ment, és valóban egész zenekart, egész kórust szólaltatott meg.

Aki hosszabb ideig él, többet tehet. Akinek viszont rövid idő adatik, az siet... A lényeg ugyanaz marad: ez a két ember – kissé más-más stílusban – annyi örömet szerez immár két évszázada azoknak, akik hallgatják őket, hogy bizonyára valódi öröklétük van.

Lángi Péter

ARCOK, SORSOK

Miss Európa, 1929

(A keszthelyi Simon Böske)

Feltűnt, mint üstökös, ragyogva:
tündér suhant tavunk felett.
A bája bűvölt, őt rajongta
hullám, a part, a völgy, a hegy.

Libbent tovább. A hon, a csonka
tapsolt, feledve gyászt, sebet:
a magyar szépség lázba hozta
Párizst s a gögös kontinenst.

S hogy gyűlölet álmába mart,
szárnyát ledobta hát örökre.
Majd életére fent fogat.

Nyirkos, dohos pincébe lökve
megélt szegény. Vagy roncsa csak?
Zsidó volt, tegnap szépe, Böske.

Anyai fájdalom

Arcán dermedt keserű ráncok,
epeként ömlik száján a szó,
átkoz istent, embert, világot,
sebe már sohasem gyógyuló.

Egyetlen fia másvilágra
sétált, kötél-nyakkendő nyakán,
lelki békéjét szétzilálva,
szektás téboly táncolt az agyán.

Beleroppan, ki fiút temet,
roncs az anya, ki csak neki élt,
szólna szája még, de nincs kinek,

tenger a munka, de jaj kiért?
Tengernyi fájdalom öli meg
üressé gyalázva életét.

A találkozás

Megjött értem, megjött az anyám,
akit eddig csak álmomban láttam,
legjobbnek, -szebbnek, -kedvesebbnek.
S hiányát fájtam.
Megjött értem, ma megjött az anyám.

Megjött értem, megjött az anyám,
kinek írtam, színeztem száz lapot,
ki nem óvott, ha megaláztak,
magamra hagyott,
s most jött értem, huszonkét év után.

Megjött értem, megjött az anyám,
nem hozott arcán mosoly-meleget,
rám mordult csak, hogy „gyerünk haza!”,
s meg sem követett.
Megjött értem, így jött el az anyám.

Megjött értem, megjött az anyám,
s könny kimarta éjek közénk álltak,
kínzó vágyak, örökké vérzők,
s némán a vádak,
s megtudtam, már soha nem lesz anyám.

Oláh András

kapituláció

tested megbontott anyag
az ágybetétet szorítod görcsösen
sebeidet veszed számba: a sok bekapott tust
melyek tükrében saját találateid elenyésznek
rongyos kifestőkönyv az élet
s benne kitört hegyű ceruza vagy
félreértések dacolnak a múlttal
szaporán zihál a hajnal
átizzadt párnádba fúlnak az érvek
– végül győz a vizelési inger
és kapitulál a gyáva önérzet

nem jöttél közelebb

voltam bűnben élő szabadlelkű örült
életem megcsalt szerelmekkel bővült

voltam lázadó – ki előre menekült
s törvénynek szabálynak ellene szegült

vétkeim nem bántam: az Úr csak vállat vont
– eljön majd az idő amikor árat mond –

a viszolygó érzés szívemben egyre nő
a kifosztott múltból nem fakad több erő

a tünékeny fényben már semmit sem látok
csak egy lekaszabolt és kivérezett álmod

fogolycsere

megcsörrent a telefonom
már ötödször kerestél – éreztem
hangodon a fojtott szemrehányást –
szabadkoztam hogy csak most
kapcsoltam vissza a készüléket
de tudtam: a szavak sötétjéből kiséjlik
a bennem homályló áramszünet
– elengedtelek hát s elengedtél te is:
nem volt ez más mint szimpla fogolycsere

végállomás

arra riadtam hogy rossz álmod vagyok
s hogy izzókészletedből kiloptam a napot
viaszfehér arcod pofonokra ébredt
szikkadt mosolyodhoz önzésem a méreg
végállomás ez – itt nem adnak vacsorát –
vak műszerek jelzik: már várnak odaát

Kabdebó Tamás

Ír szerelem

(Részlet)

I.

Imre fölnevezett az égre. Ilyen szép, színes, sokrétű boltozatot öt évtizedem során még nem láttam – gondolta. Alkonyodott. Óriási vörös serpenyő, a nap, nyugatról sötétpirosba játszó aranyárga lángnyelv-sugarakat lövellt az égre, de ezeket, mint kör irányba röppentett nyílvevesszőket itt kettétörte, amott pedig bekebelezte egy hatalmas fehér kumulusz felhő. Ez az égsátor közepén elcsipkésedett. A keleti félen bárányszőnyeg úszkált a kéken, mint halak a vízben. Keletről szürke puffancs lovasok közeledtek, fújta őket nyugat felé az enyhe északkeleti szél. Az égi félgömb északi cikkelye volt a legérdekesebb: sárkánykígyók szagatták fel a menny lassan sötétedő kékjét és a szellő szavára összeálltak egyetlen óriási párnásszárnyú angyallá. Imre a naplemente láttán dúdolni kezdett az égnek:

„Serkenj fel, kegyes nép, mosolyog az alkony,
aranszótt tollakkal repdes mint egy angyal...”

Ha a nagyobb sziget egy öblében a kisebb sziget kőhalmazának tetején, egy csúcsos sziklán körültekintünk, három égtáj felől csupán egy barázdás felszínű vörösbor színű halkan morajló tengert látunk. Ez a víz nemű felszín egyben a sík, mellyel az égsátor többretű szegélyét kapcsolja össze a horizont. A tenger felszínén olykor felveti magát egy-egy hal, lecsap rá fölülről a fehér sirály vagy annak lefelé menekülését elzárja egy villámgyorsan lebukó vöcsök.

Délről egy mérföldnyire van a nagyobbik sziget – az ír szárazföld – benyúló nyelve. Ide jártak át lélekvesztő csúcsos orrú keskeny Curragh-on azok, akik a kolostort és a templomot építették magunknak és az Isten dicsőségére a kövek között, a pusztá kövekből. Édesvíz nem volt a kis szigeten, az ég lecsorgó vizeire hagyatkoztak hát; termőföld sem volt, tehát táplálék sem találtak a templom és a kolostor táján. Halásztak. A halakat megsütötték, hozzá főzeléknek hínárt ettek. Olykor sirálytojásokra, partra mosott kagylókra, csigákra lettek.

De a misézéshez bor és ostya is kellett. Ha a készlet kifogyott, áteveztek lélekvesztő csúcsos csónakjukon a nagyobbik szigetre.

Imre eltűnődött a hitbuzgóságon. Hát igen, Írország egykor a papok, a tudósok és a költők szigete volt. És vajh az ma is? Ha igen, vagy ha nem, meg tudná-e vetni ezen a szigeten a lábát?

Írországban Imre bevándorlónak számított. 1968-ban, Csehszlovákia lerohanását követően hagyta el, hamis útlevelel a Kárpát-medencét és némi nyugat-európai botorkálás után kikötött Southamptonban, ahol – ha nem is olyan ujjongva, mint Kossuth Lajost, de – elég szívesen fogadták. Beállt matróznak egy Nelson Admirális nevű komphajóra, és éveken át az Angliát Frankhonnal összekötő vízi úton hajózott, melyet az angolok English Channel-nek, a franciák La Manche-csatornának hívnak. Aztán öt év múltán elnyerte a brit állampolgárságot és a kereskedelmi flotta midshipman = tengerészhadapród rendfokozatát. Félretett pénzéből, Southamptonban, jelzálogkölcsonre egy kis házat (bungalow-t) vett magának és az aktív szolgálat szüneteiben félig elképzelt, félig valóságos történeteket írt a dél-angliai újságokba, folyóiratokba, Pellegrino álnéven. Az egyik történettel díjat nyert és egy lenhajó dundi feleséget magának, Lujzát, aki egy angol hajózási vállalatnál töltött be fontosnak hitt adminisztrátori állást. Az angol hajófeleségek megszokták, hogy férjük az év oroszlanrészében úton van valamelyik tengeren vagy óceánon – de nem így Lujza, ki Imrét Southamptonban, egy irodai állásban lábához szerette volna láncolni, holott a férfit már első tisztnek nevezték ki egy Karib-tengeri kirándulóhajón. Imre még feleségénél is jobban szerette a szabadságot: Lujzáék egy ideig perlekedtek, majd összekaptak, elváltak. A southamptoni házat eladták, a kapott összeget elfelezték. Imre három karibi kirándulás után feladta a tengeri hajózást, átköltözött Írhonba, ahol jó volt a halászat és a szerzői jövedelem után nem kellett adót fizetnie. Írt egy detektívregényt, melyben a mesterdetektív ellopja a szerzőt, egy pincébe zárja, s csak akkor engedi ki, mikor a kiadó könyvbemutatót rendez a regényhősnek. A regény jól jövedelmezett, három kiadása lett, olaszra, németre is lefordították. A szerzői jogdíjából vett magának egy falusi házat, a Liffey folyó jobb partján, Kildare megyében. Továbbá beújított egy száz lóerős diesel kishajót is (vivere non, navigare necesse est), melyen le-föl csalinkázott a Liffey vagy a Boyne, olykor a Shannon folyókon. Megtanulta a kikötőhelyek – városok, falvak, vidékek – nevezetességeit és immáron 8-9 fizető utassal kirándulgotat

le-fel, mint kishajó-kapitány, idegenvezető, ivó-evő cimbora egyszemélyben, aki ismerte már a legjobb éttermeket, az ír muzsikás kocsmákat. Házikója parasztház volt, kényelme a Ritz hotel és a cserkész tábor között félúton. Volt fürdőszobája, méretes káddal, felszerelt fáskamrája, apró gyümölcsöskertje és egy nagyobbacska legelője, hol egyetlen növendék juh legelt, melyet pároztatni készült. Egymagában, de anyagilag jól élt. Szabadalmaztatta egy találmányát, a rolómozgású napsugárszűrőt, melyet aztán a FIAT elfogadott, legyártott, és minden új típusú DRAGO DVL kocsihoz felszerelt. Imre, megállapodás szerint, minden napsugárszűrős kocsi után 12 centet kapott. Sok kicsi sokra megy. Gyűlt a pénz a bankban.

Imrének jó gömbérzéke volt, de igazán sohasem gyümölcsöztette ezt. A karib hajón, előző életében, volt egy pingpongasztal, azon sorra verte a legénységet és az utasokat is. Southamptonban tagja volt a teniszklubnak, de gyakorlat híján nem került a városi első közé. Most hogy ötvenévesen teljesen a maga ura lett, a Liffey partján lévő Leixlip (Lazacugrató) teniszklubban ütötte, maga szabta idejében a labdát. A téli idény Vegyespárosok versenyén egy Aine nevű, fekete fürtű hajadonnal sorsolták össze. Ha azok a sötét fürtök bronzszínű kígyók lettek volna, a kerek arcú, villogó barna szemű lány akár Gorgón mása is lehetett volna. Pedig, amikor minden elrontott ütésnél Aine nevetett, csillámló fehér fogsorán kimutatkozott két félig egymásra telepedett metszőfog; a bal szeme pedig enyhén a jobb sarok felé kacsintott; bal kezén viszont a hüvelykujj körme csipkésen volt lerágva. Nos, éppen ezek az apró rendellenességek különböztették meg őt egyéb teltkarcsú, feszes mellű, kerek fenekű hajadonoktól. Aine szép lány volt és életvidám. Ha tökéletlenségei nem lettek volna, egy enyhén elfuserált istennőnek is beillett volna. Egy nagy farmon nőtt fel, bátyjával, Brendannal együtt, saját lova volt, bátyjának saját vitorlása, apja három traktorral és két béressel együtt kezelte (mintsem művelte) a kétszáz holdnyi földet, hisz száz tehene, kétszáz birkája számára csupán a takarmányt állította elő. Az állatokat a Goff-féle marhakereskedésben adta el, jó áron. Ugyanott vett tenyész bikákat.

Aine a helybeli óvodába, majd elemibe járt, hol az ír nyelv alapelemeit sem sajátította el, mert ehhez nem volt sem kedve, sem nyelvérzéke. A Fehér Nővérekhez járt városi középiskolába, busz vitte-hozta. Jó számtanos volt és kiemelkedő sportoló, az iskolai válogatott hokiban és teniszben is. De tudott jól úszni, csinosan öltözködni és a fiúknak tetszeni is. Első lovagja, kivel csak a vad csókolózásig jutott el, kivándorolt Kanadába. Második fiúja egy osztrák sítánár lett – persze már az iskola elvégzése után –, kinek a kedvéért szobalánykodott egy télen át Salzburgban. Aztán a fiú megnősült, elvett egy helybeli osztrák hajadont. A harmadik fickó ír volt, a szomszédos farm tulajdonosának a csemetéje, aki csak havonként, legfeljebb egyszer szánta el magát a testi szerelemre, mely nehezebbre esett, kimerítette. A viszony így is évekig tartott és Aine egyre kényelmetlenebbül érezte magát, eme rágó gumi természetű kapcsolatban. És most itt volt, idetoppant ez az idegen, ez a bajszos, talányos magyar, aki úgy intézte, hogy minden nyert ütés után összecsatintsa vele a jobb tenyerét.

Imre úgy játszott, mint még sohasem: megnyerték a vegyespárosok téli tornáját. A pályáról lejöve, az öltöző előtt, a férfi alattomban, de finoman megpaskolta a páros női tagjának fenekét. Aine hátrafordult, csilingelve nevetett.

- Aine, holnap este Carmen koncert lesz a Nemzeti Koncertteremben. Eljössz velem meghallgatni?
- Persze – a hang meglibbent, mint egy rokokó szoknya.
- A koncert este 8-kor kezdődik. Hol laktok? Hét harmincra eljöhettek érted.
- A Kapitány Dombon lakunk az Abbéz nevű villaszerű házban, nevünk a ház előtt álló vérbükkön van, egy ágra akasztott nagy fatáblán. Egyébként kődobásnyira sincs egyéb település a miénktől. Ha mégis eltévednél, lakunkat, farmunkat mindenki ismeri a környéken.

Már a dombok lábánál szemügyre vehette a férfi a villát, annak kovácsoltvas kerítését és a mellette elterülő nagy smaragd legelőt. Ellegeltette szemét a sok szarvasmarha és birka láttán. Kulák lánnyal van dolgom – gondolta somolyogva –, bár ez nem akadály.

- Gyere be, ülj le a lócára, itt az előszobában, itt várj öt percet, amíg elkészülök.

Imre tehát leült és várt, majd megcsodálta a nő tökéletes dekoltázsát, mielőtt az a vállára terítette prémgallérját. Egy röpke csókot is lopott rá. A colleen felnevetett. Ez a kacagás kéthangú csengettyű volt, hasonló a karácsonyi csengőhöz, amely jelzi, hogy a szomszéd szobában megjelent a Mennyből az angyal.

- Téged Crosbyknak hívnak. Rokona vagy a híres énekesnek? Bing, bang?

A nevetést, a kacajt mintha láncrea fűzték volna.

– Crosbyból sok van, vannak ír Crosbyk, angol, amerikai, ausztráliai Crosbyk. Tehát a híres énekeskel közeli rokonok vagyunk. Névrokonok.

Az operát jó énekesek adták elő, de díszletek és tragikus mozzanatok nélkül. Mikor a Fel Torreádor hangzott fel, a férfi megfogta a hajadon kezét és el sem engedte a ruhatárig, hol Aine vállára kerítette a prémes kabátot. Jó

kétszáz lépés volt az autóparkolóig. Karonfogva mentek, aztán Imre így szólt:

– Tudom, hogy az íreknek szigorú elképzelésük van az elvált emberekről. Őszintén megmondom, hogy nekem már volt egy feleségem, pár éve elváltunk. Ha ez akadály a számára, hogy együtt járjunk, Aine kérem, közölje ezt most velem.

A fekete fürtös fehérszemély megrázta csinos fejét:

– Nekem nem lenne akadály a maga újra agglegény mivolta, de szüleimnek igen. És én velük élek. Otthonuk az otthonom. Tehát tanácsosabb lenne – bármilyen fájdalmas is ez –, ha ezentúl a teniszpályán kívül nem találkozunk.

Imre magához rántotta a nőt és megcsókolta – mármint megcsókolták egymást, úgy, hogy a csóknak nem akart vége szakadni. Mint a pillangót, mi kedvenc virágkelyhére lel, úgy vonzotta a méhcsipte Aine-száj a rátapadó Imre száját. Percekig álltak összefonódva a sötétben, derengősen átvilágított utcai lámpafényben.

Aztán múltak a kietlen hónapok, pedig gyönyörű és számukra kihasználatlan tavasz lett, a smaragd sziget hol ázott, hol csillogó napfényes zöldben pompázott. Tisztességesen és mondhatni tervszerűen vedlettek a fikuszpálmák, keskeny, hosszú leveleiket sepepte a szél, halvány rózsaszín szirmaikat hullatták a cseresznyefák, a szerény almavirágok kitárulkozva virultak az almafák ágain. Imre kertjében két, ház közeli törpe almafa állott, nyáridőben teniszlabda nagyságú zöld almákat termettek, melyek savanyúak voltak, mint az egyedüllét. A távolabbi fa tekintélyes jonatán almákat érlelt a világra, de persze csak szeptemberre szánta termését. Imre rozmaringot és bazsalikomot ültetett és egy regénybe kezdett, egy Anoli nevű erdészlányról, kinek egy favágó volt a kedvese, akit a nap fényében sohasem látott, mert a férfi éjfelenként látogatta meg őt.

Aine estelente teniszezett, megkezdődött a későtavasz-koranyári egyéni és páros klubbajnokság. Aine nő partnere Aisling, egy derékig érő lenhajú lány volt, balkezes és csípős humorú. Az elődöntőt elvesztették, pucéran tusoltak a gőzölgő zuhanyozóban.

– Gyengén játszottál, minden második labdád a hálóba verted, mi van veled? – kérdezte a lenhajú.

– Mi lenne, rossz napom van.

– Pedig úgy hallottam, kineveztek a kekszgyár diszpécserének.

– Hát ki. Most aztán nemcsak küldhetem a kekszes dobozokat Dublinba, Kilkennybe és Rosslaire-be, hanem mehetek is utánuk, ellenőrizni a szállítmány rendes beérkezését.

– És mégis rossz kedved van? Miért?

– Hát, ha muszáj tudnod: Imre miatt.

– Ahá! Az az ötvenesforma, brusztoz, bajuszos pasi, akivel megnyerted a téli vegyepárosot.

– Azt megnyertem. Őt azonban el kellett vesztenem. Mert elvált ember. Ha hazavinném bemutatni őt, viczorognának rá a szüleim. Én azonban nem feledhetem két acélkék szemét. Tekintete hol átvilágít, hol megsimogat.

– Tudod mit? Ne vidd haza bemutatni, hanem te menj el hozzá, mintha makulátlan múltú lenne.

*

Augusztus végén történt, hogy Imre a folyóikikötőben leparkolt autója nem akart az Istennek sem beindulni. Imre bütykölte, törölgette az elosztófejet, de a kocsit változatlanul csütörtököt mondott.

– Hazavihetem? – fuvalázott mögötte egy ismerős leányhang – Most nem kap szerelőt, majd reggel...

Imre fölnezt, Aine autójának reflektorfényében látta a lány széles mosolyra húzott ajkai fölött a szép, fehér, de enyhén tökéletlen fogsort. Megragadta kinyújtott jobb kezét, és egyfolytában csókolta keze fejét, csuklóját, könyökhajlatát, kiborotvált hónalját – Aine csiklandósan fölnevetett, ujjatlan trikót viselt; alul sortot, azaz kurta szoknyát.

– Hányra kell hazamennem? – kérdezte Imre, amint a tágra nyílt kertkapun túl megálltak a férfi parasztházának udvarában. A lány hangja fölcsattant:

– Nem tartanak pórázon a szüleim, hisz jócskán elmúltam harminc éves. Egyébként is, ma péntek van, ilyenkor szinte elvárják tőlem, hogy valahol Dublinban szórakozzam, sört vagy bort mérsékelten igyam, rövid italokat sehogyan sem.

– Megkínálhatlak tehát egy pohár almaborral?

– Ha az nem almalikőr vagy almapálinka. Mert hiszen vezetek... Az almaborod házi gyártmány?

– Gyere ki a fészerbe, nézd meg a készletem.

Ott, a félsötétben Imre belecsókolt Aine nyakába. A hajdon megperdült és virsli száját nyújtotta. A csók még hosszabb volt, mint a koncert utáni, hónapokkal azelőtt.

– Sok könyved van – szólta Aine. A nagyobbik szobában, melynek felét könyvespolcok és azokat talpon álló

könyvek borították, mint a katonák álltak sorban a könyvek, kivéve egy ablaknyi helyet, ahol II. János Pál fényképe előtt örökmécses égett.

– Te valahogy vallásos vagy?

– Az nem, de Istenfélő. A szoba egy-két kellékét, melyek a volt tulajdonosé voltak, meghagytam a helyükön.

Elvégre Írthonban vagyunk, és az ír nép katolikus. Tisztelni kell a hagyományokat.

– Egyre kevésbé. Nos, most hagyjuk ezt. De lám, a hálószoba sarkában áll a meritőháló. Már hány olyan hal akadt meg a horgodon, mint én?

A férfi lehajtotta fejét.

– Egyetlen sem. Érted áhítoztam és áhítózom ma is. Emlékedet nem tudtam kitörölni.

– Én sem a tiédet.

A nappaliban (a nagyobb szobában) leültek a pamlagra. A férfi a nő ölébe hajtotta enyhén deresedő fejét, az megsimogatta a homlokát és röpké csókot helyezett a férfi egyenes orra hegyére. Az bebújt a nő matrózblúzának kinyitott gombjain keresztül a két mell völgyébe. Imre simogatni kezdte Aine két, tökéletesen formált, feszes, alma mellét, ciróka maróka, dorombolta magyarul. Keblet ennél szebbet még nem látott, vagy ha igen, az a capitoliumi múzeumban volt és márványból faragták. Mindketten remegtek. A férfi egy kétsoros verset mormolt magában:

– Asszonynak hinnéd, holott érett lány. Nyárfalevél tanítvány.

Aine gyengéden eltolta a férfi száját, mely már a bimbók hegyét apolgatta.

– Mennem kell.

– Hiszen azt mondtad, hogy péntek esténként...

– Igen, azt mondtam. De nem tudtam, hogy...

– Ahogy akarod. És mikor látlak újra?

– Talán már a jövő hét elején a klubban. De ha mégsem, akkor jövő pénteken, amikor szabadnapos leszek.

– Eljössz a hajómra?

– Ha nem kell fizetnem a túráért.

– Talán csak természetben – Imre dúdolni kezdett – Eljössz-e egy hajóra velem, mely messze visz a tengeren.

Ringunk ott a fedélzeten, mint két sas az ég vizeiben.

(Folytatjuk)

Kuti László:
Panem Nostrum
- GébArt -
2004

Szauer Ágoston

Tetők

A hajnal sok dőlt vonala.
Néhány antenna és kémény.
Csak szürkék. Bádogok, pala —
impresszionista élmény.

A templom halvány keresztje,
párkány. Ha most angyal jönne,
titka némán beleveszne
e végtelen földi ködbe.

Mérleg

Ahogy a nap lassan elenyész,
élesebbek a sziluettek,
fontosabbá válik a jelleg,
hisz feltűnni látszik az egész,

és lesznek majd súlyok és mélyek,
lényegtelennek tűnő cserék —
ím nyugtalanítóan elég,
hogy ez már egy másik történet.

H. Hadabás Ildikó

Somlói bordal

Somló hegyének bíborában,
mikor kigyúl ezer levél,
Barátom! csendben fogd kupádat,
s engedd, emeljen tiszta fény

oda, hol gyöngyszemek peregnek,
s lelked sóhaja fényesül,
oda, hol fanyar arany borban
megkopott vágyad nemesül.

S koccintsd kupádat mindazokra,
kiknek az árnya visszajár,
mikor kancsódból ki-kicsurran
a nap érlelte tiszta nyár,

s átváltozásod titkos percén,
mikor élesül múlt-jövő,
s pohárt emelő mozdulatban
rád vár az elrejtett idő –

Somló hegyének sáraranyát
áldással emeld ég felé
s dadogva kiáltsd, még ha fáj is,
megbűnhődünk már mindenért,

s kérjük Urunk, nekünk is járjon
nagy ritkán oldás és kötés,
s add meg e koccintásnyi borban
a léleknek – mi léleké!

Jókai Mór utca

Csak én ismerem azt az utcát,
ahol régi kilincsek illatos udvarokat nyitogattak,
és vénkisasszonyok-agglegények
megbecsülték a rájuk bízott véneket.

Csak én érzem illatát még annak az utcának,
ahol hajnalonta nyolcas-ívű ragyogást locsoltak a porba,
s a hársak alatti spíreák végigkísérték a reggeli
harangzúgáson az imádságot!

Csak én hallom már azt a finom zsongást,
amely a tavaszban hol emberi szóra, hol lovak nyerítésére
váltott, s a nyitott ablakokon át kiömlött a gyermekek
nevetése a postás biciklijének víg csöngetésébe.

Talán csak engem melegít át az a hajdan volt sok lépés,
amely régi könyvtárak ezer évét vitte-hozta magával
nyomorúságban és reményben is, mert megőrizni vágyták
elődeink lélek-nyomát lassan megráncosodó
mosolyukban a csapott vállú, jó tanárok.

Csak nekem fáj már az az utca,
kiüresített házaival, arctalan kivagyfi életével,
ahol rég elfelejtik keresztrel megjelölni a megszegetlen
kenyeret, a születést és a megváltó halált,
miközben repülőgépről döntik rá a tömegre
jelentéktelen ünnepeik szegény virágait.

Ki őrzi még ezen az utcán a talicskát végigtoló,
Kossuth-szakállt növesztő büszke magyar kézfogását,
a hat nyelven beszélő cukrász okos szemét és a
kitagadott sírok lopva gondozót,
akik csak azért se, akik csak azért is...

akik, azért is.....?!

Éjszakai legényes

Az est kalapját lengeti
piros-ezüst a csíkja,
ahogy az égi horizont
szélén fejébe húzza.

Motozni indul a csapat
csupa túske a háta,
zörög-röfög-habzsol-eszik,
teli a kis pofája;

érett körtétől részegül
az egész kicsi falka,
szuszognak minden emberül
bagolyszem nevet rajta.

Csillagok ezre cicereg,
nyújtózkodik a táj is,
szárny surran, lassan megremeg
a mozdulatlan árny is.

Az ég dunnája fekete,
rásimul a hegyekre,
bagoly veri az ütemet
a macskatalpú csendre.

Benedek Szabolcs

Kicsit erkölcstelen

A harmadik év végén Gábor azt mondta Évának:
– Ideje döntened.

Konkrétan, naprakészen egyikük se tartotta számon, hogy ez a harmadik év vége. Nem ez lebegett a szemük előtt. Nyilván, ha valaki megkérdezi, tudták volna a választ. Csakhogy nem kérdezte senki, mint ahogy ők se mondták meg se maguknak, se egymásnak, hogy hol is tartanak. Mindketten eljutottak abba az életkorba, amikor az emberek már nem szeretik számon tartani az idő múlását. Éppen elég az, hogy érzik. Ők is érezték. Nem számoltak, de érezték.

Gábor voltaképpen nem először mondta ezt. A különbség, hogy a mondat addig másként szólt. Olykor hosszabban, olykor körülményesebben, olykor édesebben, olykor célozgatva. A lényeg persze ugyanez, csak éppen becsomagolva. S Évának a csomagolás mindig sokat számított.

Most viszont szimplán és ijesztően így hangzott:
– Ideje döntened.

Dönteni, az soha nem volt erőssége Évának. Kezdvé az olyan egyszerűnek tűnő kérdésektől, mint hogy melyik iskolába menjen a gyerek, vagy mi legyen a vacsora. Annak idején az esküvőt is hónapokon át halogatta, mire Pali elunta, és közölte, hogy itt és ekkor találkozunk az anyakönyvvezetőnél. A többi dolog is hasonlóképpen oldódott meg: Pali beíratta a gyereket egy szerinte megfelelő iskolába, vacsorára pedig rendre olyasmiket hozott, amikből mindig csak egy bizonyos ételt lehetett készíteni.

Gábor egyszer, talán az első év vége felé, vagy már a másodikban, föltekerte a kérdést:

– Te még mindig főzöl a férjednek?
– Természetesen – vágta rá Éva.

Aztán hozzátette, hogy nem csak neki, hanem a gyerekek is.

– Na jó – mondta Gábor –, de ő Pesten van, egyetemen.

Hétvégén viszont odahaza. Gyakran már csütörtökön érkezett. Éva olyankor különösen kitétt magáért. Elvégre ki tudja, mivel veri el az éhségét szegény gyerek egész héten, legalább hétvégén egyen rendszeren.

– Hétvége, az más. Hét közben viszont minek főzöl két helyen, ha úgyis nálam vacsorázol?

Gábor persze tisztában volt azzal, hogy ez része Éva kettős életének. Ahogyan évtizedeken keresztül, ez alatt a három év alatt is megfőzte otthon a főzeléket vagy a pörköltet, majd ott hagyta lefedett lábasban a tűzhelyen – amikor Pali hazaért, talán még melegítenie se kellett. Aztán Éva kibuszozott Gáborhoz, és vacsorát főzött ott is. Időnként az a helyzet állt elő, hogy Gábor véletlenül csupa olyasmit vásárolt, amit Pali, és Éva néhány órán belül kétszer is elkészítette ugyanazt az ételt. Olyankor vöröslő arccal ült asztalhoz, és egész este nem tűnt el róla a pír. Akkor sem, amikor hajszálpontosan tíz órakor hazaindult.

Gábor eleinte azt is megkérdezte, miért nem marad ott egész éjszakára. Elvégre – legalábbis Éva állítása szerint – a férjével megszakadt minden lényegi kapcsolat. Mindössze egy fedél alatt élnek, semmi több. Éva rendre kitért a válasz elől. Azt se engedte mindig, hogy Gábor hazavigye. Inkább taxit hívott, máskor megvárta az utolsó, vagy talán utolsó előtti buszt. Ha mégis Gábor vitte haza, egy sarokkal korábban kiszállt az autóból.

Gábor egy idő után nem firtatta, mi szükség van erre. Nem akart folyton megválaszolatlan kérdésekkel szembesülni. A harmadik év végére már nem is kérdezett semmit. Egyszerűen kimondta, vagyis lerövidítette a korábban selyempapírba csomagolt mondatot:

– Ideje döntened.

Ez néhány hónappal azután történt, hogy találkozott Éva fiával. Egy cukrászdában, szemben a városházával. Ragyogóan kéklott az ég, a nyár végi, késő délutáni napsütés mediterrán élénkségűre színezte a környező házak nemrég újravakolt falait. Sokan voltak a téren – talán tudták, hogy ez az utolsó meleg napok egyike, valahol, egyelőre a horizont alján, már lopakodott az ősz. Fialokk ugráltak visongva a főtér díszköveit öntöző szökőkutak körül, galambokat etető idősök nézték őket a padokról elnéző szeretettel. Minden úgy festett, akár egy színes, szélesvásznú, vasárnap délutáni olasz játékfilmben.

Gábor már sokkal korábban sort kerített volna erre a találkozásra, ám először Éva nem érezte időszerűnek, később pedig a fiú, Krisztián nem ért rá: hol dolgozott (nyári munkát vállalt a városi strandon és a kempingben), hol haverokkal lógott az ország különböző fertályain. Most is inkább a kivágott ruhájú, miniszoknyás lányokat fixírozta, és csak akkor szólalt meg, ha kérdezték, azonban olyankor is rövid, kitérő feleleteket adott. Éva ismerkedésnek

szánta az összejövételt, jobban mondva azt akarta kideríteni, hogy úgymond „adott esetben” mit szólna Gáborhoz Krisztián. Gábor úgy gondolta, ennek nincs különösebb jelentősége, mivel Krisztián nagyfiú, mi több, felnőtt, ráadásul idejének jelentős részét nem ebben a városban tölti, de mivel tudta, hogy az „adott eset” létrejötté javarészt ettől függ, belement, sőt szorgalmazta a találkozót. Amit végül sikerült nyélbe ütni, ám egyikükben sem hagyott kellemes emléket. Gábor flegmának és nagyképűnek találta Krisztiánt, Krisztián – Éva elmondása szerint – tudálékosnak és nagyképűnek találta Gábort. Még akkor se volt hajlandó Gáborral szóba állni, amikor az anyja pisilni ment. Később azt mesélte az anyjának (amit Éva továbbadott Gábornak), hogy az különösen idegesítette, hogy Gábor a pisiszünet alatt arról kezdett el beszélni, hogy melyik csaj néz ki a legjobban a szökőkutak körül lebzselők közül. Krisztián kijelentette, hogy mindig bosszantotta, ha egy öregedő pasas fiatal lányokat stírol, ráadásul megjegyzéseket tesz rájuk; a fő kérdés ellenben az, hogy most akkor az anyjának udvarol, vagy mi van?

Az első találkozót viharos sebességgel követte a második: véletlenül következett be, alig huszonnégy órával később, másnap délután. Az ég akkorra beborult, ősz jósuló szél fújdogált, és noha változatlanul csobogott a szökőkutakban a víz és kurrogtak a galambok, jóval kevesebb ember volt a téren. Ezen kevesek közé tartozott Krisztián. Gábor egyből észrevette, amint kilépett a szerkesztőségnek is otthont adó, a cukrászdától két háznyira lévő százesztendős épület kapuján, és elindult a városháza felé, egy készülő cikk ügyében. A fiú az egyik téglavörösré mázolt padon ült, füléből fülhallgató zsinórja lógott ki, térdén színes magazin hevert, és szemléltomást bosszúsan vette tudomásul Gábor megjelenését.

– Szevasz – Gábor kezét nyújtott. Krisztián lagymatagon megfogta, majd mintha vissza akart volna térni az újsághoz, de Gábor nem hagyta magát. – Megengeded? – s mielőtt a fiú bármit választott volna, leült melléje, úgy, hogy bal karját megvetette a pad háttámláján, törzsével pedig Krisztián felé fordult, akinek viszont kicsit arrébb kellett húzódnia.

Gábor nem kertelt. Erre nem is lett volna ideje, mivel a városházán várták.

– Ide figyelj! Segíthetnél anyádnak.

– Miben? – Krisztián nem nézett rá, és a hallgatót sem húzta ki a füléből.

– Hát, hogy dűlőre jussunk ebben az egészben. Vagyis igazából neki kéne dűlőre jutnia. Azt mondja, miattad halogatja a válást. Mert hogy nem tudja, te mit szólnál hozzá. Szerintem viszont te már felnőtt vagy. Hamarosan végzel az egyetemen, munkába állsz. Éled a saját életedet. Ezt igazán megértethetnéd anyáddal is.

Krisztián változatlanul a térdén heverő magazint nézte, ám mivel tekintete egyetlen pontra meredt, Gábor tudta, hogy nem olvas.

– Nézd – folytatta Gábor néhány másodperc hallgatás után –, én azt is el tudom fogadni, ha nem akartok anyáddal egymástól elszakadni. A bíróság a válasz után nekem ítélte a nyaralónkat, úgyhogy nemrég kiköltöztem oda. Nincs messze innét, autóval tizenöt perc, vagy annyi se, ott, ahol a város egybeér a szomszéd faluval, tudod, a holtág mellett. Nem nagy épület, de nem is kicsi. Megteszi. Két szobája van, az egyikbe akár már most beköltözhetsz, a másikban mi laknánk anyáddal. Persze hosszú távra nem megoldás, mert... mert mégis csak egy nyaraló. Afféle víkendház. Tudod, annak idején sok ilyen épült. Kijöhetnél valamikor. Megnéznéd, beszélgetnénk, pecáznánk, meginnánk egy sört, ismerkednénk. Jó kis hely, szeretek ott lenni, de amint hidegebbre fordul az idő, anyáddal közösen bérlünk egy belvárosi lakást. Ám mindehhez el kellene költöznie otthonról. Segíthetnél ebben neki. Gondolj arra, hogy mennyi mindent tett már érted, s tesz most is! Rád áldozza a hétvégéit: kimossa a ruháidat, főz, ellát mindennel... Ideje viszonznod.

Gábor elhallgatott. Várta, hogy Krisztián mond valamit, ám amaz csak nézett maga elé. Gábor az órájára pillantott, egy mély sóhaj kíséretében fölállt, majd anélkül, hogy elköszöntek volna egymástól, elindult a városháza felé.

Néhány nappal később Éva részletesen beszámolt arról, hogy Krisztián panaszkodott rá. Merthogy ki ez a Gábor, mit akar, és milyen joggal szól bele az életükbe. S egyáltalán, honnét veszi a bátorságot arra, hogy megszabja, hogy mit csináljon, vagy mit csináljanak?

– Remélem, megmondtad neki! Már mint hogy azon a joggal, hogy momentán érzelmileg én közelebb állok hozzád, mint a férjed. S hogy közös jövőben gondolkodunk.

– Na, ez meg a másik! – Éva szemei egyszerűen szikrákat vetettek. – Hogy mi közösen akarunk lakást bérelni. Már ne haragudj, de ezt honnan veszed?

– Hogyhogy honnan veszem? Hiszen nyilvánvaló! Arról beszéltünk, hogy együtt akarunk élni. Ez viszont ugyebár a férjeddal közös lakásodban nem lehetséges. S hosszú távon az én átmeneti víkendházamban sem. Logikusan következik, drágám, hogy lakást fogunk bérelni.

– Komolyan arról beszéltünk, hogy együtt fogunk élni? Már megbocsáss, de mikor beszéltünk mi erről?

– Most is... Meg az elmúlt... mennyi is?... lassan három évben szinte mindig. Csak te nem akarsz róla tudomást venni. Mert képtelen vagy dönteni és egyértelmű helyzeteket teremteni.

Ezen az estén összevesztek. Éva jó háziasszony módjára még megvárta, míg a föltett vacsora elkészül, de nem evett együtt Gáborral. Amaz hiába marasztalta, lángvörös arccal és a sértettség minden látható jelével elrohant.

Vesztek össze máskor is, azonban sokáig mind után látszott a kiút: egy csokor virággal, egy közös színházvagy tárlatlátogatással el lehetett feledni és feledtetni a sérelmezett szavakat. Éva amúgy is végigidegeskedte a három közös évet. Leginkább azért, mert ez az egész – jelentette ki nem egyszer – erkölcstelen. Amire Gábor mindig azt mondta, kezdetben vigasz, később tromf gyanánt, hogy ugyan miféle erkölcstelenség van abban, hogy két ember megpróbálja kiigazítani a félresiklott életét, mindennek megkoronázásaként pedig szeretik egymást. Hiszen a szerelem az élet sava-borsa! Egyike azon dolgoknak, amikért élni érdemes. Ha pedig az erkölcsöt az élet zsinórmértékének tekintjük, a szerelem eleve nem lehet erkölcstelen.

– Nem igaz, Évikém? – tette fel a költői kérdést Gábor, s ilyenkor ugyanazzal a hanghordozással szónokolt, amivel a város főiskolájának média és kommunikáció szakosait is szokta okítani. – Nem teszünk egyebet, mint hogy jót akarunk egymásnak és a másoknak is. Ez pedig az ember legszentebb kötelességei közé tartozik.

Éva ilyenkor átmenetileg mindig lezárta, vagy legalábbis felfüggesztette magában a kérdést. Ezek szerint talán mégse tesz teljesen erkölcstelen dolgot azzal, hogy éveken keresztül csalja a férjét. Gábor ezt nagyon szépen, biztatóan el tudta magyarázni: mindnyájan a boldogságot keressük, és ha egy adott helyzetben nem találjuk, keresünk helyette egy másik helyzetet. Amennyiben pedig megtaláljuk, kutyakötelességünk azt megerősíteni és megőrizni.

– A rossz házasságokból tehát ki kell lépni – Gábor olyan hévvel beszélt, észre se vette, hogy egy karmozdulat következtében a hóna alatt halk reccsenéssel elhasadt a pulóvere. – Ahogyan én is megtettem. S ugyanígy neked is meg kellene tenned.

Gábor azt is mindannyiszor leszögezte, hogy nem Éva miatt vált el. Nem csak azért mondta ezt, hogy enyhítse, sőt még idejében elfojtsa az esetleges lelkiismeret-furdalást, hanem azért is, mert ez volt a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb magyarázat. Akárki kérdezte, az volt a felelete, hogy ez egy hosszú és bonyolult történet, amit egyszer alkalmasint részletesen elbeszél. Ebbe a válaszba a kollégák és a barátok, ismerősök épp úgy belenyugodtak, ahogyan Éva is; Gábor pedig azt a következtetést vonhatta le, hogy végeredményben igazat beszél. Azon talán el lehetne gondolkodni, hogy elvált-e volna akkor, ha történetesen nem találkozik, és nem szeret bele egy másik nőbe. El lehetne gondolkodni, csak éppen nem érdemes. Így történt és kész. Amennyiben pedig mindenképpen okok és okozatok között akarunk kutakodni, előbb azt kéne megvizsgálni, hogy miért kezdett el ő annak idején kifelé tekintgetni a házasságából. Nyilván nem véletlenül. Legelőször tehát a szándék volt meg, Éva csak ezután következett.

Mikor is? Immáron három esztendeje.

– Ideje döntened.

A képernyőn egy több évtizeddel ezelőtt készült francia filmdráma duruzsolt. A víkendházban nem volt kábeltévé, azt lehetett nézni, amit a szobaantenna befogott, de Gábor szerette az efféle lassan csobogó, tanmesével fölérő régi filmeket, és most már szerette Éva is. Pali mellett nem nagyon nézhetett ilyeneket, a férje az akciófilmekért és az altesti humorban bővelkedő vígjátékokért rajongott, és ha csak azt látta, hogy fekete-fehér képek villódnak a máskor színes és harsány képernyőn, máris továbbkapcsolt.

– Leereszkedett a lila köd – jegyezte meg ilyenkor.

Gáborból kétségkívül az intellektusa imponált a leginkább Évának. A férfi olyan dolgokról beszélt neki, amihez hasonlókat utoljára talán a középiskolában hallott, ott viszont korántsem ilyen mélységben. Gábor hatására Éva kamaszos lendülettel újra falni kezdte a könyveket, ügyet sem vetve Pali gúnyolódással leplezett csodálkozására. Mindezek mellett, ha csak tehette, és a férje nem telepedett rá a tévére, leginkább akkor, amikor Pali már aludt, éjszakai beszélgetős műsorokat nézett politikáról, társadalomról, kultúráról. Úgy érezte, hogy iszonyú lemaradásban van Gáborhoz képest, amit mindenáron pótolni akart. Hogy azért-e, mert szükségét érezte ennek, avagy netán attól félt, hogy másként elveszíti a férfit, azt maga se tudta volna megmondani. Néha elmentek együtt színházba vagy kiállítás-megnyitókra is, igaz, nem túl gyakran, mivel Gábor elég ismert alakja volt a városnak (Éva is olvasta rendszeresen a cikkeit, mielőtt találkoztak volna), ami azt is jelentette, hogy életének egy része a nyilvánosság, vagy legalábbis annak egy bizonyos köre előtt zajlott, és Éva egyelőre nem kívánt ennek a szükségesnél jobban a részese lenni. (Azt viszont nem kerülhette el, hogy Gábor legalább pár közeli és megbízható barátjának bemutassa.)

– Ideje döntened.

A képernyőn a francia filmdráma fekete-fehér kockái peregtek, és Éva néhány pillanatig mintha nem tudta volna eldönteni, hogy onnét szólta-e neki, vagy Gábor beszélt. Hirtelenjében az se volt számára világos, hogy Gábor miért pont most szegezte neki ezt a kijelentést. Meglepetésként mindazonáltal nem érthette, hiszen bűvópataként folyton ott csörgedezett szerelmük pipaszár lábai alatt.

– Hagyjuk ezt most – mondta Éva fásult hangon, s mintegy jelezvén, hogy indulni szándékozik, kidugta mezíten lábát a paplan alól. Aztán gyorsan vissza is dugta, azzal, hogy: – Hideg van.

– Hideg – bólintott Gábor. – Neked könnyű, te most szépen hazamész a trópusi klímára fölfűtött panellakásokba, de én bizony didergek itt.

– Miért nem tekered följebb a fűtést? Nem igaz, hogy csak ennyire képes az a nyamvadt konvektor.

– Az az egy szem nyamvadt konvektor ennél többre nem nagyon képes, drágám. Ne felejtse el, hogy ez egy nyaraló! Víkendház. Arra tervezték, hogy az ember hétvégén bográcsoljon a kertjében, vagy amikor hajnali pecázásra vágyik, ne kelljen éjszaka utazgatnia. Ilyesmiket pedig leginkább akkor szoktak csinálni, amikor az időjárás engedi. A konvektort utólag szereltem be, akkor, amikor éppen hozzájutottam egy kis plusz pénzhez. Most nagyon jó szolgálatot tesz. Már amennyire tőle telik.

– Vegyél egy villanykályhát. Olajradiátort. Vagy hogy hívják. – Éva úgy döntött, hogy mégis csak kikászálódik az ágyból. Ehhez a legszivesebben takaróba csavarozott volna, ám mert Gábort is ugyanaz a takaró fedte, az amúgy egy személyre tervezett heverő szélére ülve, amilyen gyorsan csak tudta, elkezdte magára kapkodni a közeli karosszékre hajtogatott ruháit.

Gábor változatlanul a tévére szegezte tekintetét.

– Igen, olajradiátor a neve. Van is itt egy.

– Akkor miért nem kapcsolod be?

– Mert iszonyú sokat fogyaszt. Ha gondolod, megmutatom. Bedugom, és csak úgy berreg olyankor a villanyóra. Akkor használom, ha nagyon muszáj. Különben is: pulóverben, sőt kabátban is lehet itt lenni. Éjszakára pedig jól betakarózom. Jobban, ahogy az előbb tettük. Kettő, vagy akár három takaróval is. Úgy észre se venni, hogy letekerem a konvektort.

– De hát miért tekered le a konvektort éjszakára?

Gábor végre levette a szemét a képernyőről. Évára pillantott. A nő fölhúzta a blúzáit, utána a szoknyáját igyekezett ültében magára rángatni.

– Drágám, ha egész éjjel menne a konvektor, el tudod képzelni, mekkora gázszámlát kéne befizetnem? Ennek az épületnek papírvékonyágú falai vannak. Semmi hőszigetelés. Lényegében, mintha nyitott ablak mellett fűtenék. Nem lopom én a pénzt!

– Mindennek ára van – Éva úgy mondta ezt, hogy lehetetlen volt belőle egyfajta mögöttes tartalmat nem kihallani. Legföljebb azt lehetett volna találgatni, hogy micsodát.

– Szóval, itt télire nem maradhatok. Ingem-gatyám rámenne a fűtési számlákra. Muszáj beköltöznom a városba.

Éva fölállt, megigazította magán a szoknyát. Elkezdte beledugni lábfejét a rövid szárú csizmájába, aztán hirtelen megállt a mozdulattal, és Gábor felé fordult:

– Te ezért akarsz velem összeköltözni? Hogy ne fagyoskodj itt?

– Ugyan! Nem csak ezért! De lásd be, hogy az életben vannak praktikus szempontok is.

– Menj a fenébe.

Éva belelépett mind a két csizmájába, fölhúzta a cipzárat, és onnantól fogva egy szót se szólt Gáborhoz. Akkor is csupán a fejét rázta, amikor a férfi ki akart kászálódni az ágyból, mondván, hazaviszi. Amíg a taxi meg nem érkezett, ült a heverő melletti karosszékekben, és Gáborral együtt a véget érni nem akaró francia filmdrámát nézte.

Mindketten arra gondoltak, hogy máskor is volt már, hogy összevesztek valamin. Aztán kiderült, hogy ez most egészen más.

Egyikük se mondta, hogy vége van. Nem volt se utolsó ölelés, se búcsúcsók, se ajtócsapkodás. Nem hívták, nem keresték egymást. Ráadásul – döbbenek rá napokkal később, szinte egyszerre – meg se fordult a fejükben, hogy kellene.

Már benne voltak a téiben, amikor összefutottak megint. Nem sokkal karácsony előtt, a bevásárlóközpontban, ami zsúfolásig tele volt, az emberek egymás lábát taposták, és Éva egyszer csak beleütközött Gáborba. Először észre se vette, ki az, automatikusan bocsánatot kért, s már ment volna tovább, amikor megcsapta az orrát az ismerős kölniillat.

– Szevasz – Gábor hangjában furcsa vidámság csengett.

– Szia – Éva zavarba jött, kerülte a férfi tekintetét. Azt azonban nem tudta kikerülni, hogy Gábor adjon neki két csattanós pusztit.

– Hogy vagy?

– Köszönöm, megvagyok... Vennem kell még ezt-azt... Nem sikerült beszereznem mindent, amit Krisztián kért...

– Á, igen, a Krisztián... Hogy megy neki az egyetem?

– Jól. Most egy ideig itthon lesz...

– Persze, persze – vágott a szavába Gábor –, az ünnepek miatt.

– Nem csak azért. Közeleg a vizsgaidőszak. Mindig itthon tanul. Csupán a vizsganapokon megy föl Budapestre.

– Tényleg? Nagyon érdekes. Én annak idején a vizsgaidőszakban nem is voltam otthon. A kollégiumban tanultam, a többiekkel.

– Pedig így egyszerűbb. Nem kell például azzal vesződni, hogy mit egyen. Ki se kell mennie a szobájából. Teljes egészében a tanulásra koncentrálhat.

– Te meg közben főzöl rá, ugye?

Gábor kurtán föl kacagott. Éva nem válaszolt.

– Nincs kedved meginni egy kávét? – kérdezte Gábor.

– Nem... ne haragudj, de nem lehet. Sietnem kell. Még pár dolgot be kell vásárolnom.

– Ha akarod, szívesen elkísérlék. – Látva Éva kínlódását, Gábor gyorsan módosított: – De összefuthatunk máskor is. Akár meg is látogathatsz. Szívesen látlak. Kicsit elbeszélgetnénk. Vagy megnézhetsz nálam egy olyan filmet, amit a férjed nem enged.

– Ugyanott laksz? – csúszott ki Éva száján.

– Ugyanott. Képzeld, már nincs olyan hideg! Magasabban lángon megy a konvektor, és olykor be szoktam kapcsolni az olajradiátort is. Így már egész elviselhető.

– S mi van a villanyórával? Most is berreg?

– Berreg. De nem érdekel. A szomszédom szerzett egy kis küttyüt, amivel meg lehet bütykölni. Csak annyi, hogy időről időre visszatekerem a villanyórát, és máris meg van oldva a dolog. Arrafelé állítólag mindenki ezt csinálja. A gázórával is meg lehet ugyanezt csinálni. Kicsit erkölcsstelen, de ennyi talán még belefér.

– Értem – Éva olyan erővel markolta a kezében lévő szatyrot, hogy az ujjába vágta annak fülei.

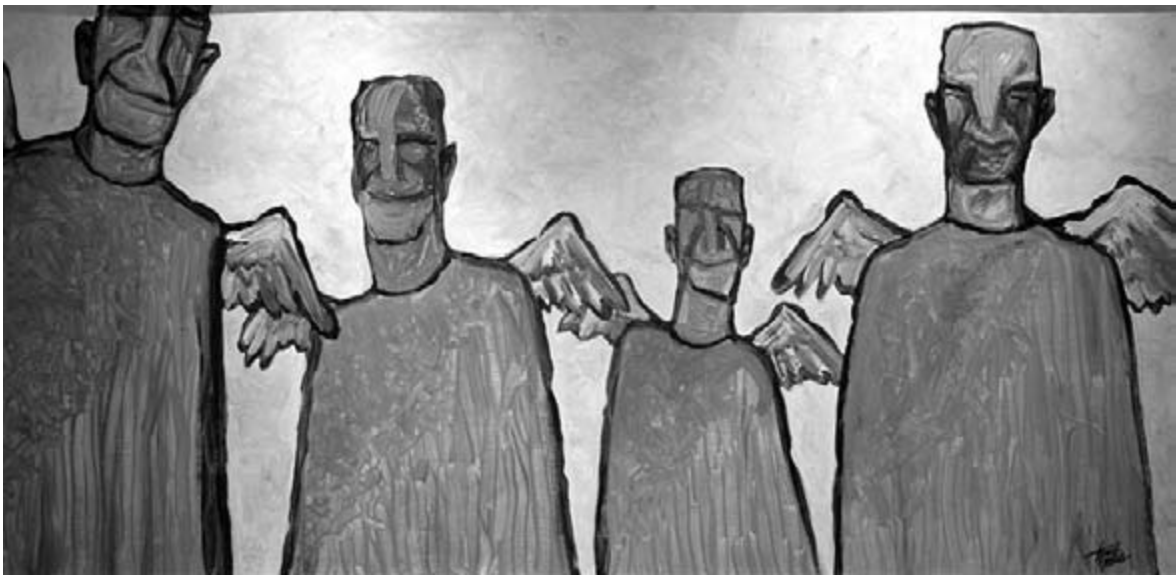
– Hívj fel valamikor! Vagy nem is kell hívnod. Egyszerűen gyere el. Esténként otthon vagyok. Tudod, a szokott időben. Karácsonykor is. Egyedül.

Gábor odahajolt, és ismét két puszit, vagy inkább csókot nyomott Éva arcára. A második egészen közelre sikerült a szájához.

– Szervusz, drágám.

A férfi nem nézve hátra elindult a mozgólépcső felé. Éva hamar szem elől veszítette a tömegben, pedig sokáig kereste a tekintetével, hátha megpillantja és fölismeri jellegzetes, a lábait kissé vonzózó lépteiről.

Gál Attila: Mennyei pályamunkások - Csehországi magyarok kiállítása

Lanczkor Gábor

Női hangra

Egy ismerősömhöz múlt héten
bekopogott a bátyja,
akiről két hete azt hitte, hogy halott.
Nem találkoztak túl sűrűn az utóbbi időben.
Az utcán élt a báty, koldult, lopott.
A halottasházból jött üzenet, hogy ott a bátyja,
halott. A járdán fekvé hűlt ki.
Nem akarta megnézni a halottat.
Csak hamvasszátok el, üzenete.
Elküldetett a hamvakért,
és még aznap maga szórta be őket a folyóba.
De nem halt meg az ismerősöm bátyja.
Csak elvonult az ártéri erdőbe.
Halat fogott, gombát, bogyókat gyűjtött.
Az iratait szemétre vetette.
Valaki megtalálta.
Mehalt helyette.
Az ismerősömhöz múlt héten
bekopogott a bátyja,
akiről két hete azt hitte, hogy halott.
És amikor ott az ajtóban állva
meghallotta a báty, mi történt,
és látta, mennyire örül neki a húga,
hogy él, mért jöttem vissza az erdőből,
ennyit tudott csak mondani
a húga kék szemébe.
Vérben forgott szeme a szakállá fölött.
Még aznap éjszaka egy nagy kilincsre
magát egy horgászszinnyel fölakasztotta.
Azóta sem derült ki, hogy helyette
ki halt meg, ki lett elkeverve
a két folyóval.

Gál Soma

A vasút története

...úgy higgye el nekem, mint amennyire igaz, hogy itt ülök maga mellett. Persze nem tud róla senki, mert nem merték nyilvánosságra hozni. Ha magyarázatot tudnának adni, akkor azért nem, mert túlságosan kényelmetlen a felelősöknek és a társaságnak is. Ha pedig nincs magyarázat... akkor félnek elmondani. Az igazság akkor is az, hogy az a vonat magától elindult az állomásról. December eleje volt, még nem volt hideg, őszi, szeles nap a hét közepén. Szerdán volt talán, vagy kedden, de az nem is érdekes. Az biztos, hogy Devecsernél történt, András bátyáméknál voltam disznóvágáson. Szívós bizony az öreg, a kilencvenediket tölti az idén, megjárta a Don-kanyart is a 2. magyar hadsereggel, de a falusi ösztönt nem lehet kiölni semmi szörnyűséggel, pedig hány belet, gyomrot, májat meg húst láthatott kifordulni a fronton, mégis kibírja akár émelygés nélkül is, mert disznót vágni kell. Meg hogyan máshogy jöhetne össze ennyire jól a család, mint egy ilyen alkalomra? Aztán meg... amúgy is el kell fogynia annak a sok pálinkának. Na, azzal soha nem volt hiba. Sőt, egyszer olyannyira sokat fogyasztott a díszes társaság, hogy nem bírták elkapni a disznót. Szerintük disznókat. Tavaly pedig az esett meg, hogy András nem nevelt az évben hizót, hanem vett két fél disznót, meg persze külön mindenféle belsejégeket. Bódületes lavórban hozták a disznómájakat, szíveket, beleket, mindemből kettőt, mert András bátya különösen szereti. Olyanok voltak, mint valami földönkívüli állatoknak a tetemei, tisztára fertőtlenítvé. Csak a vér pirosával együtt tűnhetnek élőknek. Szóval ott volt az a rengeteg szerv meg a két fél disznó, de már a hátsó konyhába bevinni is nehéz volt, mert rendesen ráalapoztunk. No, most már aztán le se tagadhatom, hogy én is ott voltam, hát persze, és ittam én is velük. Hisz ki tudná megállni, ilyen jókedvben? Legurítottunk hát a nagy cipekedés után egy-egy rövidet is, de csak szomjasak maradtunk, csak egy kis szóda, meg bor segített rajta. Oda jutottunk hát tavaly is, hogy kondának láthattuk volna a malacot, szerencsénk, hogy csak fél volt, ám így is gondolkodóba esett a társaság, mert ezt már senki nem volt képes felfogni. Keresni kezdtük a böllért, mint addig is minden évben, de nem volt sehol. Vagy fél óra is eltelhetett, mire rászántuk magunkat, hogy megöljük nélküle is a disznót, és kiszédelegtünk az ólba. Naná, nem találtunk ott semmit. Az Isten tudja már, hogy kinek az ötlete volt áthozni a fél disznókat az ólba, és hogy hogyan nem jöttünk rá cipelés közben, hogy már nem is élnek, de azt is csak az asszonyoktól tudom, hogy a gyerekek eztán visítva röhögtek, mikor beszaladtak a házba, és elújságotáltak, hogy a papáék ordítva szentségelnek, mert a két fél disznó nem áll meg a lábán az ólban. Nehéz volt összevadászni a mesét, mert mi magunk nem emlékeztünk semmire, nem is csináltunk volna hasonlót sem, ha magunknál vagyunk. Lényeg az, hogy jól aludtunk az éjjel... Másnapnak hittük a keddet, holott a tor vasárnap volt. Azaz lett volna, de a férfinép csak józanodott, a nők meg nem tudtak minden munkát elvégezni, nem is hagytuk volna, hogy is ne, majd ők töltik a kolbászt, meg teszik fel füstölni, mi?! Nem, azt senki büszkesége nem engedte volna. Az asszonyok így szépen megvárták, míg mindenki jobban lett, aztán sűrögveforogva nekiláttak a húsnak, meg ne romoljon nekünk. Se perc alatt készen lettünk, a tort is megültük szépen, és annak rendje s módja szerint jól aludtunk kedd éjszaka is.

Ezek szerint szerdán kellett lennie, habár beláthatja, hogy nemigen emlékezhetem pontosan a napokra. Mesélem tehát úgy, hogy szerda reggel indultam hazafelé, és útba ejtettem a devecseri állomást is, hogy láthassam a régi kollegákat. Szolgáltam ott egy időben, kezdőként, míg nem volt házam, családom, András bátyám szívesen fogadott, ellakhattam náluk. Ötven méterre lakhatnak az állomástól, úgy volt a lehető legjobb nekem. Szóval a háromnapos disznóvágás után kikocsikáztam Devecser vasútállomására, ott meg minden szó nélkül bementem a váróterembe, onnan meg egyenesen a forgalmi irodába léptem, és elkiáltottam magam, hogy szevasztok gyerekek. Képzheti, úgy néztek rám, mint a papára, nem ismertek meg hirtelenjében, és olyan gyorsan egyikük se tudott kapcsolni, hogy kidobjanak, én meg gyorsan tisztáztam magam, mielőtt ez bekövetkezhetett volna. Akkor aztán megörültek, és kézzel kézre adták a kezem. Igazán nem vagyok egy puhány ember, nem kenyerem a sírás, de akkor elérékenyültem, annyira jól esett, hogy ennyi idő után is emlékeznek rám, akik régről maradtak ott. Sok volt az új dolgozó, de maradtak még az én időmből. Kérdezgettem a többiek után is, mondták, ez nyugdíjba ment, amaz meghalt tavaly, egyedül Sándor barátom dolgozik még, ő szintén mozdonyvezető, mint én voltam annó, és éppen akkor érkezik meg a tizenkettő húszas teherrrel. Mondtam nekik, jól van, tíz perc nem a világ, igazán megvárhatom. Ahogy érkezett be szegény Sanyi, előreszólt a rádión, ezek a barmok meg bemondták neki, hogy Sanyi, megérkezel, szaladj már sürgősen a forgalmiba, mert hívatnak. Az istenadta lélekszakadva esett be az irodába, mi a fasz van,

gyerekek, már megint mit basztam el, kérdi. Ő volt az egyetlen, aki azonnal megismert, úgy leteremtette az egész társaságot, na ide figyeljétek, még egy ilyen hülyeség, és egyenként szétrúgom a seggeteket, persze nem gondolta komolyan, már közben is mosolygott, engem meg ölelve üdvözölt újra. Már javában meséltük, kivel mi történt az elmúlt években, mikor benyitott egy fiatal forgalmista, tátott szájjal bámult egy ideig, aztán megkérdezte, Sanyikám, méész is már? Rajtunk volt a sor, hogy ugyanolyan kérdőn és döbbsen nézzünk a fiúra, mint egy perce ő miránk. Hát akkor meg ki vezeti azt a kurva vonatot, kérdezte, de addigra már mind észrevettük, hogy a mozdony életre kelt, és húzza magával a pár tehervagont is. Ami káromkodás csak létezik, mind elhangzott akkor, mikor rohantunk kifelé az irodából, hogy elkapjuk a szellemvonatot, de futva már nem érhettük el, hiába estünk-keltünk a sínek mellett, túl gyors volt, hogy elkapjuk, valaki majdnem a kerekek alá esett, akkor adtuk fel, megálltunk, és néztük, ahogy az a rengeteg fém távolodik. Akkor jött Sanyi az ötlettel, Pistikém, te nem kocsival vagy? Dehogynem, fel is ajánlottam azonnal, beültünk mind a kilencen a Suzukiba, egy régi, fehér Swiftem van, nem az az új, amit Esztergomban raknak össze állítólag, habár én azt sem hiszem el, azok a furfangos japánok becsempészik úgy egészben a kocsikat a határon, aztán berakják Esztergomnál a gyárba, nem hiszem, hogy csak úgy hagynák, hogy a kicsi magyarok összelegózzák az ő kocsijukat. Mindegy, a lényeg, hogy az a régi, jó autó kicsit nehézkesen vitt minket, ahogy egymás nyakában csüngtünk, képzelje csak el, nem dicsekvésképp mondom, de micsoda kép az, mikor az anyósülésen ketten, hátul meg hatan ülnek egymás ölében a vasutasok. Biztos keményen egymásra borultak, magamban kicsit röhögtem is rajtuk, ahogy hátul egymást taposták és anyázták, mert én szerencsére vezettem, és az én ölemben senki sem ülhetett, de hál' Isten gyorsan odaértünk Somlóvásárhelyre.

Mit tehattünk volna, csak tanácstalanul álltunk, már láttuk a vonatot, nagyon közel volt, nem sokkal értünk be előtte. Igen kicsi állomás van ott, tetszik tudni, szóval csak álldogáltunk tehetetlen, kilenc ember nézte a vonatot, amin meg egyetlen ember sem ült, most már láttuk is tisztán, hogy a vezetőfülke teljesen üres. Gyerekek, mindjárt érkezik szembe a 905-ös gyors, nincs másik sínpár, az Isten se tudja már eltéríteni, mit csináljunk? Sanyi falféher volt a félelemtől, én vagyok a hibás, most mondjátok meg, mi a frászt csinálhattam, hát gyilkos vagyok én, úgy ismertek, mi meg csak tagadtuk, de senki sem mert bármit is mondani, hogy szerinte mi történt. A vonat egyre gyorsabban haladt már, mikor elhúzott mellettünk. Megint kocsi pattantunk, akkor jött valaki az ötlettel, Túskevárnál biztos vannak, előreszólok, hogy rakjanak ki egy sor féksarut, én már mondtam, kevés lesz az, rakjanak ki még egyet, csak a biztonság kedvéért, már ha nem ütközik össze addig a gyorsvonattal. Tetszik tudni, ezek ilyen háromszög alakú, fura fémtalpak, amiket a sínekre lehet erősíteni, de nem egyhelyben áll, csak jobban súrlódik, ezért tudja lelassítani a mozdonyt. Hatalmas volt az a gép, főleg hogy teli tehervagonokat húzott maga után, de mégiscsak ez maradt az utolsó reményünk. Mikor odaértünk Túskevárra, de ez nem ám az a Túskevár, amiről az a regény szól, ott is jártam már, hiszen az nem messze van innen, talán maga is ismeri, szóval ezen a Túskeváron csak két ember várt minket, a bakter meg egy forgalmista. Kirakták a talpakat, persze, de nem értették, miért van erre szükség, azt nem tudtuk elmondani nekik olyan gyorsan a rádióba. Úgyis azonnal rájöttek, mikor az érkezésünkre pár másodperccel megláttuk a robogó szerelvényt. Aztán megint, harmadszor is beállt a tehetetlen csend, tizenegyen álltunk ott, tátott szájjal, mintha a Messiást várnánk, de annál sokkal nagyobb dologra vártunk, arra vártunk, hogy megállítja-e a vonatot a két féksor, vagy semmi sem képes már feltartóztatni azt az ördögi erőt. Ahogy csökkent a távolság, úgy nőtt a feszültség, így szokták mondani, ugye? Hát, mi annyira nem feszültek voltunk, inkább csak vártuk, hogy legyen már vége, hogy ne történjen semmi, legyen megint nyugodt a napunk, csak jöjjenek-menjenek a vonatok, hogy integethessünk meg füttyülhessünk, ez a normális. Az a nap nem volt normális, a szellemvonat csak jött és jött, és nekicsattant a féksaruknak, de nem borult fel, nem is állt meg, csak kicsit lelassult. De nem eléggé. Vonszolta magát tovább, mint egy sebzett vadkan, és akkor jött Sanyi, ki tudja, hogy tért így hirtelen magához, de egyenest nekirohant a vonatnak, előre a mozdonyhoz, elkapta a kapaszkodót, és pont be tudott lendülni az ajtón, mert szerencsére nyitva hagyta, mikor berohant Devecseren az irodába, pont olyan volt, mint a Tarzan a filmben, és csodák csodájára... megállt a vonat. Sanyi még fehérebb volt, amikor kijött a kabinból, szinte leesett, mi meg üdvivalgással álltuk körül, szegény alig tudta, hol van, csak azt hajtogatta, gyerekek, én nem tudom, mi van, be se volt húzva a fék, hát ennyire egy marha vagyok, hogy fék nélkül hagyom ott a mozdonyt, vagy valaki visszahúzta, hát én már nem tudom, mi van velem, nem volt behúzva a fék. Olyan fehér volt az az ember, hát már csak orvosi javallatra is, de itatnunk kellett vele egy kevéske vörösbort, csak hogy visszakapja a színét, és ha már ott voltunk, legurítottunk mi is egyet-egyet a nagy riadalomra, meg hogy megünnepeljük Sanyit, a nap hőjét. Közben már kaptuk a telefont, hogy a 905-ös tizenhárom percet késett, ezért időben le tudták állítani, de a forgalom csak egy órára állt a helyére, hiszen vissza is kellett érnünk Devecserbe a kilenc emberrel, lassabban is mentünk, mert ivott mindenki, de nagy szerencsénk, hogy egy utas se szerzett tudomást a balfékségről. Persze nem mondhattunk el róla senkinek semmit, én már délután ott voltam András bátyáméknál, és beszámoltam, meg megittunk néhány kupica pálinkát, megint.

– Erről jut eszembe, már egészen kitikkadtam. Tessék adni még egy kisfröccsöt – szólta oda a csaposnak. Én meg csak néztem, ahogy a kocsmáros a koszos csapból gyöngyöző szódát enged a borra, az meg olajosan csillogott,

és ahogy kitette a nagy vasutas elé, az csak megnyalta picit a szája szélét, istenisten, intézte hozzám, aztán nagy kortyokban lenyelte az egészset, ádámcsutkája nagyokat ugrált a nedű alatt. Rettentő mód elcsodálkoztam ezen az emberen. Mint ahogy az összes többi hasonlón is, mert sokat ismerek már a kocsmái muslincák közül. Hihetetlen hosszan tudnak mesélni, hibákkal ugyan, de egyszerűen egyiknek sem bírtam eddig a szavába vágni, annyira lehengetően mondják a magukét, ahogy most ez az öreg mozdonyvezető is.

Jólesően cuppantott egyet, aztán megint hozzám fordult.

– De azt biztos állíthatom magának, hogy nem lett volna ez a történet sem, ha nincsenek azok a szörnyű gépek – folytatta. Nem akartam reagálni, csak figyelni, amit mond, de láttam rajta, azt várja, hogy megszólaljak.

– Hát ez egyértelmű, hiszen ha nincsen mozdony, akkor nem is gurul ki – feleltem mosolyogva.

– Ehh... – legyintett, s látszott, hogy nem nőttem meg a szemében. – Én a villanymozdonyokra gondoltam, fiatalúr. Ha nincsenek ezek az elektromos szörnyek...

Tudniillik én még a régi gépeken tanultam annakidején. Még azokat a Bombardókat nyúztam, amiket Hruscsov elvtárs volt szíves küldeni az országba, ezért nevezik Hruscsov dízelnek is, pedig eredetileg német hadimozdonyok voltak, a Deutsche Reichsbahn gyártotta őket 52-es vagy 520-as sorszám alatt, erre már nem emlékszem. Sopronból jártak ezek a gépek, mert simán meg tudták mászni azokat a nagy emelkedőket. Azt már meg ne kérdezze, hogy kerültem én Sopronba, nem szeretek arról beszélni. A lényeg, hogy én még olyan mozdonyt vezettem, amit ma már csak múzeumban látni. És ha hiszi, ha nem, gőzzel ment. Én még a dízelekkel is kibékültem egész jól, ott a Csörgő, a Szergej, a Gyík, meg persze a benzines Bizmot, sőt, volt szerencsém a Dezsőt is vezetni, tetszik tudni, azt a Siemens gépet, még manapság sem közlekedik túl sok vonalon, hát még akkor, mikor bevezették, és én is beülhettem az irányítófülkébe! Egyedül Esztergomba járt ilyen, ma már az észak-balatoni vonal is tele van vele. Nagyon modern kinézete van, nem is hazudtolja meg. Tamponnak is hívják, mert áramvonalas a formája. Most már tudja, ugye? Bár már őt is lekörözi az Okoska meg a Stadi, de azok villanyosak. Mégis összekeverik sokan a Stadit a Dezsővel, mert színében meg formájában nagyon hasonlítanak. De kérem szépen, ki az, aki nem veszi észre, hogy az egyiknek a tetején van egy hatalmas áramszedő? Akár a Patkányon, ami manapság már annyira gyakori, azok a kék személyszállítók, illetve személyvagonokat húznak legtöbbször, meg a Gigant, ami a legerősebb mozdony volt jó ideig. Őt is egy villanyos taszította le a trónról. Persze most csak keveset mondtam el a Magyarországon használatos vagy használt mozdonyokból, de ezekkel találkozik leggyakrabban a közönség. Gondolom, így sem könnyű beazonosítani magának, hiszen ezeket a neveket nem tudja mindenki. De ahogy leírtam őket, talán tisztult kicsit, nem? Szóval, személy szerint én a Studenkába, a kis Bizmotba szerettem bele, amiket a csehszlovákok gyártottak nekünk egészen a nyolcvanas évekig, és még ma is forgalomban vannak, annak ellenére, hogy már nagyon sok helyen villamosították a vasutakat. Gúnyolják is őket eleget, én mégis megszerettem, mert bár nem ér el átomsebességet, kényelmesnek sem annyira mondható, de megbízható, régi motoros, igaz-e, öregmozdonynevénmozdony, mondom én, nem volt még olyan, hogy ezek ne értek volna oda valahová. Bezzeg a villanyvezeték: az megnyúlik, leszakad, áramszünet. Hát nem jobb olajbűzben, de legalább biztos odaérni valahová?

– Meglehet – hümmögtem –, de azt miből gondolja, hogy nem történt volna meg az a devecseri eset, amit elmesélt?

– Fiatalúr, gondolja csak meg, vajon nem áll-e meg a mozdony, ha kifogy a benzín?

– Igaz...

– Ellenben a villany... az végig ott volt benne, a rosseb egye meg!

– Várjon... teljesen biztos benne, hogy villanymozdony volt?

– Hát... Ahogy kérdezi... Mi más lehetett?!

– Mert ahogy mesélt, ezt nem említette egyszer sem.

– Tényleg, a kánya rúgja meg, mi is volt az...

Láttam, hogy agya kicsi Bizmotjának mind a négy kereke forog, teljes sebességgel suhan a devecseri állomás felé. Már éreztem, hogy nem fogja elérni, túlságosan messze jutott már tőle, előbb kifogy a dízel a tankból, de hagytam csendben, inkább iszogattam én is a fröccsömet.

– Látja... olyan rég volt már... nem emlékszem. De...

Azt tudom, és meg is mondhatom, hogy miért gondolom, hogy villanyos lehetett. És hogy miért nem bízom meg bennük. Bizonyára észrevette, mert okos ember maga, lerí, szóval, hogy mennyire utálkozva beszéltem ezekről a masinériákról. Volt velük is dolgom, nem az előítélet szól belőlem, bár elég hosszú előítélet is lenne, ha még mindig élne bennem. Hiszen már a kilencvenes évek elején villamosították a Keszthely környéki vonalakat, akkor én már itt dolgoztam, de nem emlékszem pontosan, melyik évben lehetett. Ide is eljutottak a villanyosok, főleg V43-as Patkányokat láttunk. Én maradtam a régi, jó kis Bűzgépennél, de mikor már fél éve jártak a villanymozdonyok, akkor a srácok néhányan már cikiztek, hogy miért nem vezetek egyszer én is egyet, még csak be sem ültem egyik gépbe sem. Akkor volt bennem előítélet, és, nem tagadom, kemény kobakú fickó vagyok, nehéz volt leszoktatni róla. Az

állomásfőnök oldotta meg, kerek perccel kijelentette, be kell ülnöm egy V43-asba, azt fogja nekem osztani a déli part felé, Siófokig. Ellenkezni nem volt lehetőség, nem is akartam, talán már ért bennem a gondolat, hogy egyszer úgyis fel kell ülnöm egy ilyen mozdonyra, mert mindenki megjósolta, hogy teljesen át fogják venni az uralmat a dízeltől. Lám, ez még a mai napra sem valósult meg, de ne térjünk el a tárgytól. Elindultunk azzal a V43-assal, egy társam, aki vezetett már ilyet, velem tartott, nehogy valami gond legyen, aztán ne tudjam megoldani. Nem volt bizony azzal semmi gond, szépen haladtam vele, Keszthelyről indultunk, személyvonat, szóval minden kis helyen meg kellett állnunk, és ez a déli parton elég sok megállót jelent. Maga is tudhatja, bizonyára utazott már arra felé, egymást érik a települések, a strandok szinte mindenhol összelógnak, nyáron autóval ott mozdulni is szinte lehetetlen, a járatok meg zsúfolásig tele vannak, Pestről le, Pestre vissza, utaznak a turisták, hatalmas gumimatracokkal, meg feltekert gyékényszőnyegekkel, majdhogynem kiszúrnák egymás szemét. Az is egy ilyen forgalmas nyári nap volt, rengeteg utassal, percekkel kellett állni egy-egy állomáson, hogy mindenki fel- vagy leszállhasson. Mit gondol, meddig jutottam el? Majdnem Szárszóig. Még ezeken a rövidebb szakaszokon is hirtelen fel tudott gyorsulni, jó sebességgel tudtam menni, s ez lett végül a veszteségem. Nem, nem az elektronika hibásodott meg. Szemes és Szárszó között jártam, máig emlékszem pontosan, és nemcsak azért, mert tábla van ott, hanem a fákat, a bokrokat is megjegyeztem, életemben nem éltem még át hasonlót. Az volt az első kérésem a pályámon, és ő volt az első öngyilkosom.

Nehéz ezt újra elmondani, pedig már sokszor, sok mindenkinek elmeséltem. Egy fiatal férfi volt, csak úgy, mint maga, ilyesforma korú lehetett ráadásul, csak állt, álldogált a síneknél, nem is értem, hogy nem vettem észre előbb. Mikor már tudtam, hogy nem mozdul el, akkor ugyan behúztam az összes féket, de az új légfékek sem tudtak olyan gyorsan lassítani, mint kellett volna. Átgázoltam rajta. Még az utolsó percét, az utolsó arckifejezését is láttam, higgye csak el, annyira közel volt hozzám, mintha pár centiről néztünk volna egymás arcába. Kifejezéstelen volt, mintha csak egy ebéd utáni sétára indult volna. Később ugyan megtalálták a zsebében a véres bűcsűlevelet, és kiderült, hogy kirúgták, az élete egy árokba került, de magamnak sose, máig nem tudtam megbocsátani, hiába mondták a fiúk is, mindenkivel megesik, hiszen a legtöbb ember így lesz öngyilkos ebben az országban, mert gyors és pontos és kiszámítható, és nekik is volt már, volt, akinek több is, és persze engem is felkészítettek még mikor kezdtem, hogy ez sajnos foglalkozási ártalom, élete során szinte bizonyosan elgázol valakit minden mozdonyvezető. Mondták, hogy akik öngyilkosok lesznek, azoknak már közömbös ez az élet, még jót is tettem vele, hogy nem tudtam megállni, de engem nem hagyott nyugodni, nem bírtam megérteni, hiszen sosem volt a legkisebb okom sem, hogy öngyilkos legyek, én szeretem az életet, a saját életem, van nekem családom, és itt a fröccsöm is, azelőtt meg semmi nem történt velem a vasutakon, egy nyulat sem ütöttem el, nemhogy embert. Leszolgáltam még a pár évemet, de soha, de soha többé nem ültem utazni vonatra.

A fiúról én is tisztességgel megemlékeztem. Elmentem a temetésre is, bár először nem akartam, csak egy koszorút küldeni, és később beszélni a családjával, de végül rábeszéltek a vasutas fiúk és a vezetőség, és azóta is, minden évben kimegyek a fiú sírjához egy szál virággal, ha a sínekhez nem is, oda én nem merek többé, még a közelébe se menni. Szégyellem, de a nevét is csak a temetésen tudtam meg...

Horváth Dániel.

Sütő Csaba András

a fentebb stihl

borzalmaskara arcokondúl
a lírikus a harangra néz
nincs és nehéz a feloldozás

kontr(e)aktív hullámok
kelnek fel a sziklák tövén

hasakat simít a nap lyukakat
töltés dunsztolás égi-földi duzzasztógát
szelektív hullámozás a sziklák ölén

vigasság ébred a hamis világ első hányadik

napján a vágyperonok
mellett sültekről álmodik
tojásos nokedlit kanalaz
hokedliről kihűlt szemmel
a botcsinálta többre vágy

hidegvág az álom láncfűrész
korhadat riadt fűtött konyha a cső
testében meleg víz kering
éles a kés elmosva bár a recéken
meg-megrebben a fogak közé gyűlt víz
lepotyog a vacsora helyet talál

más semmi talán egy kósza böffenés jószagú tanács aláz

Ruszka Gyuri visszánéz

hunyorog a kései éjszaka
elvsírató bölcső táncol
ringva az égve feledett
lámpák fekete fényénél

Bezzeg a generátor!

A tó partja lapos és a
hullámok életunt keringője
a báltermi ruhák fehér
unalmát palástolja
a jó- és rossz hír összeverekedik
a díjosztó gálán mindenki
végtelen véges és gálánt
Marci és Soma az úton
lefelé mennek (Katzky és Giráffusz)
rotyog bennük a gugyi
velük lép a Szusz, szakadék
köpönyegét forgató
örök zsidó – peregrinus
a cipőjük botra akasztva

tág a világegyetem és tovább tágul

A szekrényben a zöld színű, haragvó eszmék – színleg – alszanak.

Villányi G. András

A kóbei zöld fotel

Gyakran jutnak eszembe különféle tárgyak a múltból. Sőt, nem ritkán elgondolkodom olyan tárgyak történetéről, személyiségéről, sorsáról, amelyekkel ilyen-olyan viszonyom van. Szó szerinti tárgyakra, azaz holmikra gondolok. Délután eszembe jutott, hogy vajon mi lehet a zöld fotellal, amit Kóbéban használtam. Biztonsággal nem tudnám elmondani, hogy a kérdéses fotel hogyan került hozzám. Valószínűleg megörököltem bérelt lakásom előző lakójától Petger Scheberggtől. Ám elképzelhető az is, hogy filléres, külföldi diákoknak rendezett jótékonyági kiárusításon vettem Aomadaniban vagy Amagaszakiban. Fémvázaz ülőalkalmatosságot képzeljenek el, aminek ülése és háttámlája erős zöld vászonból készült és ugyanilyenre festették a vázát. Csőlábaik ú-alakban hajlították meg s így kanyarodtak fel a lábak az ülőrészbe, majd még feljebb a háttámlába. Egyszerű, alacsony fotel volt, amit szerettem is és nem is. Szerettem, mert az enyém volt, kicsiny otthonom egyik tartozéka, és bármikor beleülhettem. Zavart ellenben, hogy hátradőlve a háttámla teteje a nyakamat nyomta, illetve, ha kissé lecsusszanva elaludtam benne, akkor fenekem alatt a combomat kezdte zibbasztani a részvétlen fémcső. Mindazonáltal, könnyű és praktikus volt az én fotelom. Rengeteget kellett készülnöm a Masters' felvételire, a japán irodalomtörténet sodrát és neveit eszembe vésni, még hozzá japán írásjegyekkel. Természetesen, magolás közben gyakran elálmosodtam és ilyenkor jól esett félórás pihenő a zöld fotelben. Emlékszem az eseménytelen téli délutánokra, amikor felpolcolt lábaimtól nem messze zizegett a kerozin kályha s én az álom szárnyain elröppentem abba a világba, ahol értelmetlen minden buzgólkodás. Sokat tapasztalt bútordarab volt ez a fotel. Látott engem barátaimmal vidáman mulatozni. Jártak nálam japánok, angolok, amerikaiak, még kínaiak is, sőt megesett, hogy magyarok is meglátogattak. Se szeri se száma a rengeteg nyelvű, bőrszínű, vallású és meggyőződésű nőnek, férfinak, akiket fotelom megismerhetett vagy akár ölébe is fogadott. Megesett, hogy kettesben bújtunk karjai közé s ilyenkor pihenésről aligha lehetett beszélni: éppen tartó szerelmem ült ölembe és aligha kényelmes terepünkön addig tornáztunk, szorgoskodtunk, amíg fel nem szakítottuk egymásból a gyönyör remegéseit. Vagy azt megelőzően, a mozgás nagyobb szabadságára vágyakozván odébb cihelődtünk, hogy bujálkodásunkat a tatamin vagy a futonon folytassuk. Kiknek a bőre érhetett hozzá a zöld vászonhoz? Kiknek szívta magába verejtékét? Hány lánynak emlékezett illatára az ott töltött évek során? Ám voltak olyanok is, akik csak ültek benne, lábaikat szigorúan összezárták, pedig a szívünk majd megszakadt a cinkos fotellel annyira vágytuk volna, ha...

Most is tél van. Mintha hideg héjába záródott volna a világ. A zöld fotelre emlékezvén hangok, illatok, testek, a múlt teljes melegsége elevenedik meg előttem. Vajon merre vetette a sors? Talán otthonra lelt új-zélandi szomszédomnál, a sziklamászónál? Talán látogatják még az öregedő fiút japán és európai barátnők? Talán valakik örömeiket lelik abban, hogy létezik és bármikor rendelkezésükre áll? Vajon él-e még a kóbei Zöld Fotel?

A tücsök

Oszakába 1989. október 5-én érkeztem. Ez volt második utam a Szigetre, ám az első hosszú. Sikertelen próbálkozások után végre elnyertem a Japán Oktatási Minisztérium másfél éves ösztöndíját, hogy posztgraduális hallgatóként beássam magamat a haiku bűvös világába. Miközben küszködtem a nyelvvel, szokásokkal és eltérő viselkedésmódokkal Hori Nobuo szenszei tudós előadásait hallgattam Basóról. Utóbbi aligha szükséges bemutatnom: a 17. századi költő-génius viszonylag jól ismert napnyugaton is. Sokkal kevésbé közismert a vele egyenlő léptékű 12. századi lángelme Szaigjó Hóshi avagy Szaigjó szerzetes. Méltánytalan az ismeretlenség. Szaigjó vakáiból hasonló időtlenség árad, mint Basó haikujából, vagy Shakespeare szonettjeiből. Koron és kultúrkörökön átívelő, időtlenséget sugalló versek ezek – a világirodalom gyöngyszemei. Hadd idézek egyet:

Ősz mélyültével
 élted elapad, Tücsök?
 Dermedő éjeken

dalod mind távolabbi
messzeségekbe olvad.¹

Volt egy háztáji tücsköm. Ahol akkor laktam, látni lehetett a mélyben a tengert. Az éjjeli fények borzongásával a víztücsör hullámain együtt zenéltek a tücskök. Mintha maguk is látták volna a mélyben a fény játékeit, és ahhoz igazították volna dallamvezetésüket. Éjente hallgatni jártam őket s voltak kedvenceim közöttük. Egyikük matuzsálemi kort ért el, mert a kőnél, a kicsi lyuknál még akkor is hallatszott éneke, amikor a mélyülő őszben legtöbben már felhagytak a zenéléssel. Éjről éjre visszajártam a parányi lyukhoz; a környéken lassan sehonnan nem hallatszott a tücsökfiúk szerelemre hívó hangja. Aztán valóban eljött az idő – az esték csípős hidegbe hajoltak –, amikor pusztán az ő hangja fúrt az éjbe, ám mintha egyre távolabbról cirpelt volna. Kihez szólt e magányos költő hegedűje a hűlő, csillagos éjszakákon? Kit hívott? Szerelmet remélt a zorduló világban? Vagy pusztán a maga gyönyörűségére játszott a tántoríthatatlan strázsa odaadásával? Lehetséges, hogy a csillagokkal perlekedett s visszavert villódzásukkal a tengeren? Talán hagyni kívánt valamit, ami nyomot rajzol az éj vásznára, s ezáltal örökre megváltoztatja, a sajátjává szövi azt?

Semmire nincs válaszom. Egy bizonyos: ez az Ő verse, Ő szól a hangomon, mert kölcsön kérte, és én hálával átnyújtottam. Ekként rajzolunk az éjre. Mindjárt süpped a némaság.²

Az asztalkendő meséi

az asztalkendő
kockás mosollyal mesél:
a kiürült teremben
gyertyalángok álmodnak
a múlt foltjai fölött
borzongó vágyak
a légben imbolyogva
kerengnek elenyészett
„örök” szerelmek
lejárt órák és fogadalmak
ebben éltek,
ebben hittek:

mára csak pecsétek.

Lángorgona

formára formát öltő
lángnyelvek lobbannak
dallamtól illatos légben.
Schweizertől hallgatnak
Bachot
s lengnek lángjaim
csípőjük hajlong
összesimulnak a mollal
amiként csillagos égbolt
rajzolja rá a rendjét
az erdő árnyas rezzenésére
és felírja az elfutó folyam ívre
a rövidülő fák közt.

¹ kirigirisu yozamu ni aki no naru mama ni yowaru ka koe no toozakari yuku

² Szaigjó szerzetes verseinek fordítása VGA verses és prózai kommentárjaival idén jelenik meg a Scolar gondozásában

Péntek Imre

Hármaskönyv

Dürer- Filep-Németh J.

Egy rendhagyó kiadvány született Balatonfüred város jóvoltából. Egy festő és egy költő évtizedes barátságát megörökítő könyvészeti remek. Amibe belejátszik a Dürer mester iránti tisztelet is, újraélve, újragondolva Filep Sándor tustolla nyomán a jól ismert grafikai lapok motívumait. Így született a Hármaskönyv, melynek költő szereplője Németh J. Attila, aki vette a bátorságot, hogy megihletődjék a múltba gyökerező, mégis kortárs művek láttán. De szó sincs valami direkt áthallásról, erőltetett megfelelésről. Finom hangoltság, néhány (szó)rezenés, képi bravúr – nos, ennyi, ami megjelenik a költő tolla nyomán a szövegben.

Ezek a leheletnyi „rájátszások”, utalások adják meg e merész, de hatásos vállalkozás értelmét.

Segít a ráközelítésben, az elfogadásban Praznovszky Mihály bevezetője, aki kellő művészeti távlatba helyezi a szavak és vonalak már-már mitikus kalandját. P.I.

Praznovszky Mihály

Grafikák és versek – köz(ös)játéka

Dürer metszetei: a reneszánsz ember rákérdése a világra. Találkozás valódi és vélt szörnyetegekkel, vagyis az ember találkozása önmagával. Dürer nagy kérdései és az azokra kapott bizonytalan válaszok. Vagy rosszul értelmezett feleletek. A költőt is a szembesítés és szembesülés veszélyes, de életünk bizonyos pontján elkerülhetetlen kihívása ihleti meg. Vagyis amit mi magunk fogalmazzunk meg, avagy Madách ilyen kérdéssel: „asztán mivégre az egész teremtés?” Nyilvánvaló, hogy erre senki nem tudja a választ. Illetve a válasz maga az ember. Dürer és Madách, most Filep Sándor és Németh J. Attila.

Dürer képein azok a szörnyetegek viaskodnak, amelyek bennünk is lappanganak. A művésznek ítéletet kellene hoznia, de ki tud ítélni önmagunk, sorsunk, létünk felett? A költő szembe néz önmagával, van is mit kérdezni életről, szerelemről, elmúlásról, a lét monotonijáról?

Dürer a 15. században kérdezett. Filep Sándor fél ezredév után, a 20. század végén. (Ne felejtsük, ezek a Dürer emléklapok 1998-ban készültek, a mitikus hatású ezredváltás hangulatában és várakozásában!) Dürer kortársai várták az apokalipszist, Filep fél annak lehetséges bekövetkeztétől. Ami Dürernél a művészi képzelet féktelen megnyilvánulása, az Filepnél a létező világ realitása.

Hihetetlenül sok a szimbólum a lapokon, talán több mint Dürernél, amennyivel előbbre tart a világ. (Előbbre?) Dürer kortársai tudták a megfejtéseket, aztán a világ elfeledte. Most vajon felismerjük-e az újra fogalmazott Filep-Dürer emléklapokon? Hogy miért készítette Filep ezeket a lapokat? Egyszer így válaszolt egy interjúban: „Az élet lényege érdekel az idő folyamatában. Realistának tartom magam, és ez nem stílus, hanem azt jelenti, hogy szeretem konkrétan megfogalmazni a dolgokat és a mögöttük lévő szándékot. Ezért is szerepelnek a képeimen idézetek, utalások, jóslatok.” Természetes, hogy a következő kérdésre, vannak-e mesterei, már ott sorakoznak a nevek: Vermeer, Holbein, Dürer, Picasso.

A költő versei az elbizonytalanodott emberről szólnak. Érzések elértéktelenedése, kapcsolatok befejezhetetlensége, a holnapi nap kiszámíthatatlansága („holnaptól minden más lesz?”), a nincs, ami van feloldhatatlansága, a Mindentudó Mindenható megszólítása ebben az idegölő bizonytalanságban. Az ember talán soha nem volt még ennyire kétkedő önmagában és rendeltetése céljában. (Vagy ez mindig így volt?) Mert úgyis csak későn tudjuk meg, „hogyan kellett volna élnem”.

Vagyis mindketten azt fogalmazzák meg, amit Thomas Mann irt Dürerről s a művészetéről általában. „Dürerre gondolni annyit jelent, mint a szeretetre, a mosolyra és önmagunk emlékezetére gondolni. Jelenti annak megismerését, ami mélyebb és személytelenebb, ami énünk anyagi keretein kívül és alatt található, de azt meghatározza és táplálja. Történelem a mítosz értelmében, történelem, amely mindig anyag, mindig jelen idő, mivel sokkal kevésbé vagyunk individuumok, mint amennyire reméljük, vagy mint amennyire félünk tőle.”

Németh J. Attila

Versek Filep Sándor Dürer emléklapok című grafikai lapjaira

Filep Sándor: Dürer emléklapok. Tölgyfa 1998.

Filep Sándor

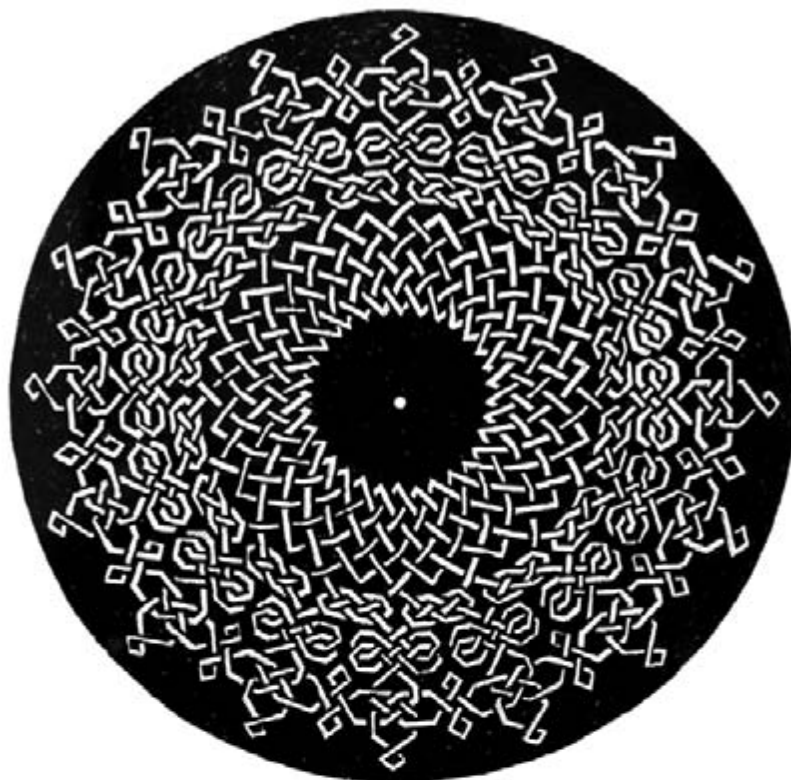
hogy kellett volna élnem
vélekedéseim zsákutcás
labirintusában időnként ki-ki
törve vagy folyton jobbra
tartva de hát ki bírja ezt az
örökös jobb kéz szabályt
hisz így sem jutottam
A-ból B-be abból ebbe
két pont között melyik
a legrövidebb görbe

úgy kellett volna élnem
fától fáig gyökértől gyökérig
s érezni közben az erdőt
a túlevelek hegyén hömpölygő
zenét kitérve fülemből az
eltékozolt napok gyantáját
hogyan ne kelljen bevésnem oda
abba a könyörtelen fába:
itt sem jártam valójában soha

Szenvedni szenvedtem épp eleget
Csontszú perceg az álmaimban
A redőnylécen meg árnyék lépeget
És nem tudom, hogy bent vagy kint van

Belém sajdul, mint hal a tóba
Csövekben surrog a félelem
Hogy lehet árnyéknak ilyen súlya
Titkait súgja a végtelen

Amiról nem beszélünk
Az eltaposhatatlan
Nem test és nem kísértet
Árnyékos néma katlan
Titokban itt jár köztünk
Ahogy reccsen a térded
Ahogy fájdalmad illan
Ott van a mozdulatban
Baráti kézfogások
Indázó erdejében
Lapul az elveszettben
Kiált a megtaláltban
Atomja el nem hibban
Rád néz a múltból
Jövődből visszarebben
Terjed az álmaidban
S rímel nevedre ebben
A mondhatatlan versben
Amitől éjjel félünk
Amit szemek megalvadt
Homályán néha látunk
Amiről nem beszélünk
Aminek foglya lettünk
Amiről tudjuk: nincs
És ami mégis itt van

Filipi István

100 éve született Takáts Gyula, a Pannon szellemi örökség költője

Rozsos Gábor

Már Drangalag köszönti

Triptichon Takáts Gyula emlékének

1

Csu Fu – ki siratja mesterét,
hogyan is szólna:
a követ nézi szótalán
a pince előtt.
És a prést – miként őrzi
egykor volt szüretnek
hangulatát.

2

A horizont ívét
mandulafa sziluettje metszi.
Pillantás hiába kutatja:
a régi látványt nem leli –

mi megmaradt,
önmagában a Való.

3

Csu Fut – a mestert és tanítványt,
már Drangalag köszönti.

Kelemen Lajos

Művelt varázs; munka

Takáts Gyuláról

“szintjén egyenetlen
itt vagy amott ne legyen”
(Publius Ovidius Naso)

A művészet voltaképp nem egyéb, mint csatlakozás a Teremtőhöz. Írás, festés, szoborfaragás, vagy zenélés ürügyen: a léleknek különféle imitatív és generatív formákban játszódó szegődési kísérlete. Tehát nem akármilyen munka. Szakasztott olyan, mint a bádogozás vagy a favágás: néha nehéz, néha mámorító. Aki alkot – bevallva, bevallatlanul – Isten munkavállalói engedélyére hagyatkozik. S bízunk az anyagáramlásban.

A mögöttünk hagyott század kellőképpen kiokított bennünket arról, hogy valamely valóság könnyűszerrel felhasználható egy másik valóság takarására. E takargatósdni többnyire az erkölcs hirtelen félredobásával köszönt be, s egynémely formai kritériumoknak eleget téve, végül átírásnak nevezetik. Csakhogy lássuk: a fezőrökkel és a kalmárszellemmel szemben olykor mintha túllontúl lengének, gyenge testnek tűnnék az ars. És? – kérdezheti bárki, legföljebb alszik egy hosszút. Igen, hogy majd pihenten, s mintegy visszahatásként túlzásokban tanúskodjon önerejéről. A véglet sajátos bátorság; az igazi életről való lemondás bátorsága, ami bizony eléggé fonák kurázszi. Az életderűnek hátat fordító korokban, mint amilyen a miénk is, mért csodálkoznánk a fancsali Európa immár huzamos örömtelenségén?

Kívánatos, de egyáltalán nem szükségszerű az alkotás, mondják a nihilisták. Mindegy is: szavaikra akár fütty, akár taps a válasz, éppenséggel a végletesség árulja el, mily ingatag vélelem az övék, mely roppant messze esik a tapasztalattal viaskodó szellem egyéni élményétől. (A teljes tagadás a semmihez vezet, és a semmi: semmi marad, csak a lelket éhezeti – még ama előkelő nevű imaginárius világban is).

És ingatag a nihilista feltevés másodszer is, elvégre bármikor megfordítható. Miért ne? Az alkotás nem okvetlenül kívánatos, de szükségszerű. Hogy e tézisnek hol a megfelelése a tapasztalatban? Nem muszáj nagyon régi és nagyon finom időknél látszó távolokban keresgélni.

A géniusz nem mond fel, és dehogyanis következtetésekben, sokkal inkább észrevételekben fejezi ki magát. E szemléletnek újra és újra megjön az ideje. Amikor a kézműves és alkotó, ugyan más-más tárgyon dolgozva, mégis a közös természetből merít; a mérték és a határ alapelve szerint. Ámde hiába, hogy beállítottáguk közös viselkedésmódból születik, nem élne meg, ha e szemléletnek nem volnának egyéni hősei, ha e lelki megnyilvánulásban nem ismernénk fel kontinensre szabott kultúránk forrás-meséjét. Amely egy hitrege vad fejezetében ered, főszereplői: a szépséges főnői királylány, Európé és egy selymes, aranszörű bika képébe bújt főisten. Mindenesetre a történet leg-alábbis igen-igen elegyes. Egészen máig ér; a folytatás egy része: irodalom, művészet, ez is folytatható vég nélkül, ami egyáltalán nem ijesztgetés, bár az alkotásnak a határérték mellett a határtalanhoz is köze van; az ősi bonyolultsághoz és az ősi egyszerűséghez. És igazán: a nevezett Európa-történet most szóba hozandó szakasza nem egy elmúlt kultúra rekonstruálásaként hat, nem feltámasztás, hanem a klasszikus világképnek egyéni világképbe helyezése. Régi és új találkozik össze, s hogy az összesség személyes meggyőződést nyerjen, egy már-már döbbenetesen gazdag karakter köré fonódik. E karakter: Takáts Gyula.

Az ő személyiségének és életművének egyik legjellemzőbb dimenziója alighanem a szín. A szín, mint bőség; mint a természet anyanyelvében az ige; a szín, mint emóció; mint egyszerre-látás; és szín, mint színpad, jobban mondva színtér. E pódium egyik pontja a koordinátarendszerben Kaposvár, a másik feltétlenül Európa; úgyhogy kellően tágas emelvény, ahol a különleges nagyságrendű léleknek a derű és a kétségbeesés kalandjai után a végkok szikár monológiáját kell felmondania. Takáts Gyula költő, író, tudós, képzőművész, és mindezekkel együtt: folytonos alkalom. S most, születésének centenáriumán valóban rendkívüli aprópó.

Takáts Gyula ifjúságához bizonyos értelemben kegyes volt az idő; az a korszak nemcsak terhelt és edzett – engedett is, vagy legalább engedni kényszerült a nagyság precedenseinek. A huszadik század első harmadában ugyanis eleven és kivételes méretű művész-példák dacoltak a költészetért; a fiatalember akár személyesen fölkereshette egyiket-másikat. Például a robotos életű Babitsot, aki javában kezeskedett még a magas szépségről. (“...1929–1941 között a Nyugat modorát, párbeszédeit, válaszait, ízlését és színét kerestem minden új magyar írásban – emlékezik Takáts Gyula: Ehhez az irodalmi körhöz és mércéjéhez igazítottuk, mértük például húszévesen Pécsen is, az indulásunk idején Weöressel a megjelent műveket és készülő írásainkat is.”)

Takáts hamar megtanulta, hogy az alkotás egyes homályos műveleit csakis a tisztán, világosan kimondható eljárásokkal együtt illik emlegetni. És hamar megtanulta, hogy aki az antikvitás örökösének eszmél magára, nem takarhatja el a természetet, nem mondhat le az elmékedésről, és okvetlenül fel kell mennie a dombra. Megtanulta rendjén különválasztani az állapotot a vérmérséklettől. S egészen korán felfedezte, hogy az akaratot fékező görög észkorklát emlegetésére mint csuklik el (esetleg miként kezd el arrogálni) jó néhány európai hang. S ő nem akart kiesni a régi athéni testvériségből. Remélve, hogy Nemeszisz (a mérték) bizalmasa, a háborítatlan szépségben helyezte mind távolabbra a maga határait. A hely igazságát választotta, egyfajta mérlegjátékra törekedett, melyben a természet korrigálja a történelem hitványságát. “...a test és a föld / nyelve találkozott” – írja egyik versében, talán Athén fiaira, s ezek kései utódaira is gondolva: “Egy más szellem hite szól / és ragyog szemükben, / mint boldog szigetfűzér, / ahogy e pincehomlokai / tündöklő sok kis / kontinensre néznek... / És reggel – eszébe már egyiknek se jut, / hogy összetört zöld / sugaraiból / fölrakja ezt a tájat! (...) E sűrített világ, / hogy innen ragyogjon eztán, / már kezünk alól, az elmerültre vissza!”

A száz év emlegetése sok gyönyörűséget és sok öreg frázist fölébreszthet. A szólamok akár díszpohárra cserélhetők, s fölváltva lehet emlegetni hol egyiket, hol másikat: inni az életörömről, dicsérni a szép vénülést – csakhogy Takáts Gyula fiatal. Bizonyos értelemben mindig is természeti csoda volt: fényből, szenvedélyből, a tárgyak értéséből és mély kétségbeesésből építkezett, a lelegegőbb egyszersmind legkeményebb képletre hagyatkozva: semmi sem számít, csak a nap, és semmi sem számít, csak az időtlen. Ez egyben azt is jelenti, hogy nála mindig múltakat gyűjt össze a pillanat, az ő európaisága a harmonikus választásban gyökerezik. Mint magáénak élt élmény, övé Athén, Róma, Ferrara, övé Horatius, Csokonai, Berzsenyi, Apollinaire, övé a somogyi pásztorművészet; ez mind együtt, egészen közlőül, úgy, hogy mindegyik nevében igaza legyen. De semmilyen szempontból sem próféta; ha a leginkább reá vonatkozó fogalmat, a költészetet mindenképp tetézni kellene, mondjuk egy szegről-végről rokon kifejezéssel, a másik fogalom ez lehetne: filozófus. Sok nagyszerű költői életmű ragyog, noha szerzője alig pazarolt energiát a gondolkodásra. Ezzel szemben Takáts Gyula életműve kimondottan mítoszokból kifejlő filozófiával teljes. És ugye a mítosz, mint tudjuk, kép és szimbólum. Igen: szimbólum, mellé anyag tűzben és jégben. Mit tesz a mesterember, aki engedvén a hívásnak, benyit a műhelybe, s ott ezeket találja: jelképeket, és a matériát, amely persze nem egyéb, mint a világra való rácsodálkozás nyers élménye? Mi mást is tehetne: megsemmisül vagy felderül.

Az alkotás nem egyéb, mint csatlakozás a Teremtőhöz. S az ő társaságában az embernek gyakorta eszébe ötlök a végtelen. A sok közül az egyik árnyalat. A homokszemnek is megvan az enormitása – már ha készek vagyunk megpillantani. A túlon túlra, Takáts Gyula is, mint csaknem minden művész, a végesből igyekszik rálátni. Rettenve és boldogan. Erre tett fogadalmat; próbálkozni újra meg újra; és az ilyesféle ismétlés – ki ne lenne tisztában vele – klasszikus erény.

Püspök Livia

A világ tetején

(Takáts Gyula emlékére)

Egy kényes úr, fején turbán,
– fehér kesztyűs kezében rózsza –
Na' Conxypanban hajnalonta
a szellők dalát hajladozza.

A szomszédos Drangalagban
egy csendes úr kis zöld kalapban
csapott tetejű kazlak kövér
egén
várja,
hogy a Mester felér
a sziklapart ormára,
ahol a Nap-kerékből pont
kiáll egy küllő.
Kézmelegért hozzá simul
egy sirály és egy hulló.
A vizet nézi: a túlpárt szétszakadt.
A sziklák lakói között matat.
Csu Fu, a Kelet vándora
a szerpentin feletti szirten
magányos hajlékába tér meg.
Terasza téglakorlátján kaktuszok,
a konyhaajtó sarkig kitarva,
a körte-, dió- és almafák madarait
macska cibálja.

Cédrus-, dió- vagy körtefa,
semmi sem ér fel a fügével.
Itália tán messze van,
de Janust küldi ide a széllel.

Az orfikus közép költője

“Menj, Myrson, oktasd és tanácsold a’ szegény
Nárciszt, – amottan valahol, – a’ berek megett.”

(Ungvárnémeti Tóth László)

“Igaz, hogy a Zalavölgye sok berekkel van tele.
De hiszen lám e’ se mindig csupa rossznak a jele.”

(Pálóczi Horváth Ádám)

Háttal a fénynek!

Szopora léptekkel fel a bazalt-kúpra, a termővé omlott kő talaj-grádicsain fel, fel a hegyre. A tekintet fókuszában ziháló gyíkok, őshüllők, a pillanatnyi félsz iramlása. Felhordani a testet butykossal, hátzisszákkal s írói szerelékekkel: tollal, ceruzával, notesszel felpitykézve, céltudatos Sziszüphosz-ként. A fény, a mozgató csak fáradt tűzkarikák tánca a fű- s kőlapíveken, bozsgó és lihegő féregvilág, rovarvilág a láb alatt, létért kapkodó tenyészet. Izzadság, izzadság csorog, és fény és fény árad, felülről, felfoghatatlanul, lágyan, legyintve: – menj! csak menj! árnyald hűlő helyed! – korai még az idő a beteljesülésre.

A beteljesülésre, ami – kényszerű jóslatok ellenére – igenis eljő. Mert mítoszi mintájától eltérően e szíjas, szerszám-keményességű férfi nem a romantika úzótt vadak villanásaitól kiüresedett csúcsaira tör; – megáll a hegy derekán a légnak feszülő két fehér oszlop közti árnyas padlaton, szembefordul a fényvel, a fény szemébe néz, széttekint a párába vert, víztükkörrel telített ragyogáson; – itt van dolgom, mondja, itt van dolgunk nekünk, kettőnknek, fény.

Valahonnan, valahova. Mesebeli ígéret minden élet, s a költőé különösen az, hisz szétszórtott életek összességét örökíti versbe. Takáts Gyula magára hagyottan is – vagy éppen ettől – nagyformátumú költészete többféle feszültség eredőjeként nyíllal a magyar Parnasszus gyötrelmesen konstruált, de hegedűszóval kiénekelte, “nem euklédészi” geometriájába. Hagyomány és modernség, közéletiség és rezerváció, vagy épp a mágikus (megjelenítő) s a klasszikus (rendszerbe foglaló) attitűd együttese a számára adatott tér, hely elementumai és katasztréi által meghatározott, mely tér centrumában egyetlen létszó liheg, mint kiküzdött szentség: harmónia.

Mágikus költészet? Kell-e magyarázni a töltelek-szavakat s -gondolatokat szükségszerűen s nagylelkűen elhajító, rafinált fordulatokat nélkülöző, mégis vadul esemény-vadász, szimbolikus nyelv világ-virágzását, melyben a mondat nem önerős egység, csak hordozója a létült ígéknek s névszói állítmányoknak:

“EZÉRT JÖNNEK, mint Tamás, / kézzel ezt tapintani: / a fényt és hallgatni szavát... / Mert hallják és fényesek és pogányok, / mint a Bor kölykei. / És tigris helyett traktor húzza / a díszkocsit... Kecskék helyett meg / párzó kankutyák... Pávák helyett / részeg lányaik... Csupán a vaddisznók / a régiek és a darazsak... Csupán / a cserfalomb csapója szűz... / Nyúzott birkák bunda-búze... / Foguk között mézzel gyúrt sár, / egy eltűnt nyelv vad indulatai...” (Takáts Gyula: A Heszperidák kertjén innen). Megemelkedett lélekkel csak ámulunk: mennyi tér-idő információ fér el Ernye vitéz sok-ezer mérföldön át hordozott, függőkertek pávakompozícióit s vadak vérlihegését megjelenítő nyelvében, e lesajnált, nehézkesnek titulált, mégis életteli nyelvben, mely – cizellált lovagi pompák túntével – az új-kelet nyugat-indító kovásza lehet, költői hit-terrénum. Kell-e magyarázni a nyilvánvaló látományt, mely szülőhelyét globikussá növeli, nemesíti?

Belső-Somogy. A lápos délvidék, égeres, Baláta-mocsaras tenyészet. Föld-lélektanilag érvényes az elnevezés, hatalom-technikai, ország-határozói szempontból inkább külső régiót kéne jeleznie, mindenesetre a mágikus takátsi alap, a berek átérzett fundamentuma. Míg Külső-Somogy Balatonhoz közelítő, szárnyaltan szabdalt, termő földhátáival csak szárazult előkészítője a fény-energiákat elnyelő fekete lyuk, a Nagyberék ajzott várakozás. Megérkeztünk? Nem! Mert innen, a niklai kúria árnyékából kell át-révednünk a Balaton-felvidék fensőbbesége, árnyat a fényvel felülíró nirvánájába. S persze, Zala, a tápláló folyó, s a – nyugatról! – mindezt a páratlan tagoltságot patkó alakban egybeölelő, valaha volt igazgatási egység, a határvédők törzsi dobogásával betöltekezett föld-rész. S a centrum, Takáts számára is: Fonyód, ahonnan mindezt a “tág csodát” belátni. Mert a valóban központi egység: a Tó, nézetet nyitó kiterültségével, maradék felsőbbrendűségével, belterjességével, vadkacsavadász, nimfavadász, heroikus ifjával.

Takáts Gyula – mondjuk Kaposvár és Bece-hegy között – ingázó élete hasonlít a keleti vidékek fekete-vonatainak szándéktalan határsértőiséhez: sért és tart a tér, megtartja az elomló, de mindig újra országító álmot.

Száliszövedék-erős tőzeg és acélkék bazalt, mészkő enyhítéssel, köztes, koacervátum-cseppecskékét rögzítő kő-idő; fehér és fenséges, barna és búzába omlott: betelt hang, a költészet bor-igéje. A táj maga is sugallja a verset költőjének. Hamvas Béla, ugyancsak aggályos alaposággal bogozgatta a takátsi "derű képletét", s végül a vízhez közeli hegy bora mellett voksolt: víz és hegy együttes bölcsessége indította a legmeghatottabb, szoláris szavakra. Ennyire meghatározó Mária-test lenne a hely bármely isteni termék, akár a költészet felzendülésének otthonaként? Táj és kultúra: kedély, lelki alkat összekapcsolását gyanakvással figyelő, szigorú szakmai zsűrorok szerint Hamvas Béla nem filozófus, s talán valóban nem az vagy nem csak az, bár épp a bor természetrajza kínálja fel a tények és értelmezések sokaságát s az elvhű bölcsességet: a Balatonlellei s a Badacsonyi Királyleányka íz- és illat-egésze nem ugyanaz, egy lehet a fajta-név, a címszó, de más a belbecs, a beltartalom. Könnyű a bornak, mondhatnánk, nem olvas újságot, nem utazgathat fejlődése közben, helyi "tudata" van. Az ember bonyolultabb mű, alkotás. Ne érleljünk hát belőle zamatos filozófiát?

Nemes Nagy Ágnes szentséget és személyiséget felérző esszékötetében hegyi költőnek nevezi Babitsot; ihletett, helyénvaló meghatározás. Talán ugyanily érvényel nevezhetjük Takáts Gyulát a hegyderék, a még megművelhető terrén, az elérhető magasság költőjének, a szavaiban még felizzó berki lobogás kapás-kacoros mérnökének.

Az alföldi polgár azt mondja: kimegyek a tanyára; – a dunántúli, ha életének szakrális tettet akarja meghatározni, közli: kimegyek – bármily kicsiny domb is az – a hegyre. Nem fel, hanem ki! A hétköznapból az ünnepebe.

A tünpanon, a talapzaton álló háromszög emelkedő rendje – benne a napsugárzás örök tekintetével, a nézés misztériumával – a hegy, a kiemeltség próféta, istenképző alakzata, természetesen a bennfoglalás, a helyfoglalás statikai tervével. Gyönyörű ösztöneinket megzabolázó rend: klasszika. Kérte valaki? Kérte valaki az udvarház szegletén szalonnát szentelő parasztként? Kérte az önerős ős-kellem, a hasznos szép indulata? Kellett! Szükséges volt időről időre lelkesítő-tanítói-(népjobbító)-grófi kényszerrel megzabolázni a túljó, túlgazdag, túlbecses magyar természetet. Fényesedjék napnyugatnak napkelet! Érthessék, befogadassák e roppant anyagi és szellemi gazdagságot kvadrátosan kimért, hitelbe tatarozott világuk épp aktuális stádiumát szenvedvén. Kellett a kompatibilis, hideg márványfémny akár az oltott-mész porózus szentségével imitálva. Kellett az ős-nyersbe kiránduló, távlatait s belső értékeit egyaránt ismerő szellem, hogy értelmezhető konstrukcióvá váljon a belső bolyongás, a magától értetődő, közvetlen élet s a nemzeti elsőbbség.

Ungvárnémeti Tóth László steril, kutatói klasszicizmus és Pálóczy-Horváth Ádám hazafias gazda-szemlélete szélső pólusai a Berzsenyiben egybe-bővült kultúra tágasságának. Berzsenyi kultúr-tere ugyanaz a megváltandó és megőrzendő tér, mint a görögség leckéjét nemzetállami hivatkozásként használó francia, germán kortársaié, s mégis más, fontosabb tettek sarkalló. Mert, ami Berzsenyiben állandó, a kert-gazdaság kultusza. A kert, mint klasszikus érték, hely, megművelt vadon: "... az igazi kert nem más, mint emberi feladat! Ebben volt és van minden kert értelme... A gazdjára váró feladatban. Ebben van az egyént és rajta keresztül a társadalmat is együtt emelő szárny... (...) Csakis így és ilyen értelemben lehet pihentető a kert. A nem készen kapott földdarab, de a teremtet. Mert ilyen kert, azaz kész, nincs is... A kert folytatásra serkentő világ." (Takáts Gyula: A kertek teremtő erejéről) Az életmű számtalan laudációja hirdeti: Takáts Gyula számára a központi bolygó Berzsenyi – lehetne, aggálytalanul, ha a szétújt alapokon mégis a teljes egészét idéző költészet műveléséhez elegendő volna ma is az élet-minta követése. De, idők múltával, "csak" a nyelv evidens, s a Berzsenyi nyelvében is ható nyelvújító képzelet. Akarja magát, magát akarja megtartani a nyelv, a lokálisból felfejlődő végső egyetemesség.

Mert ugyan "A Heszperidák kertjén innen" teng omladó, de minden szentült szépet még helyi érdeklően felragyogtató parcellánk, de már "pontosan fölírt / és mint a méz, kilóra kimért / és rögzített idő" dirigál; szükséges tehát, komolyan veendő a csakis a nyelvben, a szellem kolosszális elbeszélésében zengedező aranyidők megidézése: "RAGYOG ÉS VAKÍTÓ fehér fényben / méri perceimet ez a Kert... / Törzsek... Virágok... Fürtök... Mohák... / S mint óraingám rézlapjába / dédem nevének kezdőbetűje, / kapaszkodunk az Időbe"; szükséges a klasszikus, mechanikákba rögzült élet-keret, idő-keret testi állandósága, még akkor is, ha magát mutatja, magát méri önmagához a nyelv, s a nyelvben ápoló idő és teljesítmény: "A szerkezet rengése, az üres szél, / az édes és sós fűrés, / a jéggel testvéri tűz!... / Így nézd Kertemet... Ezt művelem, / e nyílhegyektől zizegőt! / Így nézd a bordám közt lüktetőt / és azt az álló, tüzes Korongot is..." (Takáts Gyula: A Heszperidák kertjén innen).

Parmenidész nyugalomával terhelt állandóság, Hérakleitosz mozdító lélek-tüzeinek átható lobogása, s a végső, hűdlerlini "üres szél" kétségbeesett izgatása – együtt! S az "édes és sós fűrés" – André Breton a megmondhatója, mi is az. Felülmúlhatatlan költői egyidejűség, egyterűség. S mi más tagolhatná élőben Takáts Gyula világát, mint a szív üteme, s mi más rögzíthetné szebben, mint az orfikusok szellemtől megszállt, élettől megszentésített östojásának lét-szeretethez zárt, termő képlete: a barbár hévtől megfogant fehérség, vér a fényben.

A „Csillagok árvája” – Utassy József Emlékkonferencia

(Zalaegerszeg, 2011. március 18.) anyagából

Szentmártoni János

A meg nem írt portré – Utassy 70

„Az utolsók egyike talán, akiknek felléptét a versolvasó közönség szinte eksztázisban fogadta; akiket már kezdettől a zseninek járó dicsfényvel övezett; akiknek korai hanyatlását döbönt szomorúsággal figyelte; különös hírmondó: Utassy József.” – írja róla a fiatal pályatárs, nemzedékem kiemelkedő poétája és irodalomtörténésze, Nagy Gábor egyik tanulmányában. És valóban, Dzsó még 65. születésnapján is színültig töltöttük a Magyar Írószövetséget, s alig vártuk, hogy az ünnepi műsor végén őt is halljuk szavalni, hogy a legenda újra életre keljen. Mi, fiatalok sem csalódtunk, izzott köröttünk a levegő, s a nagyszámú közönség szinte lélegzetviesszafojtva hallgatta a dal utolsó nagy mohikánját.

Legelső találkozásunkra biztosan nem emlékezett, s valahogy sosem alakult úgy, hogy fölelevenítem benne. Ő megvolt nélküle, nekem pedig elég volt az emlék megosztatlanul is. Mert élmény volt a javából, életre szóló, olyan, amely beleég az ember személyiségébe. Középkorú diák voltam, s tanárain országos diákversenyre küldtek, amelyhez portrét kellett volna írnom valamelyik kortárs költőről. Három közül lehetett választani, én Dzsó mellett tettem le a garast. Fölhívtam telefonon, hogy amikor alkalmas neki, fogadjon engem egy beszélgetésre, mert ez és ez vagyok ilyen és ilyen feladattal. Természetesen a konyhájában várt rám, még az Ond vezér úton. Épp hogy csak elhelyezkedtem vele szemben, az asztal túloldalán, nekem szegezte a kérdést, amely inkább megállapítás volt, mint kérdés: „Te költő vagy, ugye? Fogadjunk, hogy verseket írsz!” Szeme körül huncut mosoly bujkált, a tekintete perzselte. Amúgy is ideges voltam, hát még ezután a fordulat után, amellyel faggatóból faggatott lettem, még mielőtt bármi is kialakulhatott volna. „Miből gondolja, mester?” – kérdeztem falfehéren. „Hát csak abból, ahogy mozogsz, nézel, ahogy beszélsz.” – mondta magától értetődően, mintha ez a lélekbe-látás a világ legtermészetesebb dolga volna. A kamasz meg nem győzött hűledezni, és kezdetben dadogva, majd egyre inkább belemelegedve válaszolgatni, míg sorakozni kezdtek előttünk az üres sörösüvegek. Ő is mesélt, sokat, mégis azon az estén többet tudtam meg magamról, mint róla, többet a költészet hatalmáról, mint a korról, amiben nem sok örömet lelünk.

A dolgozatból nem lett semmi, már csak azért sem, mert idővel még jegyzetelni is elfelejtettem, és az sem mellékes, mit tagadjam, hogy a végén Dzsó kénytelen volt kikísérni a liftig, mert nem találtam, a záródó ajtó résén még átintett mosolyogva, s hogy utána miként jutottam haza, arról már kevésbé élesek az emlékeim.

A későbbi évek azonban kárpótoltak a meg nem írt portréért. Hiszen a Magyar Napló szerkesztőjeként Dzsónak számtalan versét szerkeszthettem antológiában, folyóiratban egyaránt. Beszélni nem beszélünk egymással, én távolról tiszteltem őt, s Oláh Jánost faggattam olykor felőle, ezen kívül az örök társ, Zsóka volt a közvetítő. Úgy álltam ott a temetésén, mint a tékozló fiú, aki mire szóra fakadna végre, már késő.

Tudom, „Fekete az út, / ha az elmúlás / angyala rálép”, tudta ezt a Kilenec Rózsa Endre után a mindenségbe lépő garabonciása, Utassy József is – de folytatnunk kell a küzdelmet helyette is. Elkélne a segítsége, az útmutatása nagyon, az a szent indulat, amely bár sokszor keresztre feszítette őt, de az áhított megtisztulás felé is ez a forgószél sodorta, amelyben nem kímélte sem Istent, sem hazáját, sem a hazáját fosztogatókat. Berzsenyi ereje, Ady Endre dühe, Nagy László igazsága szikrázott benne, s nem adta olcsón magát, hiszen akinek minden bordája kardlap, azt nem fektetik két vállra, annak nem török gerincét földi hatalmak.

Márciusa örökké zúgjon bennünk, mint az élő lelkiismeret. Az apját és fiát is drámaian korán elvesztett lázadó, a dalba száműzött óriás is minden kínját, megaláztatását úgy élte túl, hogy közben mindvégig a tenger volt egyetlen társa, „a tenger: a tiszta beszéd”. Jó volna, ha ezt minden valamirevaló tollforgató és hazájáért felelős ember az eszébe vésné egyszer s mindenkorra, a magáévá tenné, s eszerint hatna, alkotna, gyarapítana – mert akkor nem kellene annyira aggódnunk a jövőért. Azért a jövőért, amit ha nem a tiszta beszéd fog jellemezni végre – akkor nyomtalanul szétszóratunk és kézen-közön eltűnünk a hazugságok bolhapiacán. A varjú sem károg majd utánunk.

Pécsi Györgyi

Pogány metafizika Utassy József költészetében

„Tagadom Istent. / És minden vallást tagadok a Földön. / Mert szellemem számára börtön. / Ám arcod, / ijedt angyali arcod / kereszte előtt: // a mennyboltot magamra öltöm” – írja egyik kései, a Nyilatkozat című versében Utassy József. Indulásakor a költő kevésbé látványosan, de nem kevésbé radikálisan fogalmazta meg a valláshoz, vallásos hithez való viszonyát, Isten elutasítását – ez az elutasító viszony a Pokolból jövet (1981) kötet után fölerősödik, majd elkomorul, a Fény a bilincsen (1994) kötettől pedig már olyan erőteljes dühvel fogalmazódik meg, hogy kimeríti az istenkáromlás fogalmát: „vén róka, / te csillagközi csibész, / megszeppent lelkek / tejútonállója, / genszter, / kurafi, vigéc” – dühöngi (Mi lenne, ha?); „Kimutattad fogad fehérét, / te csillagközi csaló, / vérét vetted fiamnak, vérét /.../ hogy gyűlöllek, hogy utállak” (Csillagközi csaló); „nem törtél meg, nagy Isten! / Tőled meg nem törtetem! / A játszma látszólag tiéd, / ám vívjuk rendületlen, /.../ te otromba, bumburnyák Isten! / Te, a kozmosz böhm-nagy ökre! / Halálom után majd számolunk! Hiszen te élsz, élsz mindörökre” (Majd számolunk).

Emberileg természetesen érthető, hogy fia elvesztése elemien megrendíti a költőt, s verseiben az istenellenes tónus fölerősödik, hiszen – a hagyományos vallási gondolkodás szerint – Isten vette el tőle, de meglepő, hogy idővel sem hagy alább az istenellenes indulat, mindössze néhány kései versben szelídül valamelyest, az istentagadás dühödten kategorikus karaktere megmarad. Az elutasításnak ez a mértéke meghökkentő, a költő haragja, gyűlöletig fokozódó indulata ismeretlen a kanonizált magyar irodalmi hagyományban, még Ady, József Attila legmerészebb Istennel viaskodó verseihez sem hasonlítható. Ha az életmű egészéből kiemelnénk ezeket a blaszfémikus sorokat, verseket, s csupán azok végső summázatát néznénk, arra a következtetésre is juthatnánk, hogy Utassy József megátalkodott istenellenessége a sematikus vallásgyalázó, istenkáromló baloldali propagandairódalomhoz áll legközelebb. Ez persze paradoxon, hiszen Utassy – és lázadó nemzedéke – lényegében mindenestül elutasította a létező szocializmust, világszemléletét, fogalomhasználatát, ideológiáját –, mindenestül a teljes szabadság költője kívánt lenni, illetve annak vallotta magát. A látszat, vagy a felszínes olvasás csábító analógiája ellenére is nyilvánvaló azonban, hogy a költő vilásképe az istenkérdésben sem hozható közös nevezőre a létezett szocializmus teleologikus világszemléletével, illetve, hogy a baloldali szekularizált messianizmussal sincs köszönő viszonyban. Utassytól a létezett baloldali messianizmus éppoly idegen, mint a 'jobboldali' vagy tradicionális messianizmus. Egyáltalán: a messianizmus, az alázatos, engesztelő áldozatvállalás, a közösségért, az eszméért, ügyért, sőt a metafizikai üdvözülésért hozott önfeláldozó gesztus is idegen.

Utassy József ugyanis az élet költője, s olvasatomban – egy lehetséges olvasatban – az életmű éppen arra irányul, hogy megteremtse a teljes emberi szabadság metafizikáját. Ennek a teljes emberi szabadságra törő metafizikának pedig az istenkérdés – istentagadás formában – kulcsfontosságú dilemmája. Éppen ezért nem bizonyos, hogyha elfogadjuk is, hogy a szélsőséges tagadás is az istenkeresés egyik megnyilvánulási módja, az Utassy-féle magatartást akár csak nagy megengedéssel is, sorolhatjuk-e az istenkeresés hagyományos – a történeti vallásokhoz kapcsolódó tapasztalatok – fogalmkörébe. Utassy valóban nem istent keres, nem szekularizálja a vallást, hitet (mint a baloldali messianizmusok vagy az utópizmusok), hanem egy hagyományos, keresztény transzcendencia- és metafizikamentes világértelmezést kísérel meg megfogalmazni, verseiben ennek határait kijelölni. Ám minduntalan és törvényszerűen belebotlik a hagyományos istenképbe és vallásos hitbe, ezért istent, mint akadályt, mint zavaró tényezőt, megpróbálja „eltakarítani” gondolkodása útjából, ám minél kevésbé sikerül megszüntetni az „isteni” akadályt, annál hevesebb lesz a költő ellenállása, elutasítása.

Tulajdonképpen Utassy József pályára lépése pillanatában már látszik, illetve fiatalkori költészetében látszik legpontosabban ennek az új ontológiának az igénye és tartalma, amely leginkább az érzéki világteljesség fogalmával jellemezhető. Saját fogantatását is érzéki, erotikus szimbólumokkal írja le: „jól tudom, mi lesz a sorsa / a szeleburdi szilvafákon / két Otartalmát ne is említsem. A profán, falusi pillanatot nemcsak átlírázálja a költő, de finom allúzióival mitológiai és kozmogóniai teljességgé is avatja.

A Hol ifjúságom tűnt el (1992) kötetben fölerősödik az egykor birtokolt lételjesség öröme, erről az élményről versek sora tanúskodik: aranykori ragyogás, metafizikai teljesség, a természet, a kozmosz, a mindenség tökéletes összhangja és harmóniája jellemzi az egykor volt gyerekkort. „Viharban a villanatnyi égbolt: / szép volt, igen, szép volt, nagyon szép volt / viharban a villanatnyi égbolt. // kacsát, libát, tyúkot ólba zártam, / és remegtem,

félelem, szobádban, / kacsát, libát, tyúkot ólba zártam” (Viharban). Idillek, zsánerek idézik föl a létteljesség megélt pillanatait, mint a Rezeda-álomban: „Jaj, rezeda-álom, / remegtet halálom, / lány és tízéves az Isten” – írja, s itt, ekkor a tízéves lány és az Isten megfeleltetése még nem istentagadás, nem provokáció, hanem a pogány áhítat szakralizálása. Az emberrel a természet és a kozmosz tökéletesen ekvivalens ekkor még, miként erről az Alkony-emlék idillje is vall: „Anyám a grádicson ült, / lyukas zoknit stoppolt. // Boldog voltam és boldog! / Láttam égre kelni / akkora sárga foltot, // amekkora még este / poros pantallómnak / becses felére holdlott”, – vagy a Délutáni udvar – egy munkás hétköznap zsánere, idillje: „Mellettem, / a grádics oldalához dőlve, / fehér lavór guggolt. // Csorgott a fény belőle” – a fehér fény szintiszta metafizika, nincs önmagán túlmutató jelentése.

Ebben az antropomorf világban civilizáció előtti, ősemberi a kapcsolat, mellérendelő a viszony az ember és a világmindenség között, és kereszténységtől, vallástól, istentől mentes. Az Ámulat vers gyönyörű, tömör összefoglalója szerint: „Farkasszemet néz / a Holddal egy kisfiú. / És pisil, pisil.” S ebbe a természettel, kozmoszal harmóniában élő idillbe ront bele a politika és Isten, ahogy a Mi lenne, ha? versében Istennel pörölve írja: „eloroztad az ifjúságát, / felét te, / felét a politikusok ---”. Utassy kétkomponensű szabadságfogalmának, ahogy itt programosan is megfogalmazza, egyik része a társadalmi szabadság, másik része a metafizikai szabadság, s tapasztalata szerint mindkettő erősen korlátozott. A politikai szabadságot a Kádár-kor tespedtsége, hazugságra épített rendszere korlátozza, majd pedig az elsikkasztott rendszerváltás, a metafizikai szabadságot Isten, pontosabban a keresztény vallásképzet hagyományos Istene – mindkét korlátozás ellen való lázadását visszatérően megfogalmazza a költő. Egy kései versében azt írja: „Soha senki ellen / én nem fenekedtem: / apró bűneimet, / kérlek, ne hagytsd fel! // nem lelem apámat, / fiamat, anyámat: / csoda-e ha tollam / trónod ellen lázad?! // Született eretnek / vagyok. Így szeress meg! / Ősz van. Hull a dió. / Levelek peregnék” (Isten!). Egyik első nagy átokversében, az Éjféli násznépben gyerekkori árvaságával, magányával magyarázza Istennel szembeni bizalomvesztésének az okát: a lakodalmas menetben döbben arra, hogy reménytelenül egyedül van: „nekem nincs kihez bújnom e világban, / nincs kihez röpülnöm, / nincs kire ragyogjak, / megleng a nagyharang égbolt is fölöttem, / fölriasztom hát / a templomban a csöndet: // Isten, / Isten, / ha vagy: / dögölj meg, / dögölj meg!” A pragmatikusan értelmezhető okokon túl Utassy, nem kevésbé hangsúlyosan, metafizikai csalódásáról is bőven beszél: „Láttam a Tengert: nem hallgathatok!” írja a Tengerlátóban; „felöltöztetett az Isten, / felöltöztetett / a Napba /.../ Látott a tenger hatalmasnak ott, / s én láttam a Tengert!” A birtokolt, de elvesztett teljesség tudatában, a jogos juss méltóságával, büszkeségével és a valós veszteség tudatával fordul a világ – a politikusok és Isten – ellen. Kié, „Ha nem az enyém” a naprendszer harmadik bolygója, kiáltja az Erőforrás kis remeklésében. Nemcsak civil lázadást, de metafizikai értelemben is pörűjtést kezdeményez.

Súlyos személyes vesztesége, valamint a társadalmi szabadság hiány akuttá válása a lázadást, tiltakozást erősíti föl a költőben. Az érzéki világteljesség útjában álló, a pogány metafizikát korlátozó keresztény Isten ellen eleinte vagány csibészséggel lázad, tehetetlen lázadása azonban hamarosan dühödt elutasításba, blaszfémiába vezet. Az Irány Pétervására versben fölényesen mondja, hogy vasárnap nem templomba megy, hanem kocsmába, a szép pincérlányhoz: „nem az oltár elé / suhanok térdepelni, / az én Istenem a Kakas vendéglőben / trónol: // konyakos kupicák közt / kong értem krinolinja”. A Tavasz áhítatban büszkén vallja, hogy: „Uram, / én téged / nem imádlak. /.../ És ha térdelek, csak ibolyához”, az Irgalmatlanul címűben, hogy „Isten elé soha már, / de letérdelek néha egy / hangyabolyhoz”. S azért nem térdel Isten elé, mert amikor gyermekként a világgal először találkozott, valójában már abban a paradicsominak tekinthető létállapotban sem a világot hierarchikusan elrendező és uráló Isten volt számára a világrendező elv, hanem a kozmikus érzéki világteljesség. „Isten, templomok falára festett / fajankó, / dehogys téled féltem én, / ugyan már, // engem a szürkeség osonása ijesztett: // a patkány, / a pocok /.../ ezektől ijedt istenig / kölyökszívem mimózárokra, / ezektől” (A zizegés kazlában), a kereszténység metafizikája helyett a pogány metafizika lett személyes életének ontológiai origója.

Eme másik, az érzéki világteljességen alapuló pogány metafizikát azonban kénytelen részben a kereszténység fogalomkörében is értelmezni, természetesen mindvégig azzal opponálva. A Pilinszkynek ajánlott Fény a bilincsen versében a sejtelmes istenkép cáfolatául a szerelmesek érzéki örömét állítja: „Isten? /.../ Ő az én / egyetlen / Nincsem. // De nézz / e paradicsomi pogány párta, / ha félsz!” A Fölfelé a Koponyák Hegyére (Isten faggatása kötet, 2000) a civil és a keresztény megváltás eszmében való együttes csalódottságát fogalmazza meg: „Vállamon ormótlan keresztívával / haldoklok fölfelé a Koponyák Hegyére, /.../ Hát elárultál, hatalmas Isten! /.../ sunyítanak a spiclik seregéstől, / kivezényelted ellenem őket is, / miként ezt az ádáz római csúrhét, / akiktől megszomorodik a Föld arca. // Ellenük kellett volna élnem, ellenük! /.../ De engemet már nem ámitasz többé”. Nem fogadja el a kereszténység, tulajdonképpen a kétezer éves európai kultúra fundamentális részének tekintett metafizikai áldozatvállalás eszményét – mert számára a valóságos, érzéki élet az emberélet értékalapja. Alázattal hordozott teher helyett méltatlan keresztthordozást említ, s valahányszor előfordul a krisztusi megfeszítettetés, Utassy mindannyiszor élesen elhatárolódik a szenvedés, áldozathozatal csak metafizikai jelentőségétől. (Érdemes lenne ezt a versét Dsida Jenő Út a Kálváriára című költeményével összevetni.) Kivételesen erőteljes, pazar szimbólumhasználat

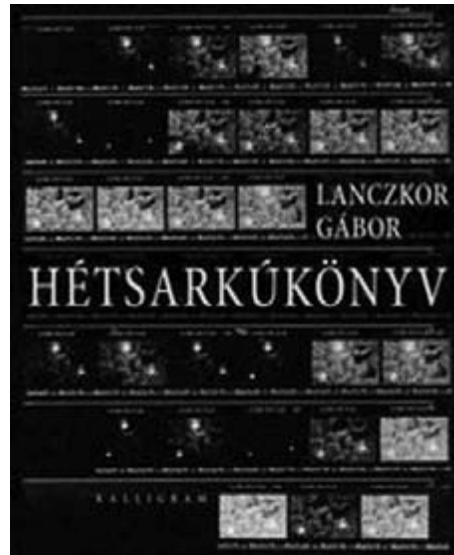
jellemzi a Veronikon című, kétrészes versét (Csillagok árvája kötet). A költemény nem attól lesz istenkáromló, blaszfémikus, hogy Krisztus Isten balekjaként fölládozza magát a keresztfán ahelyett, hogy a szerelmesek életét élné Veronikával, hanem a vers bizarr záróképe miatt. „Mert harminchárom évgyűrűmet én / eladom Szaturnusz abroncsáért / egy kupec istennek: a Hit hegyén. // Fakul a bíbor? Áhítana vért! / Óriás rakéta-körmenetből / keresztfám Húsvét Holdján mered föl.” A keresztfá mint óriási fallosz, pontosabban óriás falloszsként teljesíti a föltámadás funkcióját, s így teheti újra termékenyvé a világot. Az Angyali üdvözet szakrális terében szintén erotikus, kozmikus fallosz szimbólumot használ a költő: „Szárnyam haván küszöbödőről / elhordja a szél reggelig. / Ne félj! – rúddal áll a Göncöl / csillag-tükörképedhez is.”

Utassy következetesen, radikálisan és roppant változatos módon utasítja el a kereszténység tradicionális istenképét, hogy a maga Isten nélküli pogány metafizikáját fölépítse. Olykor a vers nem több, mint dühödt elutasítás, tagadás, mint az Ama napon című, amely a harag napjának, az eszkatológiának a barátságtalan blaszfémiaja: „Nem lesz semmi ama napon, / semmi különös. / Rohadok a ravatalon. / Bűdös leszek. Bűdös.” Máskor, mint Pokolból jövet kötet Lakótelepi Jézusában a blaszfémia árulkodó öntanúsítás lesz: „Koponyádon csillagok töviskoszorúja” – írja. Fölstilizálja a lírai ént, mely a koponya körüli csillagos töviskoszorújával éppoly axiomatikus szimbólumává válik egy kozmikus, természeti metafizikának, ahogy Jézus a kereszténységének. A Valaha (Szép napkeltő holnap kötet) szintén az Istenfia szemmagasságát célozza meg: „Valaha én is hittem, / cimborám voltál, Isten, /.../ Aztán egy roppant reggelen: / magamra hagytál, Istenem. / Már vártak rám a parton vagy tizen! / S én járn: / járn kezdtem a vizen.” A költő fokozatosan próbálja fölnöveszteni a maga pogány metafizikáját, abban bízván, hogy előbb-utóbb fölöslegessé teheti a tradicionális Istent. Nem csak lázadás és tagadás a „Jóskám, vágd az Úr szemébe: / én egy költő fia voltam, / ki nem trónusod cselédje, / de testvér a csillagokkal!” (1989 – Keserves kötet, 1991) kijelentés sem, hiszen – ‘testvér a csillagokkal’ – már a fölnövekedettségről beszél. De persze Utassy sem győzheti le Istent, engesztelhetetlen tagadással mindössze saját entitását erősítheti meg, ahogy a Zengi és gyalazza istent versében is olvashatjuk: „Unlak. És megvetem világotat. / ezt a kontár munkát, e fércművet! / Ha van dilettáns, akkor az te vagy. /.../ Magad képeire formáltál uram: vérengző vagy te is, ragadozó! / Nézzük egymást hosszan, szomorúan, / végül kiserked ajkamon a szó: // TARTSD MEG SZENTHÁROMSÁGODAT MAGADNAK! / Tagadlak és tagadlak és tagadlak.”

Utassy minden megátalkodott tagadása, személyes veszteségei, társadalmi kiábrándulása ellenére/mellett nemcsak meg tudta tartani eredendő igénybejelentését a világ érzéki teljességére, erről tanúskodnak gyönyörű kései idilljei, zsánerei, mint a Most kezd az ég („Most kezd az ég derengeni, / szívem virradattal teli. / S íme sorsom naplementéll, / hordja hajam havát a szél, // viszi hajam havát a szél.”) vagy az Ősz a pusztán („Száll az ökörnyal - / az ősz gondolatjele / ödöng a pusztán.”), de bizonyos verseiben, azt hiszem, némiképp össze is tudta békíteni a főntebb említett kétféle létértelmezést, metafizikát. „Önfeledten kéne énekelni, / mint az alkony feketerigója. / Szűz ajakkal kifütyülni mindent, / mindent, ami avított, ócska! // Dobd a fűbe izzadékony málhád, / fellegek vízával könnyíts arcodon, / s ha a kékség borzongása jár át, / hallgatózz: az ökörszáj hogy harsog! // Ostromolni csak a lehetetlent! / Szóra bírni őt kell: ama némát! --- / Gondold jól meg. Ez a tét. És rajta! / Támaszd égnek a jákobi létrát” (Önfeledten – Keserves kötet) – a jákobi lajtorja kifejezés legkevesebb ambivalens értelmű, az égbe hatoló lázadást és az ég felé való kapcsolatkeresést egyaránt jelentheti. A Zivatar készül című kései dal viszont egészen bizonyos, hogy a metafizikai harc föloldhatóságát és föloldását fogalmazza meg: „Csattan a mennybolt! / Akácsa reccsen, / Ilyen időben / született Isten. // Magszeppen ma is a gyerkőc bennem. /.../ Föltámad a szél, / föl, krisztusian: / micsoda vágta, / micsoda iram, /.../ Szigliget fölött, / zivatar múltán / kerekedik egy / hajlós szívárvány: // tarka, gyönyörű, mint egy cigánylány.”

Szálinger Balázs

„A poeta doctus ellen tiltakozom”

Lanczkor Gábor 1981-ben született Szombathelyen. Igen érdekes költői pálya alaprajzát vázolta fel az elmúlt tíz évben. Sok helyen élt a világban, ezeknek mind-mind nyoma maradt a költészetében – jelenleg Szegeden dolgozik, és a Balatonfelvidékre tervez költözni. Írt regényt, hangsúlyos nála a képzőművészet és a táj, az utóbbi időben, a színházi világban is egyre nagyobb figyelem övezi. Most jelent meg új verseskötete. Ennek, na és egy sejthető, most lezárt pályaszakaszának kapcsán beszélgettem vele. Igyekeztem nem interjúút készíteni, hanem csak beszélgetni.

Az egyik legborzalmasabb kérdéssel kezdem: hogyan írsz, és mivel telnek a napjaid. A legborzalmasabb nyilván az, hogy miért írsz – ettől megkíméllek. Aztán elmondhatnád, hogy éppen most min dolgozol – ugye ki lett ürítve a padlás: most jelent meg Hétsarkúkönyv című versesköteted a Kalligram Kiadónál.

Az utóbbi években tudatosan úgy alakítottam, illetve tőlem részben függetlenül úgy alakíthattam a napjaimat, hogy ne egy nyolcórás civil állás, hanem az otthoni íróasztal mellett eltöltött délelőtti jelentse számomra a „munkát”. Átlagban heti öt-hat napot dolgozom az aktuális szépirodalmi projektjeimen, ez így persze munkaórákban és energiában mérhető előnyt jelent ahhoz képest, mintha csak a házon kívül töltött munkanap után jutnék el a készülő írásaimhoz. Ha termékenység, akkor ez így tehát mindenképp csak viszonylagos. Másrészt azt hiszem, jól érzékeled, nem lételemem, hogy a kívánatosabbnál sűrűbben jelen legyek az irodalmi életben, illetve az irodalmi lapokban. Teszem hozzá, az elmúlt három évem jelentős részét egyrészt színpadi szövegek írásával töltöttem, melyek egy színházi antológiát leszámítva, nyomtatott formában még nem jelentek meg; másrészt könyv alakot öltött egy regényem, mely történetközpontú jellegénél fogva alkalmatlan volt arra, hogy egy-két részletnél többet közöljek belőle; végül pedig van az új regény,

amelyen most dolgozom, és amelyből, amíg nem zárom le a kéziratot, szintén nem szeretnék publikálni. Rendszeres közlésre főként a verseim adtak alkalmat, s bár épp most jelent meg az új verseskötetem, új verset bő háromnegyed éve nem írtam.

Az utóbbi időben egyre több a verses darab a kortárs irodalomban, és szerencsére a befogadó színházak sem küzdenek a jelenség ellen, egyre kevésbé érzik azt, hogy kísérleteznének holmi költővel. Érzet olyat, hogy költőileg is fejlődés a verses darabok írása közben?

Igen, határozottan éreztem azt, hogy a verses darabok után másként, másfajta figyelemmel írok önmagában álló verset is; az elején nagy harcot kellett magammal vívnom a darabjaimban azért, hogy ne hagyjam magam feltétel nélkül vitetni a verseléssel, és főleg ne a figurák kárára; azért, hogy a dialógusaimban ne levegős alakok mondjanak egymásnak Lanczkor-verseket.

Te szétválasztod a két műfajt? Vagy költészetnek tartod a darabjaidat?

A két műfajt ilyen értelemben nagyon is szétválasztom, bár vannak a darabjaimban olyan monológok, nem sok, de akad, amelyik talán önálló versként is megállna a lábán. A verses darabjaimat egészében mégis költészetnek is tartom, igen, bár kissé jobb híján, hiszen a színházak körül leginkább olyan író-figurák mozognak, akiknek a mesterségbeli tudást a dramaturgia jelenti, és akiknek a színpadon az általuk belőtt szinten általában klasszul is működnek az elképzeléseik, de irodalmi szöveggé a darabjaik, illetve, hogy pontosabban fogalmazzak, a mondataik nem igazán érvényesek a mondat- és poétika-fetisiszta kortárs irodalomkritikai közegben. Én a szépirodalom felől érkezem a színházhoz, nagy megtorpanásokkal; és azt hiszem, némileg törvényszerű, hogy nálam inkább a dramaturgia a deficitese. De persze igyekszem e téren folyamatosan pótolni a pótolnivalót.

Tehát ha te színházba mész, és hátradólsz, külön figyeled a szöveg ízét is? (Meggérdezném, hogy melyiket figyeled jobban, de világos, hogy erre nem lehet válaszolni.)

Hát, inkább azt mondanám, ha kedvemre való a szöveg, és nemcsak a színészek jók, hanem a rendezés is, akkor általában szervesül az előadással, nem ugrik ki negatív formaként, nem idegesít. (nevet)

Harminc éves vagy. Jelent ez bármit egy költőnek? Versek, életművek egész sora azt sejteti, hogy mintha. Te hogy lettél harminc éves?

Nem éltem át semmi különlegesnek mondható élményt; harminc éves lettem február huszonkettedikén, és kész. Nem szeretem feltűnően ünnepelni a születésnapomat, az pedig, hogy bármily szimbolikus jelentést tulajdonítsak ennek a harmincnek, végtelenül távol áll tőlem. Ezek csak számok a tízes számrendszerben. Vannak persze látható törésvonalak a munkámban; legfrissebben ott, hogy a versírást illetően a tavalyi évvel biztosan lezárult a pályámon egy korszak, s ha fogok még valaha verseket írni (remélem, fogok), az szinte biztos, hogy más alapokra helyezve, az életem tényeivel más viszonyrendszerben fog történni, mint eddig (na jó, azért erre se vennék mérget). De hogy mindezt azzal hozzam összefüggésbe, hogy most lettem harminc? Hát, nem.

Na nem pont erre gondolk. Közhely, hogy a költői pályán ez az életkor, ez a szakasz kiemelt súlyú. Épp ezért nem gondolom butaságnak. Éppen a sima „magánemberi” érés miatt, ami ilyenkor mindig bekövetkezik, változik a hang, mások az élmények, másokra asszociálnak az emberek - ez esetben alkotók. A kezdeti hossz lendülete vagy megmarad, vagy nem, de már nem annyira fontos az, hogy minél nagyobb hatást ki a világból. Több idő, energia, kedv jut a szemlélődésnek. Radnótinál már 27 évesen megjelennek ezek a tünetek. Nézd meg Ady, József Attila, Kosztolányi stb. stb. pályáját, hangvétel- és súlypontváltozásait. A kérdés arra vonatkozott, hogy egy olyan alkatú költőnél, mint te vagy (ha egyszerűsíteni kell - tiltakozz csak!), a poeta doctusnál mit jelent, hogy már nem huszonéves.

Az, amire te gondolsz, a lajstromozott szerzőknél is egyrészt talán inkább kívülről, és inkább öt-tíz éves távlatban látszhatott csak, vagy nem? Az első költői pályaszakaszom a negyedik verseskönyvemmel lezárult, ez valószínű. De lehet, hogy már a harmadikkal. Nem látok egyértelműen kivehető kontúrokat. Ha visszanezék, mi az, ami volt, nincs, akkor, mondjuk például kamaszos-beledöglős szerelmes verseket nemigen fogok már írni. De hát kamaszos-beledöglős szerelmes verseket már legalább négy éve nem tudok írni. És igen, a poeta doctus ellen tiltakozom. Egyrészt a frissen megjelent könyvemben sokkal kevesebb a kulturális hordalékanyag,

hogy ilyen szépen fejezzem ki magam, tehát, ha már érés, nem árt a címkéket is dinamikusan kezelni, másrészt például az előző könyvemnél, ahol minden vers címe egy londoni festmény címe volt, ezek a legtöbb esetben csak egyfajta keretet adtak a szövegeknek, nem klasszikus képleírásokról volt szó, hanem többek között kamaszos-beledöglős szerelmes versekről.

Viszont igen szép tájverseket olvastam tőled. Nyugtat-Dunántúl. Mondhatod persze, hogy nem pusztán tájversek, de mondhatom, hogy egyik tájvers se pusztán tájvers, ez az ismérvük. Szombathelyi fiú vagy, éltél és jártál sok helyén a világnak (vedd sorra nekem kicsit, légy szíves), nyilván találtál lélegzetelállítóbb és inspirálóbb tájat is, mint a Dunántúl.

Nem, dehogyan találtam; és ezt most komolyan mondom. Illetve lélegzetelállítóbbat lehet, hisz e tekintetben mondjuk a Magas-Himalájával nehéz versenyezni; de inspirálóbbat (hisz ez se csak kettőn múlik, rajtam és a tájon; van itt még számos más tényező), és az általános emberi percepció számára hasonlóan széles skálán befogadható és megélhető legfeljebb csak hasonlataként találhattam Kemenesaljának és a Balaton-felvidéknek. Az előbbi, Vasban, ahonnan származik a családom mind anyai, mind apai ágon; az utóbbi ennek déli nyúlványaként a hely, ahol házat vettünk a feleségemmel, a Káli-medence, pontosítva; egykor Zala, ma Veszprém megye. És igen, jártam viszonylag sokfelé. Ahol hosszabb időt töltöttem, és fontos: az Róma (kétszer egy szemeszter még egyetemistaként) és India (egy-két hónapok nyaranta, összesen ötször). Ami a tájverseket illeti, köszönöm, hogy kimondtad, hogy nem pusztán tájvers, ennél többet nem tennék hozzá én sem.

Szabó Ferenc S. J.

Egy készülő Pilinszky-kötet elé

STIGMA

Válogatott versek

Pilinszky János (1921-1981) csak hatvan évet élt, és már halálának harmincadik évfordulójára emlékezünk. Az elmúlt évtizedekben többször megjelentek versei, prózai írásai. Szakemberek elemezték, méltatták életművét, igyekeztek elhelyezni a modern magyar irodalomtörténetben. Az újabb bőséges válogatás – „vallásos” verseiből – hosszmeteszetet ad költői művéről. Valójában Pilinszky János világnézetéről, hitéről világosabban vallott prózai írásaiban, főleg az *Új Ember* rövid (naplójegyzeteiben, amelyeket Gyurkovics Tibor „kis remekműveknek” nevezett. Prózáját Jelenits István gondozta és tette közzé két kötetben (*A mélypont ünnepélye*. Szépirodalmi, Bp. 1984). A mostani versválogatás mellett e prózagyűjtemény olvasását, átelmélkedését is ajánlom.

„Pilinszky vallásos költő?” – ezt kérdezte tőlem legelőször egy fiatal olasz író a Vatikáni Rádió olasz műsorának készített interjújában, miután olvasta azt a kétnyelvű (magyar-olasz) Pilinszky-válogatást (Pilinszky: *Poesie*, Bologna, 1983), amely „*In memoria di Pilinszky (1921-1981)*” című bevezető tanulmányommal jelent meg. Válaszomban mindjárt megjegyeztem: aki csak verseit olvassa, meglepődve tapasztalja, hogy korai költeményeinek világa sötét, reménytelen, élete vigasztalan. A költő „Kráter” szélén tántorogva szinte a végső zuhanásra vár. Kihűlt világ, hideg, hó és halál. Isten hallgat. „Sötét mennyország”. A vallásos, katolikus költő verseit először olvasó joggal teheti fel a kérdést: Hogyan lehetséges ez hívő költő esetében? Miért van, hogy hite nem termi az öröm piros virágait?

Igaz, Pilinszky fiatalon átélte a háborút, oly korban élt, amikor a totalitárius rendszerek lágereket, koncentrációs táborokat építettek. Pilinszkyt is, mint kedvenceit, Dosztojevszkijt és Simone Weilt, megsebezte a világot pusztító rossz; egész életében gyötörte, lázadásra ösztönözte az ártatlanok szenvedése. Mint valami áldozati bárány – Krisztussal, a bűneinkért feláldozott „Isten Bárányával” – magára vette a kicsik, szegények szenvedését.

Lágerélmény, a háború rettenetének emléke, a pusztulás képei szövik át korai költeményeit (*Frankfurt*,

Francia fogoly, Harbach 1944). Rónay György állapította meg, hogy „a „*Frankfurt*” egyik első példája annak, hogyan teremti meg Pilinszky a valóság legeldobáltabb, legütöttebb-kopottabb kellékeiből, akárcsak Beckett, a kor végleges elidegenedésének gyötrelmes mitológiáját és szimbolikáját”. Az *Apokrif* látomása apokaliptikus erővel jeleníti meg a költő alapélményét:

*Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten
a haragos ég infravörösében.*

*Így indulok. Szemközt a pusztulással
egy ember lépked hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.
Meg botja van. Meg rabruhája van.*

Egyik legelső verse (1940-bő), készülő antológiánk címadója, a *Stigma*. „Hőse” e testvértelen világban, az egyre mélyülő stigmával bordái között, útnak ered a „megnyílt éjszakában”, céltalanul vándorol, majd egyszer megáll...

*Mögötted hosszú csönd van és
némán előtted áll az,
kiért elhagytad mindened,
száműzetésbe mentél,
mert sorsodat ki fejtse meg,
ki az, ha ő se testvér?
Megállsz előtte, meztelen
sebed kítárva, melyet
a messzeségből melleden
nehéz hatalma ejtett.
És vársz, mint fáradt katonák
hisz nincs már senkid itten,
Ő visszanéz az esten át,
csak néz, és meg sem ismer.*

Megdöbentő ez a záradék. A tékozló fiút a szerető atya várja az otthon ajtajában. Itt az ismeretlen Isten nem ismeri fel fiát, aki miatta hagyta el mindenét, és számkivetésben bolyongott. Hát hasztalan istenkeresése? Ez a paradox „parabola” Pilinszky „számkivetett” sorsát példázza.

Még a *Szálkák* melegebb tónusú verseiben is „disszonáns” elemek zavarják a megbékélést (vesztőhely, hóhér, ítélet,

kivégzés). A világban levő rossz, a bűn miatt nincs végleges harmónia, nincs földi paradicsom. Az *Apokrif* tékozló fiújának otthon utáni sóvárgása itt is felbukkan (*Egy szép napon*):

*Mindig az elhánt bádogganalat,
a nyomorúság lim-lom tájait kerestem,
remélve, hogy egy szép napon
előnt a sírás, visszafogad szelíden
a régi udvar, otthonunk
borostyán csöndje, susogása.*

*Mindig,
mindig is hazavágytam.*

Rónay György figyelte meg Pilinszky költészetéről: „Minden szó, minden jelző a valóság teljesebb megragadását és megidézését szolgálja...A költő nem arról beszél, milyen érzelmeket kelt benne az, amit lát, amit átél. Hanem azt adja, amit lát, amit átél, a benne megélt, a benne meglevő érzelmi tartalommal együtt. Nem a saját hangulatai érdeklik, hanem a valóság: az, ami a valóságban benne van. Képeit az látszik a valóság fölé emelni, hogy a megszokottnál teljesebben közlik a valóságot.” (*Olvasás közben*, 1971, 327.). Talán szabad Rónay jellemzését folytatnom, kiegészítenem. Pilinszky nem realista, nem is szürrealista, hanem „szupernaturalista”: a mélyen megragadott valóság, a jelképekké szublimált valóságos dolgok mögött az üdvösség drámája – teremtés-bűnbeesés-bűnhődés – isteni színjátéka pereg le, amelyre a szakrális szókinccs, a gyakori bibliai jelképek utalnak. Mintha annak a megírandó „szakrális színháznak” kellékeit gyűjtögette volna, amelyről a Vatikáni Rádióban beszélt, és amelynek mintáját a szentmisében, a keresztdozatot (és a feltámadást) megjelenítő krisztusi drámában látta.

Pilinszky János 1968-ban Rómában tartózkodott. Korábban már levelet váltottunk. Most személyesen is megismerkedtünk. Kéréssem három rövid előadást tartott a Vatikáni Rádió magyar műsorában: egyet három magyar költőről (Rónay György, Juhász Ferenc és Weöres Sándor lírájáról), a másodikat a szakrális színházról, a harmadikat pedig Simone Weilről. Első előadása bevezetésében a saját „vallásos” költészetét is jellemezte: „Ha igaz az, mint ahogyan sokan vallják, és köztük magam is, hogy minden művészet eredete és lényege szerint vallásos, ennek az egyszerű és fundamentális elvnek az alapján a világlíra teljes történetét is fel lehetne térképezni, mint az istenkeresés közvetlen vagy közvetett, közelítő vagy távolodó törekvéseit. Korántsem jelentene ez elvtelen eszteticizmust. Éppen ellenkezőleg. Egy hitelesebb szinten követné nyomon a lélek és a szellem kudarcait, kereséseit, válságait és fölisméréseit. A tematikus, sokszor megtévesztő költői hitvallásokon túl ez a módszer lényegesen biztosabb kalauzunk lehetne

nemcsak a művészet, hanem az istenkeresés rejtett ösvényeinek föltárásában is.” (*A mélypont ünnepélye*. I, 339.).

Pilinszky János *költészetében* nem annyira a tételek vallásosságának adott kifejezést, verseiben általában nem fogalmazott meg tematikus költői hitvallásokat, de egész életműve az istenkeresés jegyében telt.

Említett olasz bevezetőm mottójául Pilinszky *Juttának* c. ciklusából, a „*Naplórészlet*”-ből ezt az idézetet írtam fel:

*„Latrokként
- Simone Weil gyönyörű szavaival –
tér és idő keresztjére
vagyunk mi verve emberek.”*

A Vatikáni Rádió magyar műsorában tartott harmadik előadása kedvencéről, Simone Weilről szólt. Ez olyan rövidre sikerült, hogy János kérésére én magam fordítottam hozzá, és olvastam be S. Weil híres szövegét: „Az, akinek a lelke Istenre van beirányítva, amikor szegrek járják át, magának a világegyetemnek a középpontjára van felszögezve. Ez az igazi centrum nem középen van, ez a tér és az idő fölött van, mert Isten túl van az időn és a téren. Szeg járta át a teremtést a téren és az időn túlmutató dimenziókban; áthatolt azon a vastag rétegen, amely a lelket elválasztja Istentől. Ebben a csodálatos dimenzióban a lélek képes, anélkül, hogy elhagyná azt a helyet és időpontot, amelyhez teste köti, képes áthatolni a tér és az idő végtelenségét, és eljutni Isten jelenétébe. Ekkor a teremtés és a Teremtő találkozási pontján van a lélek. Ez a kereszteződési pont a Kereszt két ágának metszőpontja.”

Pilinszky a *Nagyvárosi ikonok*-hoz csatolt két tanulmányában (*A 'teremtő képzelet' sorsa korunkban*, *Ars poetica helyett*) világosan vallott két mesteréről, Dosztojevszkijről és Simone Weilről, akik a XIX. és XX. század drámáját oly mélyen átérték. Karamazov Iván és Aljosa az istentagadás és az istenhit küzdelmét testesíti meg. Ezt önmagában élte meg az orosz író, aki a nietzschei metaforával jelölt „Isten halálá”-tól eljutott Krisztusig, aki maga az Igazság, és aki irtalmas szeretetből magára vette a világ bűnét, valamennyi ártatlan szenvedését. Ez a gondolat gyakran visszatér Pilinszkyknél, aki már tizenégy éves korában kezdte olvasni Dosztojevszkijt, és akinek műve második bibliája lett. Simone Weil eszmevilágával és írásaival francia kapcsolatai révén ismerkedett meg, vele is „lelki barátságot” kötött. Verseiben, főleg pedig prózájában lépten-nyomon találkozunk az 1943-ban 34 éves korában végelgyengülésben elhunyt misztikussal, aki halála előtt eljutott az Egyház küszöbéig. (Most már tudjuk, hogy halálos ágyán barátnöje megkeresztelte. Vö. *Távlatok*, 2009/2, 102-104.)

A filozófiájában gnosztikus, de szívében keresztény izraelita lány – saját vallomásai szerint – mélyen

együtt érzett az izajási Szenedő Szolga, az emberi nyomorúságot és bűneinket magára vett, önmagát kiüresítő, keresztre feszített Krisztussal (Fil 2, 7-8). Egyszer ilyen meghökkenítő kijelentést tett: „Valahányszor Krisztus szenvedésére (vagy a keresztre feszítésre) gondolok, az irigység bűnét követem el.”. S. Weil – és vele Pilinszky – kétségkívül eltúlozta a keresztény misztérium egyik oldalát, a krisztusi szenvedést; a húsvéti öröm, a feltámadás hite kevés helyet foglalt el lelkiségükben. De néha mindketten megsejtették (hitték) a feltámadást is. Weil azt vallotta (Isten szeretetéről és a szerencsétlenségről elmélkedve), hogy az öröm és a szenvedés egyaránt az örök Szeretet, a szenvedő Isten drága ajándékai: „mindkettőt teljesen el kell fogadnunk, mindkettőt a saját tisztaságában ízlelnünk, anélkül, hogy összekevernénk őket”.

1969 nagycsütörtökén az utolsó vacsoráról elmélkedve Pilinszky felidézi Simone Weil gyönyörű gondolatát Jézus kettős szimbólumáról: a pásztor és a bárány egyaránt jelképezi az Üdvözítőt. Az asztalnál ülő egyben felszolgáló. „Mint az első és az utolsó. Mint a Pásztor és mint a Bárány. Mert ennek az isteni szeretetnek, didergő és szomjazó, elfogadásért könyörgő isteni szeretetnek a kohójában végre értelmet nyer, és tiszta szeretetté válik minden, a világot megosztó ellentmondás. Öröm és szenvedés, halál és föltámadás. Az utolsó vacsora az isteni sűrítés csodája. 'Ez az én testem, amelyet értetek adok.' Az isteni szeretet, s ugyanakkor az ember 'testi

történetének' kielemezhetetlen mélységű és gazdagságú szavai ezek. Bennük egyszerre szólal meg az, aki éhes, és az, aki enni ad. Aki búcsúzik, és aki örökre velünk marad ezentúl. Az, aki meghalt, és az, aki legyőzte a halált.” (A mélypont ünnepélye. I, 370.).

Pilinszky nem csak a keresztben hitt, hanem a feltámadásban is:

*És fölzúgnak a hamuszín egek.
hajnalfele a ravensbrücki fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.*

*Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszünhetett dobogni szive –
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.
(Harmadnapon)*

Pilinszky János önmagát is jellemezte azzal, amit Simone Weil misztikájáról mondott harmadik rádiós előadásában. Mint Simone Weil, ő is megrendítően megfogalmazta igényeit korunkkal szemben a szellem és az örök emberi nevében: egy új humanizmus, a kereszt humanizmusa, a szeretet zsenialitása nevében.

(Előszó az „Éghajlat” kiadónál hamarosan megjelenő Pilinszky-kötet elé.)

Horváth M. Zoltán: Tapétakép - GébArt - 2005

Szepest Erika

„az önarckép egyben világértelmezés” – Orbán Ottó modern személyisége

(Gondolatok a
paradigmaváltásról VI. III.,
befejező rész)

„nincs esélyünk, csak veszteni...”

Az *Ars politicá*-ból kiemelt fenti paradoxon egy ókori, a reménytelenséget paradox módon megfogalmazó latin szöveget hoz intertextuális helyzetbe: „*una salus victis nullam sperare salutem*” – Vergilius *Aeneis*-ében a csatát és a hazájukat elvesztett katonákat biztatja elkeseredetten a vezér (Aeneis II. 354, „Egy a reménye a vesztesnek, ha reményre nem áhít”, Lakatos István ford.). A versben sorjáznak az oxymoronok, ellentételezések, mintha Orbán *Ars politicá*-jában *Ars poeticá*-jához is adalékokkal szeretne hozzájárulni.

„A poklok a mennynek mattot adtak”, „Most száz év csönd jön és sötétség? / Papírcsákó és máglyatűz?” A *Hallod-e, te sötét árnyék*-kötet *Utószó*-val kezdődik, Vörösmarty *Előszó*-jának ellentétével, így kezdet és vég egybeér a versben. „Gyilkos és áldozat közös gödörben” a zárósr. Orbán egész életművére jellemző az ellentételezés, amit Dérczy Péter az „igen” és a „nem”, a „van” és a „nincs” paradoxonaival érzékeltet. Juhász Erzsébet tanulmányt szentelt Orbán ellentételezéseinek, illetőleg az ironikus ellentételezések kilencvenes években történt meghaladásának (Juhász Erzsébet HK 1997/1-2: 95-100). Juhász kigyűjti az ellentétpárokat, melyek többsége ismert bipolaritás újfajta funkcióban: fent-lent: fent a metaforikus ég-képzetek, lent az értékpusztulás; kint-bent: bent mint bezártság, a betegség, öregség „megfogyatkozott élettere” (98.old.); a kint a külső, kiismerhetetlen világ, ebben a fogalomkörben szólítja hívja Istent, könnyű-nehéz: a gyakran megalkotott önarckép két pólusa: a könnyű a halállal megbékélő, dalformában megszólaló hang (*Gyere, súgja Schubertnek a halál*). Ugyanígy kettős az önarckép a *Hallod-e, te sötét árnyék*-ban: a dráma mellett helyet kér magának a játékosság is. Mindezekben az ellentétekben – amiként

Juhász fogalmaz –: „Orbán Ottó (...) túljut az ironikus ellentételezésen, megszüntetve megőrizve azt, mint a versépítkezés alapanyagát...”. Túllendülésként értékeli Juhász az „elemezhetetlen mélység, megfoghatatlanság képeit: „Fekete úr ciprusága, / csillagok közt fúj a szél.” (*Vanitatum vanitas*). [Nem érzem elemezhetetlennek: a végletes magány helyszínein jár a költő. Közel a „semmi ágához”.]

A dalforma mellett a nagyon ismerős, gyermekorból otthonos ősi felező nyolcasok is a könnyedséget szolgálják Juhász szerint. Szerintem végsőkéig csupaszított egyszerűséget, amit a mondat szerkezetekben is megvalósít: egyszerű, bővített mondatokban szól: „Hívlak, Isten, nyújtsd a karod, // Hívlak, ha vagy, nyújtsd a karod, / legyen úgy, ahogy akarod. / Nyisd meg nekem a dombtetőt, / a dombtetőn a temetőt.”

Binarításokat vizsgál Csányi Erzsébet is, egy meghatározott gondolkör kétpólusosságát, a szent és a profán kettősségét, melyekben – elemzése szerint – a pátosz és a groteszk ellentétes esztétikai minőségei társulnak (Csányi Erzsébet: HK 1997/1-2.). Angyalosi Gergely pedig a fennkölt és a durván hétköznapi kettősségét (Angyalosi Kritika 1988/10:33-34).

Domokos Mátyás az ironikus és a véres, a nyers életöszön és a költészet szakralitása felől közelít: „Orbán Ottó számára az életnek változatlanul szakrális fontosságú, magasrendű célja és értelme a költészet” (Domokos 1991). Kabdebó Lóránt a mozgásmozdulatlanság, a múlt-jelen kettőségeit emeli ki (Kabdebó Lóránt Új Írás 1981/12.). Beck András már megkettőzött – vita, ellentétes állítások – hangról beszél (Beck András Jelenkor 1988 /7-8). A kettősséget pátosz és paródia váltakozásában látja Pór Péter (Pór Holmi, 1995/5. 698). Nyilasy Balázs az emelkedettség–

köznapiság, ill. a gazdagság–szegénység ellentételeire figyel (Nyílas Balázs 1996).

A Juhász Attila által hangsúlyosnak tartott dualitások: „kétség és remény közt ingadozás”, komorság és vidámság, test és lélek dualizmusa, hit és kétely harca: „egy bizonyos hitről emberünk sosem mond le véglegesen, s mindvégig erősen ragaszkodik az élethez, az alkotáshoz, számára Isten egyre inkább a hiány, a Semmi szinonimájává lesz”. Az istenhiány tematizálásában Juhász Attila Nietzsche-vonatkozásokat vél felfedezni (Juhász Attila Új Forrás 2001, 1).

Csányi Erzsébet a lényegét ebben látja: „Az alulstilizált beszéd destruálja a szakrálishoz kötődő pátoszt, a formakultúrával járó pózokat. Amennyire markáns a szakrális képvilág, olyannyira markáns a hétköznapi zsargon a maga vulgaritásával. Támadás és rombolás ez a hiteltelennek érzett előítéletekkel szemben, a butító pátosszal szemben, a költői modor hazugsága ellen.” (Csányi HK 1997/1-2.103).

Ha a felsorolt bipolaritásokat értelmezzük, világossá válik, hogy valamennyi az esztétikai minőségek ellentétpárjait képviseli. Csányi elemzése megtámogatja azt a szövegolvasatot, miszerint a „Mária siralma és a körüti argó” – nem szerepek, nem rejtik a költő személyét, hanem rávilágítanak személyiségének kétpólusú jellegére.

Miind ezen megnyilatkozások az öndistanciát, az önköltő effektusokat érzékelik a dualitásokban. Miért éppen az értékelések ne lennének kétpólusúak: negatívak és pozitívak? Az Orbán-költészetet elutasítók számára a kettős alkotási attitűd bizonytalanságot, értéknélküliséget, hasadtságot (már láttuk a hamis hivatkozást Horatiusra, mint előzményre) jelentenek. Az Orbán életművet nagyinak, értékesnek tartók számára a dualitások a többfelől körüljáró gondolkodás, az önmagával termékeny vitában alkotás megnyilvánulásai. S ha ehhez a kettősképhez egy rögeszmének nevezett, képviseletet valló és vállaló, személyességét soha nem rejtő, a leírt szó szerepében bízó életfilozófia társul, az rendkívül hatásos módon hasznosítható az Orbán-költészet dekonstruálása számára.

A recepcióra kényszerült recepcióesztétika

Orbán Ottó olyan megkérdőjelezhetetlenül jelentős költő, hogy a de-, re-, konstruktivista elméletekkel sem lehetett számítani őt a posztmodern posztulátumokkal körbekerített magyar Parnasszusról. Pedig a posztmodern elmélet minden szó- és gondolatfacsarását igénybe kellett venni ahhoz, hogy az „isteniek” közé tartozása indokolhatóvá váljék. A kettősségekből indul ki a hazai dekonstrukció primus inter pares Professzora: „az ellentételezés már csak eszköz ahhoz, hogy a vers 'tapasztalattá' tegye a

végző felől meggondolt, de előre el nem gondolható létet”. [Fordítsam emberi nyelvre? A halálra gondol, de nem tudja, mikor éri el őt.] (Kulcsár Szabó Jelenkor 1984/5:474). Következő szövegében a Professor felismeri Orbánnál a reflektáló szemléletmódot, de „megengedi”, mert „kettőzött”, azaz általa megkérdőjelezhetőként tételezve olvassa: „Innen fogva nem annyira a metafizikai szituáltság képtelenségéből származó lírai magatartás tárgyiasításának szándéka uralja a vers hangnemét, hanem olyan reflektált szemléletmód, mely sajátos, kettőző értéktávlatot vetít vissza a változatlan alaphelyzetre. Azzal, hogy az alapvetően modernista retorizáltság metafizikus szerkezetét mind visszavonhatatlanabban nyitja fel a köznyelvi, előbeszédi intonáció, az ironikus ellentételezésnek olyan formája alakul ki Orbán költészetében, amely nem az értékrend megsemmisítésére, hanem hiteles továbbvitelére irányul. (...) Poétikája annyiban módosul tehát, hogy az önironikus alulstilizáltság nem érvényteleníti a lírai beszéd rejtett méltóságát, ugyanakkor a hangnem emelkedettsége sem zárja ki önnön megkérdőjelezhetőségét.”.

Még két jelentős idézet a Professor paradigmaváltást propagáló exegéziséből: „...a műalkotás mögött sohasem az alkotó én, hanem a már létező szó áll, mely új szavak keletkezésének lesz előfeltétele”. Majd: „Az én dezintegrációjának tapasztalata így, ezen a nyelvi-poétikai csatornán keresztül vált alapjává ama posztmodern felismerésnek, mely szerint nem a szubjektum alkotja, uralja és használja a nyelvet, hanem a mindenkor nyelvi teremt meg azt, amit szubjektumként értékelünk, szubjektumnak tartunk és akként értünk meg.” (kiem. Sz.E.).

Meggyőződésem – és ezzel nem állok egyedül –, hogy mindezeknek a nyelvteremtő folyamatoknak Orbán esetében az alkotó áll a háttérben, sőt előtérben, aki szuverén módon válogat a rendelkezésére álló eszközeiből, s ha ez nem lenne elegendő, akkor ő maga megteremt a szubjektumát leginkább kifejező nyelvi-poétikai szerkezeteket, alakzatokat. Orbán felette áll a posztmodern paradigmaváltó szemlélet kánonjainak. Ez teszi lehetővé, hogy szerepei mögött, sőt bennük, mindig téveszthetetlenül ő álljon. Ezért kénytelen Kulcsár Szabó végző értékelésében egyrészt elismerni a személyiség alkotó erejét, másrészt a hagyomány folytathatóságát. „A kilencvenes évek elején Orbán azért lépett legjelentősebb költőink sorába, mert egészen új választ adott a hagyomány átsajátíthatóságának kérdésére. Ama lehetőség van ott ebben a válaszban, hogy a lírai szerepfelfogások – a magyar költészet minden 20. századi irányzatában uralkodó – feltétlensége a szerep dignitását nem sértve, de ideológiai tartalmától megtisztítva állhasson feltételként az új költészeti feladatok elé.” (Kulcsár Szabó Ernő 1993: 137). Az egészen új válasz Kulcsár Szabó szerint a minden ideológiai tartalmától megfosztott lírai szerepfelvétel. Csakhogy Orbán

műveiből nem lehet kiemelni az ideológiai tartalmat, mert az maga a mű, ahogyan ő mondja: nem tud és nem is akar szabadulni rögeszméitől, azaz ideológiai tartalmaitól. Ezeket meg is nevezi: a legfontosabb közülük a francia forradalom máig meg nem valósult hármasköveteleménye, a „Szabadság! Egyenlőség! Testvériség!”, nem ironiával, hanem a tapasztalat szülte fájdalmas rezignációval: „de én közelről is láttam már ütközetet, / hol a vértől és a kidülő belektől mocsárrá dagad a sár.” (Az *eltévedt lovas*); sajátként vállalt verse pedig „nem modern szövegvers, / csak kínos és keserves / nyögés csak, jajgatás csak, / ahogy a torkomon átsap (...) nem paradigmaváltó, / csak az égre kiáltó / nyomorúság, nyöszörgés, / miközben nyúz a törkés... // S költője se formabontó, / versei kőbelét kiontó, / ha valaha előörs volt is...” (Sorok a porban).

A negatív kritika nehezményezi még az „előörs” (avantgard) múltat is, olyannyira, hogy a modernség megnyilvánulásait, igen durván elcsúsztatva, posztmodernnek értékeli. Az Orbánt elutasító kritika egyik éllovasa Odorics Ferenc, aki éppen a rögeszméket (nem ezzel a szóval) ostromozza, s különösen azt, hogy kendőzetlenül világítanak a versekben. Idézem: „Verseit a modernség költészeteszménye szervezi, miközben nem ritkán olyan szubjektíven szólaltatja meg írásait, amely bizony rendelkezik a személyiség posztmodern tapasztalatával. [A szubjektivitás és a személyesség, mint posztmodern tapasztalat? Sz. E.] Ráadásul ez az 'Orbán Ottó'-ban megbúvó posztszemélyiség mintha szégyellné is – hiszen gyakran él kompenzációs stratégiákkal – a maga posztmodern élményvilágát.” A vers, amit tételének igazolására Odorics idéz, így szól:

*Költő nem azért vagyok, mert megtanultam szakmám trükkjeit,
és több hangon tudok beszélni, mint egy hasbeszélő,
s kirázok ujjamból, ha kell, akár egy posztmodern
szó-szarkupacot is,
de azért, mert végülis felfogtam, hogy miféle szeszélyes
halmazok
összege az egész –
hogy el kell számolnom az életemmel.
(A számítógép zöldes képernyőjén)*

A vers Orbán támadása a posztmodern ellen: ez az első négy sor, amelyben eljátssza, hogy valóban tud posztmodern verset írni, a második négy sor az előzőek tagadása, a személyes vallomás – a személyes és halálos kockázat.

Odorics még a következőkben marasztalja el Orbánt: „versbeszédében megbomlott a szimbolikus és a szemiotikus egysége. A szubjektumot megalkotó és rögzítő *szimbolikus* modalitás, mely a tudat ellenőrzése alatt áll, egyben az identitás megteremtésének a feltétele is.” [A fenti vers pontosan ezt teszi. Fel is rója neki Odorics.

Sz. E.] „A *szemiotikus* modalitás, amely heterogén és nem tudatos, biztosítja a jelöléshez, nyelvhasználathoz szükséges energiát”. [Miben mérjük a nyelvhasználatot működtető energiát? A mérés eredménye Orbánnál keveset mutatott?] „A nem poétikus nyelvet a szimbolikus modalitás uralja, az irodalom beszédét viszont a két modalitás egysége jellemzi. Amennyiben a poétikus nyelvben megbomlik ez az egység, akkor az irodalmi szövegnek vagy az irodalmisága, vagy az érthetősége csorbul. (...) Orbán Ottó lírai nyelvhasználatában a szimbolikus dominanciája az életmű irodalmiságát kezdi ki, s itt találhatunk magyarázatot arra is, hogy verseinek alanyai miért nem szakítanak a metaforikus-képi beszéd hagyományával. Az Orbán-versek poétikája nem a szemiotikus modalitás erősítése révén képződik meg, hanem a szó-költészet ornamentika-előírásának megfelelően a tropikus díszítettségben. (...) Egyszerűbben – és teoretikusan nehezebben védhetőn – azt mondhatni, hogy eszmény és valóság, a lírai alany költészetfelfogása, szerepvállalása és az élményvilág, a tapasztalati szféra meg nem szüntetett ellentmondása teszi problematikusá Orbán Ottó életművét.” (Odorics Ferenc HK 1997/1-2: 31).

Ezt valóban nehéz teoretikusan védeni, de még „egyszerűbben” is. Orbán egész költészete – élményköltészet, reflektálás a „tapasztalati szférára”, lírai alanya szerepet vállal: a protestáló költő és a hitvalló költő szerepét. Ha kell, akár a Keljőljancsiét is. Nem látok ellentmondást. Csak tudományos bűvészkedést bizonyos terminusokkal (szimbolikus, szemiotikus). A hagyományos szakirodalom ezeket a fogalmakat más értelemben használja.

Odorics további vádjai, csak vezényszavakban: a szakralizálás kudarca, individuum és szubjektum viszonyának tisztázatlansága, a nyelv referencialitása, azaz élet és irodalom kapcsolatának kérdése. „Orbán Ottó lírai alanyai szívósan, esetenként idegesítően önreflexívek. Verseinek jó része a személyiséget, a személyiséget és a költészetet, a költészetét tematizálja. (...) az identikus individuum csupán konstrukció eredménye, nem pedig egy valóságosan létező entitás.” Odorics ezek után kiollózza mindazokat a versrészleteket, ahol a költő – alkotótevékenységének igen korai szakaszában – valóban kereste identitását, ami nem volt változatlan az életút során. Kis Pintér Imre az induló költőt egyéniség nélküli epigonnak nevezte, majd az *Emberáldozat* (1973) kötetből kezdődően egyéniségének kulcsát az *iróniában* találta meg (Kis Pintér Jelenkor 1986: 933). Dérczy Péter fordítva látja a pályautat, amely szerint „a költői azonosság egyszerű képletétől (...) a költészettel való termékeny meghasonlásig” feszül (Dérczy Jelenkor 1985/2: 186).

A személyiség kérdésében igen határozott – és pozitív – álláspontot képvisel Lengyel Balázs: „...nem kell keresnie egyéniségét, költői hangját, világát. Van.

Tényszerűen, vagy akár mint egy tárgy, érzékelhetően.” (Lengyel Balázs 1986:188). A teljesen kritikátlan elfogultsághoz azért hozzá kell tenni, hogy Orbán – verseiben követhetően – igenis megküzdött személyes hangjáért, ki kellett alakítania „rögeszméit”. Attól, hogy ez sikerült, még nem tartom természeti adottságnak. És ez éppen azokban a versekben manifesztálódott, amelyekben Odorics meghasadságot, tétovaságot, ön-reflexivitást stb. észlel. A két értékelés között ott állnak Orbán keserű, küszködő versei.

Kulcsár Szabó mértékadónak szánt irodalomtörténetében megtette a befogadási gesztust – immár nem a recepció, hanem az adoptálás jegyében: „A kilencvenes évek elején Orbán azért lépett legjelentősebb költőink sorába, mert egészen új választ adott a hagyomány átsajátíthatóságának kérdésében.” (1993: 139). Iskolateremtő kézikönyve nyomán az ifjú kritikusok az ő szellemében méltatták Orbánt (Keresztury Tibor 2000/2; Szilágyi ÉS 1996 nov.29:15).

Odorics csendesebb, ironikusabb harcostársa Angyalosi Gergely, aki úgy dicsér, hogy visszavonja: „(Az olvasó) a nagyság fuvallatát érzi jóformán mindegyik versben, ám kénytelen megállapítani, hogy ez a fuvallat általában megszakad.” (Angyalosi Kritika 1988/10). Kulcsár-Szabó Zoltán, átvéve Orbántól saját szavát arra az „anomáliára”, ami az irodalom szűkebb funkciója és a költői/művészi szerepvállalás körül szerveződik: ez a „túldirekt poétikája, amit a lírai életmű egészében ki tud mutatni”. Odorics idézi Kulcsár-Szabónak a tanulmányidején még kéziratban olvasott írását (Odorics 1997/1-2:35). A túldirektség megnyilvánulásai Odorics szerint: figurativitás, kvázi-intertextualitás, erőltetett referencialitás. Hogy mi a baj ezekkel az alkotói módszerekkel?

„...a figurativitás korlátozza a költőelődökkel és költőtársakkal való dialógusainak szabad játékát, ugyanis a másik megszólaltatásakor a dialógus nem a szövegek között, hanem figurák, alakok között, *interfigurálisan* folyik. Imitációiban nem szövegeket, hanem elsősorban szerzőket, alakokat idéz meg. (...) mintha Orbán eleve ki sem szolgáltatná szövegeit az ismeretlenségnek, még az intertextuális párbeszédben sem.” (Odorics 1997: 35).

Emlékezetemben élnek olyan dialógusok, amelyekben a beszélgető felek – költők, barátok, fiktív társak – mindkettejének szövegét a verset író költő szerette. Csak néhányan közülük: Theokritosz, Vergilius, Horatius, Lukianosz, Walter von der Vogelweide, Villon, Balassi, Burns – és most ugorjunk egy nagyot: Radnóti. Igaz, hogy nekik nem kellett paradigmát váltaniuk, nyugodtan beszélgethettek választott társaikkal. És ha Orbán is ezt kívánja tenni? Nosza, tegyük oda Radnóti mellé, oda való.

Margócsy István, aki teoretikusan vonzódik a posztmodernhez, irodalomértőként mégis jó ízléssel áll a vita középpontjába helyezett Orbán mellé. Néhány elismerő mondata: „Hiába az egykori avantgard

személy- és személyiségellenes hadjárata, hiába az újabb és legújabb posztmodern költészeti iskola relativizáló és értékvesztő követelményrendszere – ő, bár tétován, kételkedve, ironizálva, mégis, már amennyire ez egyáltalán lehetséges, magabiztosan képviseli egyes verseiben és költészetének egészében egyaránt: van alánya szövegeinek, és ehhez az alakhoz, alanyhoz, ehhez a valakihez meghatározott és fel nem cserélhető környezetet, sors, sőt test is tartozik.”. „Ő egész figuráját írja körül és mozgatja – miközben, úgymond, leképezi 'saját' alakját, folyamatosan *teremt* verseinek senki mással össze nem téveszthető figuráját.” (Margócsy 1996: 127).

Kulcsár Szabó Ernő új fogalomkörben vizsgálja Orbánt: megnézi, belefér-e a Hegyi Lóránt bevezette, határozatlan körvonalú, „új szenzibilitás” igényrendjébe. „Ez az utómodern alapozású nyelvi magatartás éppen azzal utal vissza a maga költészettörténeti eredetére, hogy még attól eltávolodva sem olvad bele az új szenzibilitás poétikájába. [*Egy határozatlan irányba bele nem olvadni: a határozott személy elhatárolódása. Sz. E.*] (...) Azzal, hogy az alapvetően modernista retorizáltság metaforikus szerkezetét mind visszavonhatatlanabban nyitja fel a köznyelvi élőbeszédi intonáció, az ironikus ellentételezésnek olyan formája alakul ki Orbán költészetében, amely nem az értékrend megszüntetésére, hanem hiteles továbbvihetőségére irányul. A modernség értékszemléletét úgy őrzik tovább az ő versei, hogy nem az én egységének elvét, csupán a világon való felülkerekedésének illúzióját adják fel.

[*Az illúziót talán feladja, a szándékot sosem, Sz. E.*] Orbán több paradigmából építkező költészete azért képes bármely, a periódusküszöbön innen vagy túl elhelyezkedő befogadásmódot egyaránt megszólítani, mert valójában egyiket sem kényszeríti világértelmező elveinek feladására.” Kulcsár Szabó saját rendszerével való bűvészmutatványára révén teszi lehetővé Orbán „befogadását” – hogy az ő terminológiáját használjam: „recepcióját” (Kulcsár Szabó 1993: 153-155).

A fentebb Orbánt ironikusan megdorgáló Angyalosi is elismeri a személyiség autonómiáját és tartását: „Az esztétikai szilárdság mércéje megvan, ez nem más, mint a megalázottak és megszorítottak léte, ennek a mércének az alapján mindig meg tudjuk különböztetni a gyilkost az áldozattól.”. De folytatja, sajnós: „ez a szemléletmód könnyen átcsúszik esztétikai fedezet nélküli retorikába”. Majd elfogulatlanabban: „Az azonban egyértelmű, hogy Orbán teljes mértékben elutasítja a posztmodern relativizációt, alaptételeihez nem hajlandó szubjektív záradékot fűzni, azokat egyetemes érvényűeknek tekinti, mint ahogy rendületlenül hisz a metafizikai Egészben, vagyis az egy és oszthatatlan érvényű igazságban.” (Angyalosi ÉS 1988. okt. 28.). Margócsy helyenként még a politizáló Orbánnal is engedékeny, így konfrontálódik Odoricsal is: „Orbán

másik eretnek gesztusa az újabb lírai divatokkal szemben: versei nagy része elválaszthatatlanul pontosan kötődik a friss aktualitásokhoz, politikai fejleményekhez (..) Orbán költőalanyának 'normalitása' okán természetesnek veszi, hogy az élettények között amúgy is döntő szerepet játszó politikai viszonyokra is vessen költői pillantást: ugyanolyan természetesen beszél a történelemlről és annak mai változatáról, mint életének egyéb mozzanatairól (...) ugyanolyan szenvedélyes emelkedettséggel és kifordított iróniával nézi személyes (vagy személyesnek hagyott) élettényeit, mint a politikát." (Margócsy1996:127). Másutt kedvenc fogalmához, a fikcionalitásához rendel mindent és mindenkit, így Orbánt is:

„...a legújabb tendenciáknak önelvű mozzanata lesz az irodalommal mint sokirányú, s sokirányúságában mindig újra fikcionálódó hagyomány-konglomerátummal folytatott állandó párbeszéd, mely az intertextualitás 'normális' és normálisan korlátozott érvényű adottságát önkényesen uralkodóvá és kizárólagossá tévén, az *eleve fiktív gesztust fogja, mint a költészet alapelvét rögzíteni* (a tendencia pl. Orbán Ottónak abban a remek gyűjteményében mutatkozik meg, mely a más költők és versek ihletéből származtatott verseket fogja össze...)” (kiem. Sz. E, Margócsy Alföld 2000/2: 31).

Kappanyos András, a zseniket kijelölő próféták hangját követve, mindent, amit értéknak tart, belegyömöszöl a posztmodern tetszés szerint növelhető iszákjába: „Ha a kérdés [van-e posztmodern líra, Sz. E.] arra vonatkozik, hogy vannak-e a lírai műfaj tradícióihoz köthető művek, akkor a válasz egyértelmű igen: mindnyájan számtalan példát hozhatnánk fel Tandoritól, Kukorelytől (...) sőt akár a posztmodernnel perben-haragban álló olyan klasszikusoktól is, mint Petri vagy Orbán Ottó.”. Mert muszáj fellelni öbennük is, hogy megengedhessük őket is klasszikusnak nevezni. Ezek a posztmodern attribútumok Kappanyos szerint: nyitottság, interakcióra való képesség, önreferenciális gesztusok, idézés, utalások, az irónia alakzatai – eddig bármely stílus vagy korszak lírájára illik a kép. De a végén csattan: „e szövegek anyaga és tárgya egyaránt a nyelv” (Kappanyos Alföld 2003/2: 52 ill. 57).

Bányai János nemcsak Orbánnál, de az egész magyar líra esetében is korábbra teszi a változást, a korszakváltást, már a hetvenes évekre. Ennek oka szerinte: „az ideológiában és a költészetkritikában támogatott egyik lírai kánon meggyengülése és kiürülése, a megőrzött és fenntartott költői beszédmód közlésképtelensége, a hagyományos formák hatékonyságának csökkenése”, az állapot, a hangulat. Nemes Nagy Ágnes ezt az állapotot így jellemezte: „az asztalfiókban egy új formabontás készülődött”, melynek jellemzői: a szavak és a mondatok sorozatos megtörése, a fogalmilag lehatárolható tartalom helyett a sejtés és a sejtetés, kihagyás, tömörítés, egy bizonyos elliptikus írásmód. Ezt Nemes Nagy nem tartja avantgard poétikának, hanem objektív lírának.

[*Baj van ezekkel a terminusokkal...* Sz. E.] Bányai két ellentétes költői magatartást állít a változást hozó paradigmahatárra: Tandorit, aki „a megszakítottság poétikai hangsúlyát teszi uralkodóvá”, illetve Orbánt, aki „inkább a folytonosság jegyében építi versvilágát és nyelvi-poétikai magatartását”. Kettejüknél már a hatvanas években kezdődött a változás, a többieknél a periódusváltás később következik be, náluk még „egy periódusküszöb előtti szituáltságot” lehet felismerni. Bányai Orbán műveiben három korszakot különít el: a hetvenes évek folyamán először a versek félreérthetetlenül az ént állítják a középpontjukba, kijelölve a referenciális hátteret is, jellemzőjük a kiszélesített metaforikusság, a hagyományos modernség képközpontúsága; majd rés keletkezik az én és a világ között, az én és a vers statikusnak hitt harmonikus elrendezése megbomlik, „a költői én elmozdul a vers centrumából”, „a nyelv mögötti erőket” fedi fel a költő; az évtized végén Orbán már átlépi a küszöbhatárt: „a pályakorrekció során csak az irodalomtörténet láthat 'biztonságot', a költészetkritika azonban (...) a megszakítottság jeleit a beszédmód palinodikuságának eluralkodásában (is) felfedezheti. Ezekben az években válik Orbán Ottó költészetében uralkodó nyelvi-poétikai elvé a palinódia és a palimpszeszt.”. Bányai számára ekkor a legfontosabb: „Kérdés, (...) képes-e még az én és a világ harmóniáját őrizni a költő kiválasztottságát hirdető nyelv.”.

Bányai hosszan elemzi a periódusküszöb utáni korszakot, és megállapítja, hogy sem a palimpszeszt, sem a palinódia, „a paródiával, a paradoxonnal és az oximoronok sorával együtt sem vehető a költészet emelkedett értelmezése akár részleges visszavonásának is. A keserűség és a gúny nem marad ki Orbán váteszségéből, sőt a köznyelviséggel együtt szóhasználatának meghatározó mértéke lesz.” (Bányai HK 1997/ 1-2: 16-29).

„Korszakos jelentés nélkül a költészet csak modor”

Egyszerűen megfogalmazott, apodiktikus mondat – az igazukban bizonyosak egyszerűségével és határozottságával. S egy Orbán Ottónak kellett ekkora és ilyen minőségű életművet létrehoznia *aere perennius*, hogy erre az igazságra a kritikusoknak legalább egy része ráhangolódjon, hogy az ellenoldalról harsogók hangja mögül a költő szava kerüljön ki győztesen. Nem tudok másként méltóbb befejezést adni ennek a tanulmánynak, minthogy a „paradigmaváltás küszöbéről” kezdődő kritikák köréből, időrendben idézzek: szóljon együtt „a kánonban éneklő egyetemi tanárok” hangját elnyomva a kritikusok elismerő, egybehangzó kórusa.

„... költészete immáron hosszú évek óta olyan tartalmi-formai jegyeket mutat, melyek a költőt jelenkori költészetünk legnagyobbjai közé sorolják” (Dérczy Jelenkor 1985/2: 186.).

„Orbán Ottó a maga költői sorsdrámájával azt is példázza,

hogy formátumos költészet minden körülmények között – átmeneti korban is létrejöhet. Ha teljes a lélek látomása. Úgy gondolom: Orbán Ottó költészetének holdudvarában most már mindig is föl fog fényleni a kesernyész tragikum. Igazán ez hitelesíti az üzenetet...” (Kis Pintér Jelenkor 1986/10: 940.).

Egy életpálya-áttekintés: „A hetvenes évek átmeneti formáinak artikulálásában jelentős szerepet vitt Orbán Ottó költészete. Elsősorban azért, mert több paradigmából részesedve a modern lírai formák megszólaltatható komponenseit éppúgy átörököltette, mint ahogyan elő is készítette azok ironikus távlatba helyezését. (...) A '90-es évek közepére Orbán Ottó két olyan kötetet publikált, melyekből kiolvasható lírájának elmozdulási iránya. Az 1994-es nagysikerű *A költészet hatalma* elsősorban a szövegek mögötti párbeszédben számolta fel a lírai én integritását. Ugyanakkor a következő évben megjelent *Kocsmában méltáz a vén matróz* versei inkább költőalakok párbeszédévé egyszerűsítik ama képleteket, ami jelen esetben (a lírai én szereplőségére visszautalva) együtt jár a 'létösszegzés' helyreállításával. A kötet beszélője az irodalmiságot is az 'életre' vonatkoztatja, s a személyiség visszanyerése ily módon a 'posztmodern' kérdések leleplezésére irányul. Éppen ezért a jelennek való ellenszegülésként olvasható retorikai megoldások mintegy visszahelyezik Orbán Ottó költészetét annak korábbi fázisába.” (H. Nagy Péter Alföld 1999/4 – *pontosítsunk: a kritika befogadói hajlandóságát is visszahelyezik. Sz. E.*)

„Filozofikus viszonyítási pontjairól alig árul el konkrétumokat. Néhány apró jelenség mellett inkább szemléletmódja utal azonosulásokra, átvételekre (...), a feltüntetett nevekkel (...) pedig éppen arra céloz, hogy korszakokon, iskolákon túl törekszik valami örök, átfogó, bölcséleti lényeg megragadására.” (Juhász Új Forrás 2001/1).

„...a mondanivalóközpontú költészetnek hosszú ideig úgy tűnt, nincs igazán esélye kitörni elszűrkülő korlátai közül. A 'mondanivalóigény' kielégítésére a közönség inkább a publicisták vagy a klasszikusok szolgáltatásait használta (...) [Kérdés, hogy] a megrendelésre készült munkák vagy akár (...) a tematikus pályázatok (...) nem járnak-e hosszú távon a 'mondanivalócentrikusság' trendjének újabb feltűnésével. Ebben a történetben Orbán Ottótól kétségtelenül van mit ellesni. Azt, ahogyan saját életének darabjaival bíbelődik, például. Azt, ahogyan ironikus. Vagy azt, hogy unottan ásít a túlon túl lerögzített dolgok láttán.” (Balázs Jelenkor, 2006/2, 226-234).

Az utolsó előtti kötet dalszerűségéről Dérczy: „a versbeszéd az egész kötetben mesterien egyszerű. Persze Orbán Ottónál nem meglepő ez, hiszen költői nyelve, beszédmódja már a hatvanas évek eleje óta a hétköznapi beszéd elemeire épült. (...) alig él látványos költői eszközökkel, s még a lecsupaszított nyelvet és jelentést

is finom iróniával és öniróniával, nyelvi humorral jeleníti meg.” (Dérczy www.ok.hu/linktar/.../Orban_Otto/2003/derczy.htm).

A végére hagytam – nem is elsősorban a kronológia okán, hanem mert azt a témakört, alteregót emeli ki Orbán utolsó kötetéből, amely számomra is, már a Fortinbras-verset megelőzően, de főként azóta, Orbán világlátását egyetlen emblematikus figurában: Hamletben foglalja össze. Az utolsó kötet címe és több motívuma utal Shakespeare-re (és hangsúlyozottan az őt fordító Aranyra), holott a kötet egyetlen műfajt képvisel, a *dalt*. Ennek oka nyilvánvalóan a dal egyszerűsége, tömörsége. Vári György így fogalmaz: „A dalok már csak a legvégső kérdésekre hajlandók felelni, beszédük igen, igen, nem, nem, mert minden egyéb a gonosztól való. (...) Az élet végén egy tragédia kellős közepén vagyunk, Hamlet köznyelvi szavai adják a kötet mottóját. A tragédia pedig, Lukács György szerint, mereven különbözik az élettől: 'Az élet a chiaroscuro anarchiája. Minden folyik, és minden egymásba folyik, gátak nélkül, tisztátalan keveredéssel.' A tragédia hőségének viszont megadatik, hogy a dolgok végső egyszerűségükben, letisztultan álljanak előtte. Ezért ebből a lírából eltűnik az irónia, nincs többé szükség rá, ide nem tarthat Orbánnal kedves Ginsbergjének mániás bőbeszédűsége és immár méltatlan trágársága, Vas kopottasan csillogó pátosza [Vas minősítésében nem értek egyet Várral, Sz. E.], de Arany higgadtsága sem, és a 'dal' műfaji indexe ellenére Heine sem idéződik fel, akinek irónia és szentimentalizmus morális lehetőségeit egymásba csúsztató költészete szintén meghatározóan fontos volt – eddig – Orbán Ottó számára. (...)”.

Helyesen látja Vári, hogy irónia és közbeszéd csak az ötödik dal címében van: *Dal a kockázatokról és mellékhatásokról*. Számomra azért is fontos a cím, mert visszautal jelen kötetem címét adó vers, a *Madárjósok, próféták, kandidátusok* nagy jelentőségű soraira, amelyeket a „próféták, kandidátusok” nem győztek a „nyelvfilozófiai kétely”, „a költőt és a művet a nyelv teremti” *Genesis*-variáció és egyéb madárjósok módján értelmezni, tehát az idézet: „*az egyes szám első személy a versben / nem a nyelvtan egyes szám első személye, / hanem a közvetlen és halálos kockázaté.*”. A személyes, a másokért is vállalt halálos kockázat 'mellékhatása' most a személyes halál.

Vári is fontosnak tartja ezt a címet: „A kockázat szó visszanyeri eredeti súlyát a versben. Mert már nagyon későre jár, az éj rémjáró szaka, ide, az alvilág kapujába csak a dán királyfi és a kései, megbomlott elméjű Vörösmarty követhetik a lantost.” (Vári Jelenkor, 2003/5.).

Az örültet szimuláló Hamlet és a kései Vörösmarty közös nevezője a megbomlottság. Ők a tiszta logikájú, pengeélesen fogalmazó Orbán alteregói. És kedves Ginsbergjének, „nemzedékének legjobb elméi,

megháborodottai". És az első, de élete végéig legrokonabbnak érzett előd, a tiszta logikájú verseket író, és csak az orvosi „vallatóágyon” betegségének magát megadó József Attila.

És nem lesz új világ, se még egy esély, sem jobbik változat.

Az agyokban buján tenyészik a mérges eszme.

Reményünk semmi. Köznép, hóhér, áldozat

Fejest bucskázik a méstől sístergő verembe.

(Dal az egymást váltó nemzedékekről)

Ez Orbán végső láttelepe világunkról: a zsenik és az értelmiségiek nem erre a földre valók. Azé az Orbáné, aki – hogy alteregóihoz jobban hasonlítson, mert ugyanolyan

idegennek, betegnek érzi magát saját világában, mint amazok – megalkotja híres önarcképeinek legriasztóbbikát, mely utoljára még megpróbál reménykedni. Sikertelenül.

„S e világsötétben egy fénysugár / tűjével lövi be vénájába a költő / a remény gyilkos kábítószerét. / Kitántorog az évszázad kapuján / egy narkós roncs a csontvázak közül, / nem hamis próféta – fotóbolond.”

A váteszköltő által hirdetett rögeszmék nem voltak hamisak, csak beteljesíthetetlenek. S aki hirdette őket – hasonlóvá válik Hamlethez, Vörösmartyhoz, József Attilához. A korszak a „rókaagyúaknak” ad korlátlan lehetőséget, hogy futóbolonddá tegye a tiszta fejjel, ép elmével halálos kockázatot vállalókat.

Lukács József: Kikötői buci - GébArt - 2003

Varga Endre

A barátság anatómiája két kötetben

Barátokról csak barátsággal lehet szólni. A magyar a lengyelről. Ahogy ezt Kovács István költő, író, történész teszi gimnazista korától kezdve, jó pár évtizede. A múlt század kilencvenes éveinek elején és az ezredfordulón diplomataként Varsóban, majd a krakkói magyar konzulátus vezetése idején, amikor arra is jutott ideje és energiája, hogy a Jagelló Egyetem Magyar Tanszékén a magyar történelem oktatásával maga is alakítsa, „művelje” ezt a barátságot.

Barátot választunk magunknak, mert barátot tudni magunk mellett jó dolog. A szomszédal már más a helyzet. Hiába akarom én, ha ő nem. Kettőn áll a vásár – mondja a magyar közmondás. Az élet velejárója és talán szüksége is. Kárpát-medencei létünk legszerencsésebb következménye, a tíz évszázados magyar-lengyel szomszédság, ami rövidesen jó barátsággá is alakult és tart immár 1100 éve. Trianon óta a földrajzi szomszédság megszűnt, majd 1939-ben kis időre újra visszajött a közös lengyel-magyar határ, de megmaradt a szellemi és lelki szomszédság. Ritka dolog ez a nemzetek történetében. Több szomszédunk se érti – nem tudják, vagy nem akarják megérteni, példát venni róla –, mert akkor jó szomszédként kellene viselkedni, nem nyelvtörvénnyel, magyarverésekkel kellene kimutatni, hogy ki az úr a háznál.

A barátság élő dolog, de ha nem ápolják, nem gyakorolják, nem írnak róla, nem létezővé, s lassan elfeledetté válik. Ezért (is) gondolta a szerző, hogy a magyar-lengyel barátságunk két kötetet szentelve (2008-ban és 2009-ben jelentek meg) gazdagítja a kapcsolatot. Ezek a Széphalom Könyvműhely kiadásában, Budapesten láttak napvilágot, „A barátság anatómiája” fő- és „Írások a magyar-lengyel kapcsolatokról és a lengyel kultúráról” alcímmel.

Lengyelország rövid, de alapos történelmi bemutatásával indul az első könyv, 2004-ig, amikor velünk együtt Lengyelország az Európai Unió tagjává vált. Megismerjük a Lengyel Himnuszt, a címer, a nemzeti lobogó történetét, az ország kitüntetéseit, az állami-nemzeti ünnepeket és a lengyel történelem „szakrális szent” emlékhelyeit.

A kötet illusztrálja azt a magyar történelemben is ismert tényt, hogy sok évszázadon át az írók, költők vállalták önként magukra azt, amit a politika nem. Ez a lengyeleknél is hasonlóan történt. Ezt nevezhetnénk szellemi-lelki nemzetfenntartó tevékenységnek. Lengyelország 1795-ös harmadik felosztása után ezt a feladatot falusi papok, tanítók látták el; Galíciában a Jagelló Egyetem, Lembergben a János Kázmér Egyetem, Wilnóban a Báthory alapította egyetem tanárai-oktatói és kiművelt neveltjei lettek a lengyel hazafiság, tudomány, művészet és a nemzeti tudat ápolói, hordozói. És a lengyel romantika! – hogy csak a két óriást, Adam Mickiewiczet és Juliusz Słowackit említsem azok közül [hamvaik Krakkóban a királysírok között a Wawel székesegyház kriptáiban pihennek], akikről a szerző oly rokonszenvvel ír.

A második könyv huszadik századi barátságunknak, kapcsolatainknak állít emléket. A kulturális kapcsolatok területén Balassitól vezet végig bennünket – nem lenne neki Krakkóban emléktáblája Kovács professzor úr munkája nélkül – azokon a volt Árva vármegyei és szepességi magyar falvakon át, amelyek 1918-ban után kerültek Lengyelországhoz. Itt a magyar-lengyel folklór és népi kultúra oly szoros kölcsönhatásban állt egymással, hogy nyomai – igaz már halványulóban – máig fellelhetők. A magyarországi kereskedelmi út mentén fekvő minden dél-lengyelországi településen volt magyar utca (néhányban még ma is megvan). Számos magyar-lengyel vonatkozású emléktábla található Dél-Lengyelország városaiban, falvaiban, sőt, még székelykapu is lett! Erdélyiek faragta kopjafák és székelykapu áll Bem József szülővárosában, Tarnówbán, székelykapu Nowy Sączban (középkori magyar nevén Ószandecben), amelyet II. János Pál Pápa 1999-es, a városban tett zarándoka alkalmából a kolostor előtt állítottak fel. Kevesen tudták eddig, hogy a szczawnicai gyógyvíz elterjedését a XIX században, a lengyelek annak a Szalay Józsefnek köszönhetik, akinek emléktáblát épp Kovács professzor úr krakkói konzulátusa idejében állítottak. (Szalay nevét viselő utca és mellszobra már

korábban is volt a városkában, és mivel anyagilag is támogatta az 1872-ben I. Ferenc József engedélyével Krakkóban alapított Lengyel Tudományos Akadémiát, annak dísztermében, a Slawkowska utcában látható Szalay egész alakos olajfestménye.)

A II. világháború idején sok tízezer lengyel katona és polgári menekült kapott 1939-1944/45-ig védelmet és gondoskodást nálunk.

A második könyv sok egyéb dologról is szól. Báthory István erdélyi nagyfejedelemről és lengyel királyról, kit az egyik legnagyobb (és legsikeresebb) lengyel királynak tart a történetírás és a lengyel társadalom. Egyetemalapító is Wilnában (Vilnius – ma Litvánia fővárosa). Tud róla a lengyel társadalom, mert benne van a történelemkönyvekben, és nem csak egy mondatban. Aztán olvashatunk Katynról, amelynek kivizsgálásában a magyar Orsós professzor is részt vett. A katyni dokumentumokat a titkos lengyel futárok épp Magyarországon keresztül vitték Londonba, s az akkori magyar politikai vezetés volt az első – a lengyel mellett –, amely eredeti fényképfelvételeket látott a tragédiáról.

Minden egyes recenzió szubjektív, mert ha ugyanarról a könyvről mások is írnak, nem biztos, hogy ugyanazt emelik ki, ugyanarra helyezik a hangsúlyt. Ettől függetlenül vélem úgy, hogy a kötetek fontossága vitathatatlan. Amellett, hogy összefoglalja a csak szűk szakmai közönség előtt ismert tényeket, eseményeket, hozzáteszi legújabb kutatási eredményeit, eddig nem ismert tényeket, eseményeket, személyeket. A kötetek külön értéke: kellemes stílusa, könnyű olvashatósága s nem utolsósorban ismeretterjesztő jellege. Véleményem szerint hiánypótló művet fog tartani kezében az olvasó, aki ezt a két kötet elolvassa.

Sokaknak ajánlom, különösen: a keveset és egyre kevesebbet olvasó fiatalságnak, a magyar- és a történelemtanároknak, továbbá mindenkinek, akit egy kicsit is érdekel a magyar történelem. Hiszen történelmünknek szerves része a magyar-lengyel kapcsolatok léte, amelyet indokolt ismerni, ápolni, propagálni.

(Széphalom Könyvműhely, 2008., 2009.)

Colin Foster: Izé - GébArt - 2003

KULTUSZ, VITA, FELEDÉS

Olasz irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok

Pénzes Dávid

Az olasz irodalom elfeledett partjai?

Madarász Imre *Kultusz, vita, feledés* című kötete előző könyvével (*Antiretró*), annyi- val mindenképpen rokonságot mutat, hogy eddigi, egy tárgykörben megjelent tanulmányainak egy kötetbe rendezését jelenti. Témájában ezúttal a szerző (lévén italianista), a számára igazán kedves olasz irodalomhoz nyúl.

Mintahogyan az előszóban olvashatjuk: „*Irodalomtörténészként mindig egyik fő problémám és kedvenc témám volt a kultúrörökség áthagyományozódása, továbbélése, hogy a múlt értékeivel miként sáfárkodik az utókor, különösképpen a mi korunk.*” (7. oldal). A kérdés valóban érdekes és fontos: ki vagy mi határozza meg, hogy mely művek lesznek azok, amelyek az utókor számára meghatározóak, fontosak, vagy egyszerűen csak ismertek lesznek. Egyáltalán lehetséges-e, hogy elfedett szerzők éledjenek újjá? A problémakör megválaszolása meghaladja egy recenzió kereteit, ám néhány szemponttal megpróbálok hozzájárulni.

Ma, a digitalizáció korában, amikor a Gutenberg-galaxisból már átléptünk (vagy legalábbis már jórészt átestünk) az Edison konstellációba, aligha beszélhetünk elvesztett (és nem elfeledett!) művekről. Elvesztett művekről azért nem beszélhetünk, mert aki valaha küldött már el e-mailben, pendrive-on másnak szöveget (kéziratot), az pontosan tudja, hogy a szövege máris duplikálódott és nem kell órákat ülni a fénymásolóban, vagy a stencilgép mellett (a technika ördöge itt sem alszik, előfordulhatnak hibák). Természetesen ma sincs kizárva, hogy egy „természeti katasztrófa” miatt elvesznek az adataink, szövegeink (ezért fontos az archiválás). A másik problémakör, ami az Edison konstellációhoz kötődik, a szerzői jog (jogi védelem), vagy közkeletűbb nevén a copyright (©). Ez manapság főként a zene- és filmipart érinti érzékenyen, hiszen a zenék és filmek letöltése, másolása („harmadik félnek” való továbbítása) rendkívül egyszerű és népszerű dolog. A könyvek esetében talán a Silent Library Projekt keverte fel az indulatokat a magyar kiadóknál.¹ Ma már lehetőség van olyan licencet választani, amivel a szerző mindössze néhány jogát tartja

fent a művel kapcsolatban², így a művek terjesztése, akár elektronikus úton könnyedén megoldható (ebből fakadóan a kiadók szerepe vélhetően át fog alakulni).

A könyv előszavában a programszerű hozzáállás ezúttal is megtalálható: „... *feladatommak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy legkiválóbbjait, klasszikusait ünneplve, egy közösség önmagát, önnön létét és identitását ünnepli, azt, ami benne a legfontosabb és legjobb, nemzeti sajátosságait és emberi egyetemességét.*” (7. oldal). Azt a szerző is elismeri, hogy a vita éppúgy emlékező lehet, mint a kultusz, vagy éppen akár csak az életmű, amely körül érzelmek és szenvedélyek csapnak össze, „... *gyakran elevenebb, mint egy fenséges márványszobor.*” (8. oldal). Máig találkozunk vitatott életművekkel, vitatott művekkel egyaránt (lásd a mostanság zajló Wass Albert vitát). Az irodalomtörténet, valamint az „irodalomtudomány” és az esztétika örök kérdéseinek egyike marad, hogy mikortól nem „releváns” a mű, mikortól nem „értékes” vagy ítéltetett feledésre egy szöveg. Úgy vélem, kevés ember nem értene egyet azzal, hogy a felejtés, az elfeledés az emberi természet része: „... *már Platón is az »amnézishez« kapcsolta a tudást*” érvel a szerző (8. oldal). Az internet korában talán az egyik legjelentősebb kérdés a szelektálás. Ma már csak az adattárolók szabnak „határtalanságot” a művek tárolásához. Természetesen nem kapunk közvetlen választ a kérdésre, hogy egyes művek miért, mások miért nem végzik az irodalom elfeledett csarnokában. Erre a kérdésre leginkább a kötet elolvasása után kapunk választ, a „műegészről” derül ki. A kötet problematikáját tovább bonyolítja, hogy az olasz irodalmat rendszeresen olvasó közönség, a szerző szavaival élve „*olaszos olvasók*” (8. oldal) számára a szerzők és műveik sok esetben ismertek és elismertek, ám a nagyközönség számára valószínűleg ismeretlenek.

Az első, górcső alá vett szerző Tommaso Campanella. A tragikus sorsú szerzetes valóban megszenvedte korát, hiszen élete jelentős részét (életének több mint egyharmadát) börtönben töltötte. Ismerve a korabeli börtönök állapotát, kész csoda, hogy ép elmével túlélte(!). Sajnálatos, hogy a politikatudomány (is) elfeledkezett az olasz utópistáról, hiszen Napváros (1602) című műve³ méltán „*felveszi a versenyt*” a 16. században alkotó Thomas Morus Utópia című⁴ munkájával. A két mű irodalmi (vagy akár politikatudományos) szempontból

1 Elnémult a Csendes könyvtár. <http://index.hu/tech/net/slp0826/> [2010. szeptember 21.]

2 Ilyen például a Creative Commons licence is.

3 Tommaso Campanella: A Napváros. Nippon Kiadó, 1996

4 Mórús Tamás: Utópia. Szent István Társulat, 2002

való összehasonlítása javára vált volna a tanulmánynak, de ne legyünk telhetetlenek! A tanulmány így is kitűnő bevezetőül szolgálhat azok számára, akik nem ismerik a fráter szövevényes történetét, munkásságát. Nyugodtan mondhatjuk (némi iróniával persze), hogy Campanella nem csak elméleti, hanem gyakorlati „szakember” is volt. Tudniillik az 1599-es összeesküvésben úgy vélte, hogy az utópista állam filozófus királya lehet. Platónhoz hasonlóan ő sem kerülhette el a büntetését, ám míg Platón rövid ideig raboskodott, Campanella osztályrésze ennél sokkal súlyosabb büntetés volt. A szerző – röviden – párhuzamba állítja a sokat szenvedett (ám jóval híresebb, vagy hírhedtebb) börtönviselt francia íróval: Sade-dal. A rövid összehasonlítás nem csak művekre, hanem az életútra is kiterjed. A párhuzamok és az eltérések számbavétele akár egy mélyebb, hosszabb elemzés tárgyát is képezhetné a későbbiek során. Campanella életútja nem volt szokványos, ahogy művei és azok keletkezése sem.

Artemisia Gentileschi, az olasz festőnő reneszánszával és kultuszával – melyet jómagam némiképp túlzásnak vélek – kapcsolatban a szerző nem bonyolódik – helyesen – művészettörténeti ítélezésbe, nem boncolgatja Artemisia festményeit, ábrázolásmódját, technikáját. Elismeri, hogy a feminizmus, a „gender studies” meghatározó volt a festőnő „újráfelfegyverzéséhez”, gyakorlatilag nélkülözhetetlen. Artemisia élete, harca valóban példamutató lehetett (és lehet még ma is) a nőknek: *„Sorsában a feministák a Nő az örök Férfi sokarcú hidrája – hol a Megrontó, hol az Apa, hol a Férfj – ellen folytatott állandó harcának archetipusát vélték megtalálni.”* (40. oldal). A szerző három kötetet vet egybe a tanulmányában. A közös vonások: mind a három író (a „nőíró”), mindhárom műcíme magában foglalja a festőnő nevét (Anna Banti: *Artemisia*, Alexandra Lapierre: *Artemisia*, Susan Vreeland: *The Passion of Artemisia*). Ennek okát abban látja a szerző, hogy az olasz kultúrában az „igazán nagyokat” (pl. Leonardo, Raffaello, Tiziano) mindig a keresztnevükön emlegetik, így a festőnőt a nagy mesterek közé kívánták beemelni. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy bár a három mű szerzőinek közös célja volt Artemisia „népszerűsítése”, mégis más-más formát választottak „kedvenc” festőnőjük bemutatására. A három regény közös csomópontjait emeli ki a szerző: Artemisia megerőszkolása Tassi által, mely mindhármut szerint meghatározó volt és alapvetően kihatott a festőnő életére, munkásságára – valóban közhelynek hangzik (ismerve a pszichológia álláspontját a traumákra nézve pedig „egyértelmű”). Mindhárman ebből vezetik le a festőnő „férfiellenességét”, s azt, hogy miért a nő vet erőszakot (gyilkosságot) a férfin és nem fordítva („ahogy szokás”?). A harmadik közös pont az apához, a mesterhez (Oraziohoz) való ambivalens viszony. Alapvető különbség abban van a művek között, hogy

milyen feleségként, anyaként ábrázolják a „kivételes festőnőt” (43. oldal). A tanulmány utolsó bekezdése egy kísérlet, hogy válaszoljon a maga által, a kötet elején feltett kérdésekre: *„... arra adnak ritka – és sajnos mind kivételesebb – példát, hogy régmúlt századok igazi nagyságai képesek megérinteni, megszólítani megigézni még a mi egyre gyökértelenebb, egyre hagyománytalanabb, egyre percben-élőbb jelenünket is”* (46. oldal). Én azért az vitatom, hogy a mai korunk „gyökértelenebb” és „hagyománytalanabb” volna, mint a korábbi évszázadok.

Stuart Mária tragikumát szinte adja magát, hogy írók „drámák százait ontsák”, felhasználva a skót királynő történetét. A szerző Kleopátrához (egész pontosan VII. Kleopátrához) hasonlítja inspiráló erejét. Ám míg Kleopátra öngyilkos lett, Stuart Mária kivégezték (ami azért nagy különbség, valljuk be). A szerző a klasszikus olasz triumvirátus „két nagy” tagja, Frederico Della Valle és Vittorio Alfieri Stuart-dramáját elemzi, vizsgálja. Természetesen nem felejt el felsorolni a Stuart Mária-dramákat, de rögtön hozzáteszi: *„Elfelelt szerzők, elfeledett művei ezek, melyek legfeljebb a téma kutatói számára lehetnek valamennyire érdekesek.”* (50. oldal). Miért nem került egy sem a kánonba? A kétségkívül hosszú és talán némiképp szárazra sikeredett összehasonlító tanulmány elsősorban a szerzők életművével – és persze egymással – veti egybe a Mária-darabokat. A párbeszéd, polémia részletes elemzése (szükség esetén a nyelvtani eltérések, sajátosságok kiemelése, a fordítások pontosítása (69. oldal)) az irodalmárok – főleg az italianisták – számára minden bizonnyal érdekes és értékes (már-már „becses”), ám egy „átlagos olvasó”, érdeklődő számára talán kissé száraznak, „vérszegénynek” tűnhetnek. Néhol az az érzése támadhat az olvasónak, mintha a szerző „menteni” (menteteni) próbálná őket, különösen Alfierit. Ez utóbbi „megbocsátható”, hiszen talán „legkedvesebb” költője. Ugyanakkor a szerző meglepően pontos és alapos, amely mindenképpen az elemzés előnye, pozitívuma.

A Parthenopei nagyasszonyok címet viselő tanulmányban négy (hős) nő sajátos, néha ellentmondásos életútját ismerhetjük meg (természetesen a kereteknek megfelelően: röviden). A bevezető tanulmány pontos, precíz, tisztán kivehető a logikai íve. Az első hölgy Eleonora Fonseca Pimentel. Akit a szerző a Parthenopei köztársaság első „védőszent”-jének nevez (77. oldal). Artemisia-hoz hasonlóan itt is elsősorban a tanulmányírókat veszi számba, elsőként Benedetto Crocét (78. oldal). Croce kétségtelenül a korszak (Risorgimento) máig meghatározó, legkiválóbb szakértője. A tanulmányból megismerjük a hősnő életét, s felillantja annak (magánéletének) tragikumát is. Ám abbéli kijelentése, miszerint: *„Az új időknek új asszonya, akit a végzet megfosztott az anyaságtól így szülőanyja lehetett egy új államnak...”* (81. oldal) kétségtelenül

megfelel a romantikus hősnő képzetének, de azért kissé túlzás. A második nagyszony Luisa Sanfelice. Nemcsak Eleonorához hasonló – már-már túlságosan is hasonló – élete tette őt „nagygyá”, hanem egyik újságcíkkje, mely végül nemcsak a romantikus hősnő mítoszához, hanem bitójához is alapot szolgáltatott. Életének homályossága Dumas-t is megihlette. A szerző sommás megállapítása: ezek a regények többek, mint a „*kultúripart előlegező lektűrgyáros*” (90. oldal) szövegei (a Monte Cristo grófja és A három testőr). Ám a kultúripar mindig is széles rétegeket ért el és széles rétegek számára tudott tudást(?), műveltséget közvetíteni, még akkor is, ha azt a könnyed műfaj (pl. akció-vígjáték) segítségével tette. Azon pedig szerintem kár keseregni, hogy jelenleg úgy tűnik: a kötetek helyébe a film lép. A Luisa-ról szóló tanulmányban leginkább Dumas regényeinek értékeibe (San Felice – Emma Lyonna), illetve Dumas kutatómunkásságába nyerhetünk bepillantást. A harmadik nagyszony Mária Karolina. A szerző bevezetője megadja az alaphangulatot: „*A történelem kegyetlen iróniájának – gonoszkodó stílszerűséggel úgy is lehetne mondani: akasztófahumorának – megnyilvánulása, hogy az a nő, [... aki] a legfontosabb szerepet játszotta, nem volt sem forradalmár honleány, sem vértanú, hanem a rossz oldalon állt...*”. A zsarnokoskodó, kegyetlen nő, akit még halála után is csak gyaláztak. A tanulmány kitűnő ellenpontja a korábbi két nőről készült szövegnek. A két hősnő alakja élesen szemben áll Máriaéval, ugyanakkor a szerző megőrizte hidegvérét s pusztán egy filmeshez (fotóshoz) hasonlóan bemutatja, mit is gondoltak a királynéről a legnagyobbak (elfeledett regényeikben). Az utolsó tanulmány, a negyedik, hősnője Lady Hamilton (melyet Dumas Emma Lyonna-nak keresztelt). A szerző őt a „*legbizarrabb*” (98. oldal) jelzővel illeti. A semmiből emelkedett ki, majd oda is süllyedt vissza, állapítja meg szerző, mintegy érzékeltetve a forradalmakban, a szerző szavaival élve: a történelmi viharokban (98. oldal), milyen csúcspontot érhet el az ember, még akkor is – állapítja meg –, ha „*csekély súlyú személyiség*”-ről (98. oldal) is van szó. Leginkább kultúrtörténeti vonatkozásokkal, elsősorban irodalmi adaptációk (pl. Sade Juliette-jében) felvillantásával mutatja be a legendák szerepét. A tanulmányból sajnos nem derülnek ki Lady Hamiltonnal kapcsolatos életrajzi adatok, melyek segítséget nyújthatnának ahhoz, hogy az olvasó átlássa életét, szerepét.

A páros portrékban Mazzini összehasonlításokat kapunk. Az összehasonlításokat minden esetben egy-egy kötet apropója adta. A hősök(?) összevetése nem alaptalan, még akkor sem, ha olyan személyekről van szó, mint Mazzini és Bin Laden, melynek címére bizonyára sokak zsebében kinyílik a bicska. A bevezető tanulmány átfogó képet nyújt az olasz hős és forradalmár életéről (tetteiről), motivációjáról. Az első tanulmányban Mazzini és Kant filozófiájának – lényegében véve kettejük

meghatározó filozófiai főművének – összehasonlítását olvashatjuk. Idézetekkel bizonyítja (pl. 117. oldal), hogy Kant milyen formában hatott Mazzinire (erkölcsfilozófia, idealizmus). A szerző sejteti (121. oldalon) – talán maga is fél bevallani? –, hogy Mazzini „nincs jelen” Magyarországon. A második tanulmány – már a sokkal érdekesebb, már-már „provokáló” – Mazzini és Marx összehasonlításáról szól. Ahogy a szerző is írja: Mazziniról kevésbé ismert, hogy nemcsak ismerte, de olvasta is a kortársait, sőt hatott is rájuk (és persze fordítva is). Mazzini rendszeresen kritizálta a „*»tudományos szocializmus« megalapítójának nézeteit, az meg becsmérő jelzőkkel, durva sértésekkel az ő személyét (»vén reakciós számár« stb.)*” (122. oldal). A tanulmányból kiderül, hogy szövegszerű bizonyíték van arra, hogy Mazzini hatott a Kommunista kiáltványra⁵ (az érdem Salvo Mastellone egyetemi tanáré).⁶ A tanulmányban ezt tetelesen bizonyítja Madarász (124-125. oldal), ugyanakkor ő sem felejt el: „*nem állítható teljes bizonyossággal, hogy Mastellone által a Kiáltványból idézett gondolatok mindegyike egyértelműen és közvetlenül a Mazzini Gondolataira adott válaszként íródott*” (126. oldal). A tanulmány végén sommás összegzés olvasható: a történelem bizonyította, hogy Mazzininek volt igaza. Én a magam részéről még azért várnék ezzel az igazsággal, de kétségtelen: egyelőre Mazzini „vezet”. A harmadik, egyben utolsó Mazzini-tanulmány: Mazzini – és Bin Laden?! Kétségtelen, hogy az évfordulók lehetőséget teremtenek arra, hogy aktuálpolitikai felhangot kapjanak, s ezt bizony Mazzini sem kerülhette el. Az olasz egység apostolát terroristához hasonlítani kétségkívül eretnokségnek hat Olaszországban (ittthon legfeljebb egy botránykötet lenne). A szerző összegzése: „*Mario Moncada di Monforte könyve páros portrét kínál, de kettétört eszmefuttatást ad*” (132. oldal). Mazzini magyarországi ismeretlenségének egyik legfőbb oka, hogy magyarul máig semmi sem (!) olvasható tőle. S itt engedtessek meg, hogy felvessem a szerző felelősségét is: kiváló italianista révén nem fordít Mazziniret.

A népi nyelv és nemzeti irodalom c. tanulmányból nem pusztán az tudható meg, hogy Dante alkotta az olasz irodalmi nyelvet (137. oldal), hanem az is, hogy mint minden országban, úgy Olaszországban is (akkoriban Itália) fontos volt az egységes nyelv megteremtése. Itáliában is megvolt a „vita” a nyelvművelők és nem-nyelvművelők között. A tanulmány erősség nem abban áll, hogy ezt a Risorgimento-kori vitát bemutatja, hanem, hogy irodalmi példák sokaságával bizonyítja „gyakorlati” vonatkozásait. A nyelv egységesítésére (142-143. oldal) hazánkban is volt/van példa, gondoljunk csak a meg-megújuló nyelvművelő mozgalomra.

A nevelődési kalandregény – gyermekeknek

5 Marx-Engels: Kommunista kiáltvány. Scolar kiadó, 1998

6 Salvo Mastellone: Mazzini and Marx: Thoughts Upon Democracy in Europe. Praeger, 2003 – a kötet (fulltext) olvasható a Google Books-ban.

tanulmányban Pinokkióval foglalkozik a szerző.⁷ Pinokkió rendszeresen visszatérő „hős”, számtalan feldolgozásban találkozhattunk vele: készült belőle mese, televíziós sorozat, s képezte gúny tárgyát is a Shrek részeiben. Nem véletlenül kapott helyet a kötetben ez a tanulmány. Egyrészt a szerző legkedvesebb gyermekkori olvasmánya lehet (az utalásokat lásd: 149. oldal), másfelől pedig esztétikai értelemben is „komolyan” tartja a kötetet (149. oldal). Gyerekkönyvként Pinokkió sem mentesülhetett a didaktikus utalásoktól, melyeket szépen be is mutat tanulmány. A szerző dantei bolyongáshoz hasonlítja Pinokkió bolyongását (151. oldal). Ahogy az életben a hűsvér ember, úgy a mesében is: Pinokkió a saját kárán tanul. A tanulmány több pedagógiai aspektust is felvet (pl. kegyetlenség). A végső konzekvenciával kitétel nélkül egyetérthetünk: Micimackó és Tom Sawyer mellett Pinokkió (Pinocchio) meghatározó jelentőségű máig.

A Fogarazzo-tanulmányból (Régi és új kis- és nagyvilág (159. oldal)) Antonio Fogarazzo (1842-1911) fő művének, Régi kisvilág című kötetének helyét keresi és találja meg a szerző. Mint az a szövegből kiderül: Fogarazzót többen is egy-egy mondattal, néha sommás megállapításokkal „intézték el” (160. oldal). A szerző – az előszóban vállaltak szerint – felveszi a kesztyűt és bebizonyítja: Fogarazzónak méltó helye van az olasz irodalomtörténetben. Azon túl, hogy megemlíti a jelentősebb (olasz) irodalomtörténeti monográfiákban róla megjelent írásokat, összeveti Fogarazzót Manzonival, Tombatoréval. Mindezek felül bemutatja könyve cselekményét, s amennyiben szükséges, „vitázik” Crocéval.

A Giovanni Gentile meggyilkolásáról szóló tanulmány előtt kissé értetlenül állhat az olvasó. Gentile (filozófus, pedagógus, miniszter) ugyanis gyilkosság „áldozata lett”. S ez a tanulmányból szépen ki is derül, mint ahogyan a körülményekre is igyekszik rámutatni a szerző. Ám Gentile filozófiai munkássága („*Giordano Bruno filozófiájának legkiválóbb ismerője*” (181. oldal)) ellenére kiszolgálta a fasiszta rezsimet (oktatási miniszterként), megfogalmazója, szövegezője volt A fasiszta értelmiségiek kiáltványának (az ellenkiáltványt Croce „jegyzí”). A szerző „menteni próbálja” Gentilét, egyrészt azzal, hogy filozófiája már készen volt, mikor a fasizmus hatalomra jutott, másfelől pedig minden filozófus – platóni – álma, hogy (állam)filozófiája a gyakorlatban is megvalósuljon. Egyszóval naiv volt Gentile. Erről valóban lehetne vitatkozni, sőt szövegeiről is. Egy dolog van talán, ami vitán felül állhat: „*Gentile inkább áldozat volt, mint mártír.*” (192. oldal).

A „budapesti lecke” 1956-ban című tanulmány az '56-os események olasz visszhangját, valamint hatásait hivatott bemutatni. Sokakban felmerülhet a kérdés, hogy ez a hatás mennyire „valós”, s nemcsak

„hazai legenda”-e? Hogy azért ez mennyire nem így van, azt jól mutatja, hogy az Olasz Kommunista Pártból tömegesen léptek ki, miután az elítélte a magyarországi eseményeket. Kevesen gondolnák – magam sem tudtam –, hogy a magyarországi események kötetet is ihlettek, egy könyvkiadó vezetője ragadott tollat. „*Alkalmi költő alkalmi költeménye*” (205. oldal) olvasható a tanulmányban, s vélhetően jogos a „bírálat”. Kétségtelen, hogy „a budapesti lecke” hatással volt az olasz belpolitikai életre, s az újságírásra is. Hogy ez a hatás mennyire bizonyult erősnek az már egy másik írás keretébe tartozik.

Az utolsó tanulmány Umberto Eco Baudolino⁸ című munkájával foglalkozik. Eco nevét legtöbben A rózsza neve⁹ révén ismerhetik. A szerző kifejti a mű „mögöttes filozófiáját” („*Még az sem biztos, hogy van igazi filozófiája*” (221. oldal)). Továbbá kérdéses, hogy mi lesz a Baudolino későbbi sorsa. A tanulmányban egy értelmezést, egy értelmezési keretet olvashatunk, mely, ha nem is fogódzól szolgálhat, de mindenképpen segíthet a mű megértésében, befogadásában.

Összességében elmondható, hogy mindig is lesznek olyan szerzők, mint ahogyan olyan történelmi események is vannak, melyek bár nagy hatással bírnak kortársaikra, az utókor – vagy a jelenkor – mégsem fogja őket beemlíteni a halhatatlanok közé. Madarász Imre kötete egy „kísérlet” arra vonatkozóan, hogy más szempontból (is) bemutassa a történelem egy-egy korszakát, neves szerzők elfeledett kötetét.

(Hungarovox, 2008.)

7 A Magyar Elektronikus Könyvtárban Pinokkió címmel elérhető a mű. <http://mek.oszk.hu/00300/00351/> [2010. szeptember 22.]

8 Umberto Eco: Baudolino. Európa Könyvkiadó, 2006

9 Umberto Eco: A rózsza neve. Európa Könyvkiadó, 2006

BORBÉLY SZILÁRD

A TESTHEZ

ÓDÁK & LEGENDÁK

K A L L I G R A M

Szalay Dávid testbeszéd

(Borbély Szilárd
A Testhez c. kötetéről)

Borbély Szilárd *Halotti Pompa* (Szekvenciák) című verseskötetének (2004, bővíve 2006) gazdag recepciója és kedvező fogadtatása világossá tette, hogy a könyvet a szerző életművének csúcspontjaként, valamint a kortárs költészet egyik központi jelentőségű alkotásaként tarthatjuk számon. Épp emiatt kísérte kiemelt figyelem Borbély új verseskötetének megjelenését, amelynek kapcsán az egyik lényeges kérdést talán épp az jelentette, hogy az mennyire lesz méltó utódja, továbbgondolója a *Halotti Pompának*.

A *Kalligram* kiadónak hála, a kötet külső megjelenésében ezúttal sem kell csalódnunk, a szürkés-barna borítón egy tenyér bőrének erezte rajzolódik ki, az előtérben pedig Joel-Peter Witkin *Woman once a bird* című alkotását láthatjuk. A fekete-fehér kép szervesen illeszkedik a könyv világába, a kötetet záró, címadó vers annak leírásaként is funkcionálhat: „*hogy ne repülhessen tova / a torzó csak a vágya / a test, amelyre hús tapad / a hideg, fémes vázra // a megalázott test marad / a fotókódba zárva / a női test halott Anya: / az angyal posztumánja.*”. A könyv címét (*A Testhez, Ódák & Legendák*) a fülszöveg és a mottó pontosítja, az előbbiben a hangsúly a szubjektumot felőrlő testi szenvedésre esik (Simone Weil idézet), az utóbbi Talmudból vett citátuma pedig úgy hozza be a transzcendencia szféráját, hogy annak bizonytalansága, a hozzá fűződő viszony uralhatatlansága kap hangsúlyt: „*Minden Isten kezében van – / az istenfélelmet kivéve.*”.

A *Halotti Pompához* hasonlóan e kötetre is jellemző a nagyfokú tudatosság, a gondos megszer-

kesztettség, és szembetűnő a könyv zárt – az olvasó számára nehezen hozzáférhető – világa. *A Testhez* alcíme (*Ódák & Legendák*) jól jelzi, hogy kétféle, egymástól eltérő poétikájú szövegtípussal találkozhatunk. A *Halotti Pompa* első kiadása esetében a két ciklus (*Nagyheti Szekvenciák; Ámor & Psziché Szekvenciák*) eltérő felépítésű szövegeit egyazon műfajmegjelöléssel illette a szerző, ezzel a gesztussal a műfaj meghatározhatatlansága kapott hangsúlyt, *A Testhez* című kötetben viszont a két különböző műfaji hagyomány megjelölésével indokoltnak látta a szövegek elkülönítését.

Az ódák szövegei első ránézésre a horatiusi ódahagyományhoz sorolhatók, amely esetében a versek egy-egy életkedv vagy bölcséleti felismerés megszólaltatói voltak. *A Testhez* ódáiban azonban feltűnő a nagyfokú sűrítettség, valamint az enjabementek gyakori alkalmazása és a többszörösen összetett mondatok által a szöveg és a metrika között kialakuló feszültség. „*Lásd, ilyen a rész: / a mozdulat között / az ujjak, akár az itt, / a most szétválóak, // amelyek újra össze- / futnak. A bőr alatt / a csontokat, amelyek / mozgatják a burkolat // anyagát*” (1. A kesztyűbárhoz, 1.1 A Simúlás). Sokszor érezhetjük, hogy e szövegek formába kényszerítettek, erőszakoltak, épp ahogy a Witkin-kép nőalakjának dereka a húsba vágó fémfűző által.

Az ódákfeltűnősajátossága a folytonosdefiniálási kényszer; filozófiai igazságok kinyilatkoztatásának vágya, fogalmak megtisztítása vagy meghatározása, viszonyrendszerük megragadása, pontos feltérképezése. A versek nagy részben egy absztrakt, fogalmi nyelvet

működtetnek, de ez a nyelv oly módon sűrített és oly mértékben metaforikus is egyszerre, hogy több helyütt az igazságok kinyilatkoztatására is alkalmatlanná válik. (Az ódák poétikájáról *A félreértésben* (44.) szövegszerűen is megidézett *Töredék Hamletnek* című, kultikus Tandori Dezső (vers és) kötet juthat eszünkbe.) Az ódák így nem tudják látszólagos céljukat elérni, inkább zavarodottság marad utánuk, mint fogalmi letisztultság. Ugyancsak bizonytalanságot eredményez a kérdőjelek gyakori alkalmazása, amely a versek hangsúlyos helyein, leginkább a verszárlatokban figyelhető meg. A kötet egyik összefoglaló igényű versének (55. *A Testhez*) mindegyik versszaka egy-egy definiálási kísérlet, amely minden esetben kérdőjellel zárul.

A természettudományok és a nyelvtudomány szakszavainak gyakori szerepeltetése is kettős hatást kelt, egyrészt a test problémakörének filozófiai igényű megközelítését (vagy ennek látszatát) hivatott elősegíteni, másrészt a gyakori használatuk által elidegenítő hatásuk is működésbe lép (Lásd: 5. *Az Alakhoz*, 19. *A Gravitációhoz*, 21. *A fossziliákhoz*, 32. *A Magzathoz*, 55. *A Testhez*).

Az ódák másik szembetűnő nyelvi megoldása az elvont fogalmak szakralizálása, melyet azok nagybetűvel írásával, nem egyszer megszemélyesítéssel érnek el. „*Ó Körvonal, a Test tere, / a Jelben lévő készség, / hogy visszahozza azt, a- / mi a Semmi létezősség // megfoghatatlan tartama, / az Idő tévedése*” (5. *Az alakhoz*). Ez természetesen szintén a szigorú, objektív tudományosság ellen hat. Mintha Borbély ezt az eredetileg tudományos beszédet és annak eszköztárát kívánna a vallás szférájába beemelni; az ódák személytelen beszélője úgy fordul a fogalmakhoz, mintha istenéhez imádkozna. Az ódák címe (a -hoz, -hez, -höz határozórag által) is jól kifejezi ezt az *oda*fordulást. Tudás és hit, tudomány és vallás ilyen jellegű szembeállítását és közöttük történő mesteri egyensúlyozást hűen tükrözi a kötet címado verseinek példája is. A TESTHEZ címmel négy vers olvasható a kötetben, ebből kettőben kis kezdőbetűvel, kettőben pedig naggyal szerepel a „testhez” szó.

A legenda eredetileg vallási tárgyú kisepikai műfaj. Jellemző rá a személyesség és a személytelenség kettőssége, hiszen a legenda eredetileg a szentté avatásra készült élettörténet, ami így kötődött a szent személyéhez, annak csodatételeit és érényeit sorolta fel. De mindezek által mégis a legfontosabb erkölcsi tanítások kerültek benne bemutatásra, hősei egyben típusokat is ábrázoltak, eszményeket is megtestesítettek. Borbély Szilárd legendái esetében is tetten érhető ez a kettősség; egyes szám első személyű, múlt időben megírt élettörténetei személyes hangú létösszegzések, vallomások, de minden legenda egy újabb elbeszélőt léptet színre, ezzel a személyes vallomásokról az élettörténetek példaértékű eseményeire és helyzeteire

helyeződik át a hangsúly. A legendák történetei részben talált szövegek, részben átdolgozott, átírt történetek. Borbély a könyv végén Singer Magdolna *Asszonyok álmában síró babák, születés és gyász* című könyvét, a Pécsi Katalin által szerkesztett *Sós Kávé* antológiát, valamint a *Legenda Aurea*t említi meg.

Borbély legendái az európai kultúra vakfoltjait gyűjtik magukba; a holokauszt, az abortusz, a vetélés és a fogyatékos gyermekek nevelése mind-mind olyan témák, amelyekhez elsősorban a hallgatás kényszere társul. A holokauszt során a kultúra alapszabályai törődtek el, az egyedülálló esemény reprezentációja számos esztétikai és etikai kérdést vetett fel. A pusztá tárgyá redukált lágerlakók csupán legalapvetőbb szükségleteik kielégítésére törekedtek, beszűkült tudatállapotuk nem ismert sem barátságot, sem rokoni kapcsolatot. Tetteik felett azonban nem lehet ítélni, mivel az ítékezés alapjául szolgáló erkölcsi szabályok a légerek világában érvénytelenek voltak. Az abortusz témaköre szintén számos olyan kérdést vet fel (pl. Hol és mikor kezdődik az élet, mikortól számít a magzat embernek? Milyen indokokkal lehet elpusztítani egy életet?), amelyre nem lehet megnyugtató választ adni. A témaválasztással így a legenda műfajának egyik fő funkciója, az erkölcsi tanítás válik problematikusává.

Ha az ódák célja a kinyilatkoztatás, a definiálás, a megtisztítás, akkor a legendák épp ezek ellentétéként működnek, magukba hordoznak, zárnak, elrejtenek. Nem explicite nevezik meg mondanivalójukat, hanem szövegtestükbe zárva őrzik azt. Az ódák és a legendák között számos kapcsolódási pont fedezhető fel, a legendák árnyalhatják vagy éppen megváltoztathatják az ódák jelentését, az ódák pedig szintén kijelölhetik a legendák történeteinek értelmezési kereteit. (Talán az sem véletlen, hogy *A Dunába* (14.) című legenda József Attila *A Dunánál* című ódájával folytat párbeszédet.) Az ódák elméleti fejtegetéseit a legendák (élet)történetei azonban nem teszik problémamentessé, sőt ugyanarra a problémára irányítják a figyelmünket, amely az ódák definiáló, megvilágító szerepét nehezítette meg vagy lehetetlennítette el. Ezért is van az, hogy a legendák amúgy megrázó történetei a narráció által néhol sablonosnak tűnhetnek, hiszen azt a köznyelvet imitálják, amely a szenvedő, emberi voltától megfosztott test kifejezésére úgyszintén alkalmatlan.

A legendák első ránézésre rímtelen szabadverseknek tűnhetnek, de gondosabb olvasás után megállapítható, hogy fő poétikai jellegzetességük a rímelés időszakos megjelenése és eltűnése. „*És akkor reggel indulsz némán, összekészítve kis / motyód, mint aki megy vesztőhelyre. Megint egyedül vagy / a teljes felelősség súlyával.*” „*Válni nem szeretne. Házat eladni nincs kedve. Maradjon / minden úgy, mint volt előtte.*” (16. *Az autólámpa*). Rímeik nagytöbbsége asszonánc vagy ragrím, amelyek csoportos előfordulásuk által

gyakran alkotnak halmazrímekeket. A rímelés ezen sajátossága egyrészt archaizáló hatást kelt, másrészt monotóniát sugároz. „Tizennyolc éves voltam, amikor a Hitler Magyarországot / megszállta. Hideg volt március 19. a fűtetlen szobába. / Édesapám munkaszolgálatba, édesanyám az ablak előtt / várta, a Kontrássy utcába.” (10. A kanárisárga).

A rímelés kiváltotta monotónián kívül szembetűnő a legendák némelyikének roncolt, eltorzított nyelve. A 23. versben, *A szemeteskosár* címűben az agrammatikus szórend, valamint az egyes szám első személyű névmások egyes szám harmadik személyű igékkel történő használata említhető meg. „Csak / úgy történtek velem dolgok. Nem én irányította / életem, és az hitte, ez így normális. Férjhez mente.”. A Zsanett-ügyet feldolgozó *A tízezerben* (36.) pedig az „a” betű szabálytalan be-beékelődése változtatja a szöveget a kimondhatatlan rettenetet hordozó dadogássá: „és hogy / a mennyiben a ezt nem teszem akkor a életem a legrosszabb / dolga fog velem történni a és akkor is hogyha a eljár a szám”.

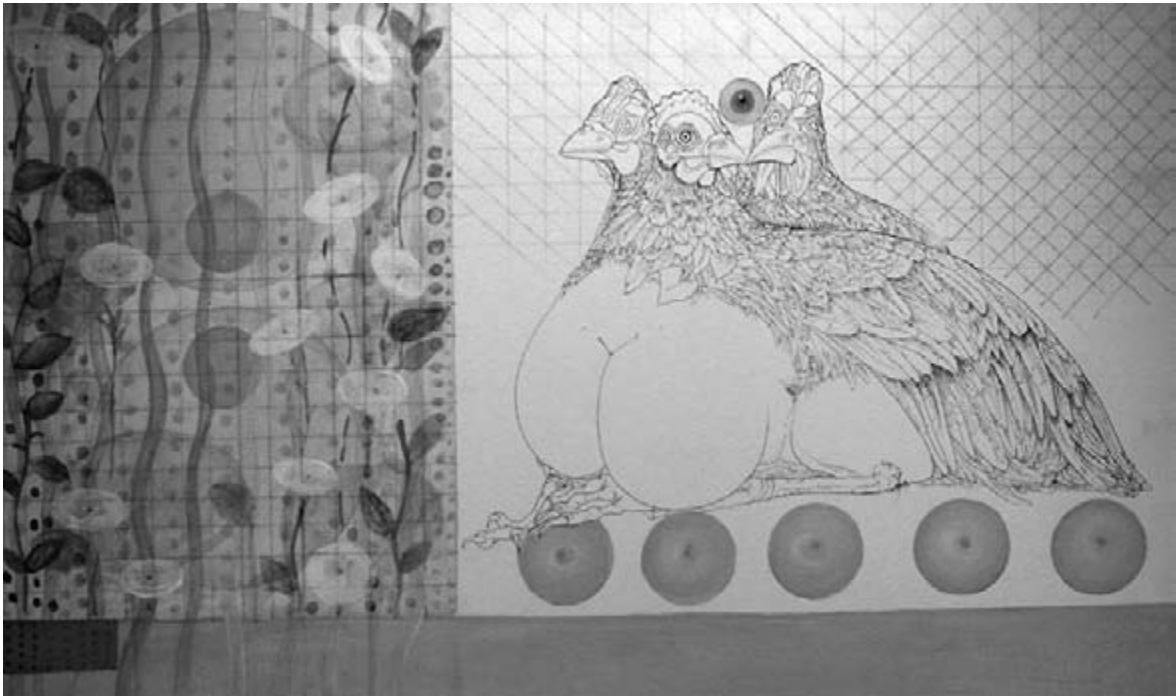
Az egymással ellentétes poétikájú legendák és az ódák felváltva követik egymást a könyvben, s mindkét szövegtípus ugyanazokra a kérdésre keresi a választ: Mitől, honnan és meddig számít embernek az ember? Hogyan lehet megjeleníteni az önnön emberi identitásuktól megfosztott testeket s azok szenvedését? Milyen nyelvvel közvetíthető mindezen tapasztalat? Egyáltalán milyen lehet az ember előtti, az emberen túli

és az ember utáni nyelv? (E problémakör fontosságát mutatja az is, hogy a kötetnek hangsúlyos eleme a nyelv és vele párhuzamosan a gondolat, az elgondolás. „A Test csupán csak Gondolat, / szavak pozitúrája, / jelek, ragok ruhája.” (53. A testhez; lásd a kötet másik három címadó versét is). „Mint / Semmiség, lebeg a ritka / térben a gondolat.” – mondja *A kötéláncos*hoz (31.) című vers, „A magzatra, mint / problémára gondoltam.” – vallja meg *A probléma* (30.) női beszélője. *A Testhez* úgy próbál választ adni ezekre a kérdésekre, hogy ódái és legendái jól működő dialektikájuk által saját elégtelenségüket és idegenségüket közvetítik, és ezzel a hiányt, a nem-közvetítőt is magukban hordozzák. „A nyelv a legkegyetlenebb. Nem emberi. / Csupán jelek játéka és szabályok hideg / rendje” olvashatjuk a *Halotti Pompa* kötet *A hangok emblémája* című versében, „a nyelv az elszigetelődés eszközévé / vált” mondja ugyanezen kötet sokat idézett *Testben élni* című műve.

A Testhez alaposan átgondolt, gondosan megszerkesztett és jelentésekben gazdag kompozíciójáról még számos kritika és tanulmány fog születni. E szövegben csupán néhány fogódzót kívántam nyújtani, ahhoz, hogy a kötet zárt világa felé megtehessek az első lépéseket. E lépések ugyanis nem lesznek könnyűek. Elhagyni rejteinket, védtelenné válni, elbizonytalanodni és megzavarodni. Ezek a felkínált katarzis részei.

(Kalligram, 2010.)

Stefunková-Szabó Erzszi: Tyúkudvar I. - Csehországi magyarok kiállítása

Bende Tamás

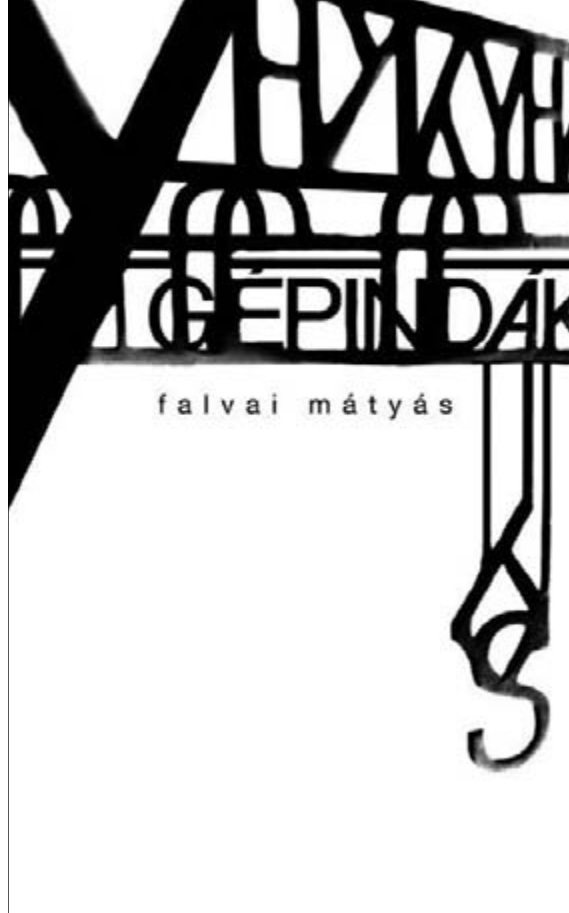
Sztorik, emlékek, indák

(Falvai Mátyás Gépindák című
kötetéről)

Felesleges arról hosszasan beszélni, értekezni, hogy milyen a jó novella, és hogy a jó novella mitől is olyan jó. Felesleges, ugyanis a jó novellát meg kell írni, és a jó novellában pontosan meg kell tudni mutatni, hogy mitől is olyan jó. Szépirodalmat nem lehet valamely recept szerint létrehozni. Nincs jónovella-recept, nincsenek precízen kimért hozzávalók, nincsen örökérvényű sorminta. Falvai Mátyás második, *Gépindák* című novelláskötetében egyértelműen megmutatja, hogy szerinte milyen a jó novella. Sallangoktól mentes, felesleges adalékanyagok nélküli, letisztult történeteket tár elénk. Ezek pedig a szó szoros értelmében történetek, mert mi más is lehet a prózairás célja, mint történetek, sztorik elmesélése. Falvai a *Gépindák*ban csak azt teszi, amit tud, amihez ért, nem is akar többet. És milyen jól teszi ezt.

A könyvet olvasva érezhetünk összecsengést a mikszáthi hagyománnyal, és nem kizárólagosan azért, mert a kötet első ciklusának (*Gépindák*) szövegei a Tatabánya környéki svábok és tótok életét mutatják be. A történetek anekdota-jellege, a beszélő nagy mesélő kedve, a közvetlen hangnem és a nyelvi fordulatok összekapcsolják a kötetet a hagyománnyal, miközben egy rendkívül tudatos, önálló és egyedi prózairás teremődik meg általuk. Úgy tűnik, Falvai Mátyásnak különleges képessége van az elbeszéléshez, sztorizgatáshoz, mondhatnánk. Stílusa könnyed és természetes. Izzadságszag és erőlködés a legkevésbé sem érezhető. Szövegképzésének sodró lendülete addig vezet, hogy az olvasó tökéletesen képes azonosulni Izing Pityuval, Stróblai bácsival, Bódi bácsival, vagy akár a Muterrel, érezheti az erómu dohogását, a Zokogó Majom elnevezésű ivó kesernyés alkohol- és bagószagát, vagy akár a gatyarohasztó meleget és a jéghideg sör jótékony hatását a Duna-parton. Ahogy Szalai Zsolt fogalmaz a fülszövegben: „a gépindák már nem távirópóznákhoz kapcsolódnak, az író sem krónikás. Nyelvén új formát kapnak elmúlt életek, leromlott épületek, szétszaladó hangok, ízek, illatok: történetek lettek – a mieink.”.

A kötet novellái két ciklusba rendeződnek. A *Gépindák* helyszíne egy ingerszegény ipari környezet, egy kis település, Bánánd, melynek lakosai svábok és tótok, többségük az erómuiban dolgozik. A ciklus öt novellát tartalmaz, a helyszín nem változik, egységes. Az egyes szereplők az írásokban fel-felbukkannak,

vissza-visszatérnek. Az első szöveg (*A kilenház*) kitűnően mutatja be az erómuí környezetet, sőt magát az erómuívet, amely mint egy „kehesen lélegző, nyikorogva-dongva mozgolódó, élő szörnyeteg, egy gonosz, terpeszkedő istenség” jelenik meg előttünk. Az ipari táj láttatásán kívül nagy jelentősége van annak az atmoszférának, amely az egész települést belengi, ami egyenlő a kilátástalansággal, monotonitással és valamiféle rezignáltsággal. Persze, ezt is az erómuí fenyegető árnyéka teremti meg. A *kilenház*ban a szerző gyermeki szemszögből láttat és egyes szám első személyben (ahogy egyébként majdnem az összes novellában). Ez már csak azért is fontos, mert Falvai megkapóan érzékelteti a felnőttekről a gyermekekre átragadó hangulatot, az érzéketlenné válás folyamatát („Hozzászoktunk már a halál jelenlétéhez, meghalni, elszunnyadni, nem különbözött számunkra e kettő. (...) Éltük saját, külön bejáratú világunkat, kiutakat kerestünk saját csapdáinkból...”). Az egész településen uralkodó nyomasztó sivárság nem meglepő, hiszen a „*halál indái*” körül fonnak mindent, annyi haláleset történik (Holczakker Gyuri, Alois bácsi, Jolika, Hornyák bácsi, a potyázó alkoholista, Laposa bácsi, és a Glatz-testvérek), hogy egy idő után megszokottá válik. A lakosság körében pedig mi más lehetne a magyarázat, mint hogy átok ül a falun.

A *Jäger Márta menyegzője* című novellában egy idősebb korú elbeszélővel találkozunk, aki egy zenekar saxofonos. Bravúros írói teljesítmény a svábok és a tótok bemutatása, naturalisztikus ábrázolása, a lakoma (mit lakoma?, zabálás) érzékletes leírása. A

történet középpontjában lényegében Jáger Márti és Izing Pityu románca áll, annak ellenére, hogy a lány Dobek Jóskaival házasodik. Kis szerelmi háromszög, kis romantika, kis bunyó az esküvőn, kis zene, húsok, krumpoli és szesz, töménytelen mennyiségben, végül persze nagy összeborulás, szóval minden, ami kell. Falvai ebben a kisprózai alkotásban is alkalmazza azt a technikát, melynek lényege, hogy történetet kreál a történetben, a beszélő ugyanis egy konkrét szituációról egy másikra asszociál, majd azt elmesélve visszatér az alaphelyzethez.

A *Gépindák*-ciklusban két nagyon karakteres, érdekes figura is megjelenik, Bódi bácsi és Stróblí bácsi. Az előbbi a *Perpetuum mobile* című írás központi alakja, egy eszelős eróműi raktáros, aki egy örökmozgó megépítésén fáradozik. Bódi bácsi szélmalomharca valamiféle szent küldetessé válik, titkolt tiszteletet, elismerést harcolva ki ezzel a férfi számára. Hiszen ebből a rohadó közegeből csak ilyen nagy felfedezés jelenthet kiutat. Akárcsak a lottó. Az összeeskábált gépezet és a szerencsejáték így érnek össze: kitörési lehetőség mindkettő. De Bódi bácsi nyilván nem képes megalkotni a megalkothatatlant, és fel is ismeri, hogy ellenőrizni sem tudná feladatának sikerét, elvégre ő sem él örökké. A Muter meg persze, hogy nem adja fel a nyerő szelvényt. Nincs felemelkedés, determinált léthelyzetek, sorsok vannak csupán.

A *Gépindák*-ciklusban nem csak a környezetleírás kap hangsúlyos szerepet, hanem a jellembrázolás is. Ennek legkitűnőbb példája a *A préház* című novella, mely a fentebb említett Stróblí bácsi és az elbeszélő (egy fiatalember) barátságát tárja elénk. Itt a helyszín már változik, a történet egy idillikus kis birtokon játszódik, melynek tulajdonosa Ifj. Stróblí Gedeon. A senki szigete ez, szőlővel, gyümölcsfákkal, préházzal és a közeli Turul-szoborral. Az erómű által fenyegetett környezetből, a végtelen unalomból az elbeszélő a feltöltődés helyszínére érkezik, méghozzá rendszeresen, demizsonokkal és könyvekkel (mindig szigorúan párosával vásárolt könyvekkel) felpakolva, hogy művészetről, borról beszélgessenek, hogy olyan dolgokat tanuljon Stróblí bácsitól, „amiket a fiú az apjától megtanulhat”. Évek múltán pedig Stróblí bácsi fiatal barátjára hagyja életművét, a szőlőt, a préházat, a gyümölcsfákat, ő pedig nem hagyja, hogy az örökség az enyészeté legyen.

A ciklus záró novellája a *Fater, Muter* című alkotás, amely valójában tizenhat kisebb egységből áll. A mű az emlékezés folyamatát tárgyalja. Az elbeszélő és apja a nagyszülői ház kiürítésén munkálkodnak, hiszen az eladásra vár. A tárgyak, régi fényképek, emlékeket, rövid történeteket, egy-egy régi elszólást idéznek fel. Érdekes a gyermeki és a felnőtt szemszög szükségszerű ütközése az erómű tetején egykor világitó vörös csillagot illetően: „Én szerettem kiskoromban, főleg este, mikor világitott. Szép volt, igazán. Mondom a faternek, hogy nekem

hiányzik onnan. Erre ő: *Hát nekem kurvára nem.*”. Az utolsó, tizenhatodik darabban pedig egyfajta összegzést olvashatunk: „*Kellemetlen belegondolni, hogy minden, ami számunkra életünk tárgyi vonatkoztatási rendszerét jelenti, egyszer majd, egyetlen jól elkülöníthető pillanat alatt, halálunk pillanatában szemétté lényegül át.*”.

Falvai a ciklust (és egyben az egész kötet is) átjáró tragikumot, rezignáltságot a humor eszközeivel tompítja. Méghozzá kifejezetten jó érzékkel. Olyannyira, hogy az olvasó könnyen azon kaphatja magát a 6-os villamoson, hogy a többi utas őt nézi, melynek oka, hogy a kelleténél kissé hangosabban nevet. Egymagában, persze. A komikum tökéletesen ellenpontoszza a megjelenített környezet ingerességét, az erómű munka és a hétköznapok szomorú egyhangúságát. A dolgozók (így a Fater is) egymás ugratásával mulatják az időt. Mozart, a macska örökre megtanulja, hogy márpedig a konyhába nem, a Fater pedig egy enyhén szólva rendhagyó autóriasztóval igyekszik elejét venni a Bánándon amúgy sem igazán létező autópályaoknak.

A kötet második ciklusának (*Hiányvariációk*) novellái egymástól elkülönült darabok, olyasféle egységesülés nem érezhető köztük, mint a *Gépindák*-ciklus anekdotái között. Mindenesetre, ahogy arra Mechiat Zina rámutat, „*a ciklus beszélői, főszereplői életkor és lakhely szempontjából teljesen különbözőek, ám mindegyikükben közös az a hiányérzet, ami oly jellemző a huszonegyedik század emberére.*” (Spanyolnátha, VII. évfolyam, 4. szám). A *bordélyüzlet* című alkotás két fiatal barát történetét dolgozza fel. A fiúk a diplomá padlásán töltik szabadidejüket, titkos szövetségük alapja az erotikus lapok, a bor és a cigaretta triász és ezt a szövetséget a női testtel való első találkozás pecsételi meg. A kamaszkori vágyakozást, lázadást az internátus papjai sem képesek visszafogni a fiatalokban. A hit áll ellentétben az ösztönnel, a szakrális a profánnal. A kamaszokból nemcsak a bennük felgyülemlett vágy, hanem a szabadság hiánya okozta feszültség is ki kell, hogy törjön. Ez a feszültség, illetve annak elkerülhetetlen kiáramlása pedig az örömlány karjaiban való zokogásban nyilvánul meg.

Szintén két barát kapcsolatáról olvashatunk a *Zapatuban*. A két fiatalember szokásává vált, hogy megosztják egymással legabszurdabb álmaikat, legyen szó a Monica Belluccival ápolt intim viszonyról, vagy a pápával való „bandázásról a Vatikánban”. Jelen esetben a hiány a baráti kapcsolatban és a két fél életében beállt „csend” által jelentkezik: „*Miért ragaszkodunk akkor ezekhez a napirenden lévő, szegyetlenes közös hallgatásokhoz, a dühödöt ivásathoz? Arra gondoltunk talán, hogy ezzel változik valami? Hogy hirtelen újra megtelik az életünk erővel, ambícióval, hittel? Hogy pusztán ettől a kétségbeesett és profán szertartástól visszaáll a világ a régi kerékvágásba? Hogy szeretni fogjuk az életet, várni a jövőt, kiteljesíteni a jelent?*”. A

humor és a tragikum ebben a szövegben is tökéletesen egészítik ki egymást (pl: white partyra készülõ rappernek titulált pápa és az öngyilkosságot megkísérlõ egykori osztálytárs, aki nem melleleg az egyik pap zabigyereke, egy szövegben szerepelnek).

A *Gloria* címû novellában Berecz Péter szeszraktáros, becenevén Verõ kerül bemutatásra, aki igazi átlagos, szürke figura. Gyerekekkel, feleséggel, melóval. Viszont (érdekes módon ennek ellenére) kevés örömmel és semmi kiteljesedéssel. Egyetlen egy hely van, ahol Verõ szabadon szárnyalhat: a színpad. Falvai megragadó stílusban érzékelteti Verõ hatását a közönségre, a zenekar tagjaira, egyáltalán a zene általi felszabadultságot, azt, ahogy a dobos átalakul játék közben.

A kötet utolsó két szövegében a narráció megváltozik, a szubjektív nézőpont objektívra vált. Az utolsó előtti a legabszurdabb alkotás a műben. A *Szeng blimgha ji* címről a lábjegyzetből megtudjuk, hogy az egy lefordíthatatlan guvuxu közmondás, mely nagyjából ennyit tesz: „*Hogy lennél te is grúz csecsemő!*”. A főszereplő Lajos, aki egy Guvuxoia nevű bolygóról jött, és Magyarországon mint földi felvigyázó szolgál. Lajos a Csalogány kocsmá vendégei körében meg nem értettségre van kárhóztatva, teljes magányra. A guvuxu hivatali rendszer alamizsna-pozícióját tölti be, kiugrásra nincsen lehetősége, csak úgy, ahogy Bánánd lakosainak és Berecz Péter szeszraktárosnak sem. A novella rezignált hangulatát egy pajzán kérdés-válasz oldja valamelyest, mely történetesen a guvuxuk hímtagjának meglétére és méretére vonatkozik.

A ciklus (és egyben a könyv) záró darabja (*Kelenföld, december 24.*) Indiánnak, annak a nagyapának a történetét meséli el, aki még sosem találkozott fia családjával. A magányos nyugdíjas a zenéhez, az alkoholhoz és a cigarettához menekül. A szerző előszeretettel használja a késleltetés eszközét a novellában. Indiánt fia végre meghívja magukhoz karácsonyra, a nagyapa nagy sokára találkozhat unokájával. Az eseményre való görcsös, izgalommal teli készülődés és a győri gyermekkor karácsonyaira való emlékezés mind-mind késleltetik a nagy találkozást. Indián bármennyire is próbál megfelelni fia elvárásainak, nem tud, hiszen ő maga is oly annyira determinált, mint a könyv többi szereplője. Változásra nincs lehetőség. A mélyen gyökerező konfliktus apa és fia között pedig legyőzhetetlennek bizonyul, a közös karácsony meghiúsul, Indián elviharzik a lakásból. A zárlat valójában nyitva hagyott. Így készítette gondolkodásra az olvasót Indián a tizenötödik emeletről néz le, és felidézi annak a nőnek a történetét, aki néhány éve a tizenegyedikről vetette magát a mélybe.

Falva Mátyás Gépindák című novelláskötete egy egészen különleges és egyedi írói hang bizonyítéka. Történetei mind át- és megélhetők, ugyanis a szerző magáról az életről ír, családról, szomszédokról, barátságáról, szerelemről, egyedüllétről, kitaszítottságról, küzdésről, élni és túlélni akarásról, mindezt pedig lendülettel, humorral, egyszerűen jól.

(Fiatal Írók Szövetsége, 2010.)

**Struhár
Boglárika:**
Miért?
-Csehországi
magyarok
kiállítása

Farkas Szilárd

Földem

(Válogatás somogyi alkotók műveiből)

„De tán jó oly idő, melyben nekünk a vidékük új Helikon lesz.” Stílszerű talán Csokonai e közismert szavaival kezdenem. Csurgói tapasztalatait összegezte versében, és sötét jóslatként nehezednek sorai erre a vidékre közel két évszázad óta.

Mi más ez a kötet, ha nem bizonyítéka a költő reményei beteljesülésének? Hiszen somogyi alkotók sorakoznak e válogatásban. Ez, a közös FÖLD, a Balatontól a Drávaig nyúló vidékhez tartozás a fő összekötő kapocs, amely egyetlen szempont volt a válogatáskor, az alkotók felkérésekor. A kötet legfőbb újdonsága és bátorsága éppen ez a „röghöz kötöttség”, hogy nem egy nemzedék vagy egy irányzat képviselőit akarja összefogni, hanem a lehető legtágabban értelmezve a művészet, az alkotás fogalmát – „maga az aktuális sokféleség”. Elegendő egyetlen pillantást vetnünk az alkotók névsorára. „Van köztük szobrász és festőművész, grafikus és iparművész, katolikus püspök és művészettörténész, könyvtárigazgató, főorvos, tanár és köztisztviselő, reklámgrafikus és galériavezető, hivatásos író és menedzser.” Valamelyest már ebből a felsorolásból is látszik, de szükségesnek tartom kiemelni, hogy a legtöbben nem kizárólag – és talán nem elsősorban – alkotásaikkal tettek Somogy megyéért, szervesen kapcsolódnak annak kulturális életébe. A jobbnál jobb példák közül csak egyetlen nevet hadd említsek! Leitner Sándor a festményeivel elért nemzetközi hírnév mellett évtizedeken keresztül igazgatta a Tanítóképző Főiskolát, sokat tett annak egyetemi rangra emeléséért. Papp Árpád tanárként és a Somogy szerkesztőjeként egyaránt múlhatatlan érdemeket szerzett. Balás Béla számára a szó, a gondolat mindig is eszköz, fegyver volt. Vers vagy prédikáció – neki egyre megy! Istentiszteleteiben régóta az éleselméjűséget, a retorikát, írásaiban pedig a mélyen gyökerező, rendíthetetlen kereszténységet csodálom.

Ennek megfelelően tehát vers, próza, művészettörténeti tanulmány, festészet, szobrászat és iparművészet találkozik össze itt. A legkülönbözőbb anyag forr össze a szemünk előtt, és hoz létre valami szerves egységet. Hiszen a cél éppen a somogyi vidék gazdagságának megmutatása volt. Úgy vélem, Kelemen Lajosnak sikerült ezt megvalósítani a szerkesztés során. Közel van munkája az alkotói tevékenységhez, hiszen nem a jól

ismert szempontokat követő válogatás, hanem a művek „játékba hozásának” szándéka dominál.

Az öt részből álló kötetben nem a művészeti ágak alapján különülnek el az alkotások, ugyanakkor nem találunk egyértelmű tematikus szempontokat sem. Farsangi kavalkád jön létre így, amelyben egy-egy arc, név többször is felbukkan: néhány szerző csak pár sor erejéig, mások oldalakon keresztül, néhányan álarcot viselve, más „bőrébe bújva” vagy gyermeki önmagukat megidézve-játszva, néhányan bátran, pórén kiállva, tanítva vagy figyelmeztetve. A művek tehát nem sorakoznak be valami hagyományos rendbe, mégis tetszetős ez a kaotikusság. Így az alkotók, alkotások között számos párbeszédet, vitát fedezhetünk föl már az első olvasás alkalmával is.

Oláh János a kötetével megegyező című verse közvetlenül az előszó után áll, ami megadja az egész könyv alaphangját. Egyrészt felvillanó képek tömege, a gyerekkor vidám, visszahozhatatlan hangulata – vallomás és visszaemlékezés egyszerre. Másrészt erős önreflexió is, melynek eredményként egy titokról sikerül lerántani a leplet: ezek, az emlékek, amelyek örökre hozzákötnek mindannyiunkat a szülőföldhöz. Mindkét törekvésre számos példát találunk a kötetben szereplő művek között kóborolva. Fésűs Éva A lényeg című versének vagy Balás Béla Márciusi szél című kisesszéjének is ugyanaz a célja, hogy valami rejtett igazságra irányítsa folyvást elkalandozó tekintetünket. Teszik ezt a halk odafordulás gesztusával, a legcsekélyebb demagógia, toladás nélkül. Talán kissé furcsán is hatnak reklámokhoz szokott értelmünknek.

A művek jelentős részénél – nyilván a kötet célkitűzése miatt – az emlékek megidézése, a történelem személyessé tétele, egy önazonosítási gesztus vagy a visszatekintés, a vallomásosság kerül a középpontba. Szirmay Endre Hazám című verse a Szózat hangján szólal meg. A hazaszeretet itt a somogyi vidékhez való ragaszkodásként jelenik meg. Veress Miklós Levéltörmelék a’ Kaposból című versében Berzsényit idézi meg, de oly módon, hogy segítségével öniróniával tekint magára és saját korára. A Somogyi kanászhimnuszban pedig Kölcsey versét profanizálja a költő: „Jöjjön el a Te országod, ám addig is esdve kérünk – óvd, Urunk, Somogyországot,

mert az volna a legegységünk.”. Csizsár Elek Apám emlékére festményének címe egyértelmű ugyan, de a képből kísértáló alak után maradó nyom és árnyék nagyon sokféle jelentéssel bírhat. Lőrincz Sándornál is hasonlóval találkozunk, amikor a szerző egyetlen gesztusértékű tettnek állít emléket, amely beleégett gyermeki lelkébe. Ezekon kívül a művek nagyon tág térben mozognak. A somogyi múlt nagy alakjait karnyújtásnyi közelségbe hozó irodalomtörténeti, művészettörténeti tanulmányokat – például Gáspár Ferenc, Géger Melinda vagy Horváth János Milán tollából – ugyanúgy találunk köztük, mint a létezés kérdéseit feltevő camus-i, karkai hangon szóló, filozófiai mélységű műveket. Ez utóbbiak esetében főképp Csernák Árpád Végjátékára vagy Podmaniczky Szilárd Minden másképp történetjére gondolok. Az írások, képek, szobrok színvonaláról különben nincs mit mondani. Nem tudom, a művészi önkritikának vagy a szerkesztő ügyességének köszönhető-e, de jól sikerült a válogatás. Attól az egy-két kivételtől meg igazán elfelejtkezhetünk, akik – valamiféle groteszk alakként – csupán önmaguk nagyságát kívánták ábrázolni művükben!

Komolyan hiszem, hogy bátorság kell ahhoz ma, hogy egy ilyen antológia létrejöhesse. Egyrészt amiatt, hogy merjünk a lehető legjobb értelemben lokálpatriótának lenni, felismerni a már meglévő értékeket és büszkén megmutatni őket. Nem mellékes itt az értékeremtés, -örzés és népszerűsítés szándéka sem. Másrészt annak a felismerését és elfogadását is értem ezalatt, hogy – mint minden kultúrunk esetében – itt is csak hosszútávon mérhető a hatás.

Büszkeség van a kötetben, abban a törekvésben, hogy életre hívói összefogják és megmutassák a megye nagyjait. Szívet melengető látni, hogy van annyi „hazai”, somogyi művész, akik bőven megtöltene egy kötetet. Bizony, e téren irigylésre méltó a helyzetünk! Sokat elárul, hogy a könyv a Somogy Megyei Önkormányzat kiadásában jelent meg, előszavát pedig a Megyei Közgyűlés elnöke, Gelencsér Attila jegyzi. Bár a kötet kereskedelmi forgalomba nem került, kizárólag reprezentatív céllal készült, az Önkormányzat vendégei részére, a kezdeményezés mégis példaértékű. Az első kézbevitelnél is azonnal látszik, hogy egy elegáns, gondosan elkészített munkáról van szó, ami méltó ajándék. Jó érzéssel került Kling József Corpus Christi című alkotása a kötet borítójára. Nem csak, mert színei harmonizálnak a föld-hatású háttérrel, hanem mert a kincstalálás örömet hívja elő szemlélőjéből. Azt az érzést, amikor előbukkan a föld mélyéről valami ősi, titkos, felbecsülhetetlen.

A kötetben szereplők mindannyian kortárs művészek. Fontosnak tartom ezt kihangsúlyozni, hiszen nézőként, olvasóként minduntalan megtorpanunk a szakadéknál, ami a még alakuló és a már lezárult életművek, a még élő és a már kanonizálódott, elismert, patinás művészek

között húzódik. Hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy – Baktay Patrícia és Papp Árpád kivételével, akik a tavalyi évben, már a könyv előkészítési munkálatai idején hunytak el – ezek a művészek köztünk vannak, hogy magunknak kell átugranunk azt a bizonyos szakadékot, ha találkozni akarunk velük. Ebben is segítségünkre van a Földem.

Kétféle asszociáció is előtökölődik a cím kapcsán. A szülőföld és a termőföld, mindegyik kincs, érték. De legyünk egy kicsit gyakorlatiasabbak, divatosan haszonelvűek, és tegyük föl a kérdést: milyen ára van a „somogyi földnek” ma? Legyünk még merészebbek, tekintsünk túl országhatárunkon! Termőföldként, bárnem eladó, tudjuk, jó áron méretik. Szülőföldként eladható? Aranyra válthatóak a somogyi rögök Magyarországon és külföldön? Bizony – hál’ istennek – erre is van példa! Hiszen megjelennek a kötet lapjain a múlt nagy alakjai, akiket ismert és elismert Európa. Elsősorban festők, de szép számmal vannak írók is köztük. Rippl-Rónai József, Takáts Gyula, Fodor András, Gyergyai Albert, hogy csak néhányukat említsünk. Nyilván jelzésértéke van, hogy az egyes részek mottóit tőlük válogatta a kötet összeállítója. Egy-egy elhunyt nagyság áll a jelen alkotói előtt; talán példaként, de mindenképpen tisztelgésként és a múlt ápolásaként. Annak tudatosítása, hangsúlyozása mindez, hogy egy folyamat részesei vagyunk, kaptunk valamit, amit aztán tovább kell adnunk. A kötetben szereplő alkotók is számos elismerésben részesültek már itthon és külföldön. Vannak köztük Kossuth-, Székely Bertalan-, Munkácsy-, Herder- és József Attila-díjasok, díszpolgárok, különféle ösztöndíjakkal, kitüntetésekkel elismertek.

Példája tehát ez a kötet annak a törekvésnek, kötelességnek is, hogy híret kell vinni az országnak, a megyének, a városnak, ahonnan kapott valamit az ember, kifejezni a hálóját. Ma már ezt olyan gyorsasággal, és olyan méretekben tehetik meg az alkotók, ami elképzelhetetlen volt a nagy elődök idejében. Természetesen nem véletlen, hogy a kötet legifjabb írója, Vass Norbert hívja fel erre a figyelmünket. Novellájában drótposta-fiókjának tartalmát veszi csupán számba, mégis sorjáznak az alkotók, az alkotások. Némi ellenézés, tartózkodás is vegyül a sorokba, mint mindannyiunkban ezzel kapcsolatban. Még új dolog ez a világháló, kissé idegennek érezzük, de a fiatalok részévé váltak ennek a vérkeringésnek, és nekünk, idősebbeknek is ezt kell tenni, ha szót akarunk érteni velük, ha „képben akarunk lenni”. Nehéz beletörődni, hogy a múzeumok, a vásznak, az anyag helyett, óriásfájlok, linkek és virtualitás adja ugyanazt az élményt; vagy talán kevesebbet, de mindenesetre gyakrabban. Gonosz dolog, de azt hiszem, mindegyik nem világvárosban élő művész érzi azt a bizonyos távolságot, talán mellőzöttséget, kicsit Berzsenyiként él. Azonban érezhet-e valaki ilyet az internet korában?

Valamiféle összegzés-, tán szükségtelen tanulságképpen hadd emeljek ki egy-egy mondatot az elő- és utószókból, fogalmazzam őket kérdéssé és válasszá. Gelencsér Attila idézi Jókai Annától a következőt: „Minden fontos könyv tett”. Adja magát a kérdés, hogy mi a célja (tette) ennek az antológiának. A válaszhoz az utószó segít hozzá minket, ahol ezt olvashatjuk: „... a Földem című kiadvány is eleve magában hordja a folytatás hitét, sőt bizonyos értelemben talán a követelményét is”. Kelemen Lajos minden bizonnyal egy újabb, hasonló kötetre

gondolt itt, hiszen vannak még olyan – elsősorban fiatal – alkotók, akik ebben a válogatásban nem kaphattak helyet. Én viszont nem tudtam nem továbbgondolni, és nem „magamra venni” szavait. Ugyanis minden olvasó folytatója ennek a kezdeményezésnek, aki elindul e kötet mentén, aki rácsodálkozva a somogyi ízekre, fényekre, színekre, akar belőlük még.

(Somogy Megyei Önkormányzat, 2010.)

Kemencebontás a GébArt Nemzetközi Művésztelepen - 2007

Révész Emese

Mester és bálványai

Csók István önarcképe

a firenzei Uffizi-ben*

A közelmúltban nyílt meg Székesfehérváron Csók István életmű-kiállítása. A Csók István Képtárban és a Városi Képtárban párhuzamosan megrendezett reprezentatív bemutató a 20. századi magyar festészet egyik legjelentősebb alkotójának teljes pályaképét felvázolja. A kiállításról sajnálatos módon hiányoznak azonban Csók azon képei, amelyek ma olaszországi közgyűjtemények őrzik. E hiányt kívánja pótolni az alábbi áttekintés Csók itáliai műveiről.

Magyarok az Uffizi-ben

Csók István pályája legnagyobb elismerésének azt tartotta, hogy a világ egyik legnevesebb képtára, a firenzei Uffizi Galéria kérte fel önarcképe megfestésére.¹ Kevésbé ismert tény, hogy a régi művészet fellegváraként számon tartott képtár részeként működik a világ legnevesebb alkotóinak önarckép-gyűjteménye. Ez a több mint ezer darabos kollektív ma 17 magyar művész portréját őrzi.² Csók felkérését megelőzően két nemzetközi híru arc-képfestőnket, Benczúr Gyulát és László Fülöpöt érte a megtiszteltetés. Vele párhuzamosan, 1911-ben még egy magyar alkotót, Szinyei Merse Pált kért fel az olasz kultuszminisztérium arra, hogy önarcképét az Uffizinek adományozza.

1 N. n.: Beszélgetés Csók Istvánnal ifjúságáról, küzdelmeiről és sikereiről. Nemzeti Ujság, 1925. március 8., 17.; A cikk illusztrációja a firenzei önarckép előkészítő tanulmánya. Az eredeti mű lelőhelye ismeretlen.

2 Végh János: Szembesítés. Az Uffizi magyar önarcképei 1-2. Új Művészet, 2004/10, 8-11; 11, 9-11; Az alábbi magyar művészek önarcképei találhatóak ma a gyűjteményben: Angeli Henrik, Barabás Miklós, Benczúr Gyula, Csók István, Gábor Marianne, Horovitz Lipót, Kotász Károly, Kupeczky János, Lakner László, László Fülöp, id. Markó Károly, Nagy Balogh János, Perlmutter Izsák, Pór Bertalan, Rippl-Rónai József, Sándor Árpád, Szinyei Merse Pál.

Szinyei és Csók felkérése egyaránt az 1911-es olasz világkiállításához kötődött, amelynek Rómában bemutatott magyar képzőművészeti anyaga általános feltűnést keltett.³ A két művész felkérése tehát egyúttal a magyar művészet nemzetközi szintű elismerését is jelentette. A Rómában megrendezett retrospektív magyar képzőművészeti tárlat középpontjában a hazai plein air festészet állt. Dísztermébe Szinyei Merse Pál művei kerültek (a kiállítás tulajdonképpen hivatalos rehabilitációját is szolgálta), mellette pedig a nagybányai művésztelep alkotói kaptak hangsúlyos szerepet. Csók kollektívja a változatos pálya számos irányát és ízt reprezentálta, tíz bemutatott alkotása között ott volt ifjúkori főműve, az *Úrvacsora*, de bemutatta a Párizsban festett *Műteremsarkot*, a *Vámpírokat*, a legmodernebb festői irányokkal kísérletező *Magyar babát* vagy a Züzüképek egyik remekbeszabott darabját, a *Népszínház utcát*. Festészete egyébként sem volt ismeretlen az olasz közönség előtt, hisz rendszeres résztvevője volt a velencei biennáléknak.⁴ A modern nyugati irányokat a lokális, nemzeti hagyományokkal sikeresen ötvöző festészete általános feltűnést keltett. Az 1906-ban festett, a biblikus barokk aktok hagyományait újraértelmező *Thámárt* a kiállítás után megvásárolta a római Galleria Nazionale d'Arte Moderna.⁵ Még ez év végén felkérte Csókot az olasz kultuszminisztérium önarcképe felajánlására.

Csók István:
Önarckép,
1912,
Firenze,
Uffizi

3 Gál Vilmos: Világkiállító magyarok 1851-2000. Holnap Kiadó, Budapest, 2008, 157-165.; N. n.: A nagybányai festőkolónia a római világkiállításon. Nagybánya és Vidéke, 37, 1911/15. április 9., 1. Kézirat: A nagybányai művészet és művésztelep a magyar sajtóban 1910-1918. Szerk.: Tímár Árpád. (Nagybánya könyvek 9.) MissionArt Galéria, Miskolc, 2000, 56-58.

4 A Velencei Biennálén részt vett 1901, 1909 és 1914-ben.

5 Esposizione Internazionale de belle arti Roma 1911. Ungheria. Róma, 1911. kat. 34.; Dr. Lázár Béla: A római művészeti kiállításon. Művészet, 1911, 310-313.

Csók István:
Múteremsarok,
1905,
Magyar
Nemzeti
Galéria

Párizsi múteremsarok

Csók ezt megelőzően viszonylag ritkán örököltette meg saját vonásait. Ha mégis megtette, azt nem lélekelemző szándék, sokkal inkább a művészlét esztétikai-filozófiai összegző szándékú vizsgálata jellemezte. Első nagyobb igényű önportréját párizsi letelepedését követően, 1903-ban festette.⁶ Ezen az alapvetően még konzervatív irányú képen merev testtartása, kézmozdulata, szürke öltönye rendezett és magabiztos alkotó benyomását kelti. Beállítása, gesztusa az önportré 17. század elején kialakult példákra vezethető vissza, melyek közül talán Nicolas Poussin 1650-es önarcképe a legismertebb. Csók első, reprezentatív önarcképén nyilván megállapodott, beérkezett voltát kívánta hangsúlyozni. Pedig biztos egzisztenciát ekkortájt csupán remélhetett, hiszen az év elején érkezett újdonsült feleségével, Nagy Júliával Párizsba, abban a reményben, hogy ott talán majd rátalál az olyannyira áhított művészi siker. Reményeiben nem csalatkozott, a „hét szűk párizsi esztendő”-ben remekművek sorát alkotta meg Csók.

Két évvel később a *Múteremsarok*ban már mentesen minden provinciális félszegségtől egy vérbeli párizsi piktor, egy pályáját tudatosan alakító modern művész tekint a nézőre.⁷ Ezen visszatért az útkereső évek vezértémájához, a női akthoz, ám lehántott róla minden szimbolista pózt és mesterkélrt filozófiát. Az akt domináns jelenléte ellenére a kompozíció lényegét tekintve önarckép, egy negyven éves férfi számvetése, egy élete delén álló művész ars poeticája. A festő maga csak tükörképe által van jelen a kép terében, ezáltal is utalva a képteremtés illuzionisztikus, mimetikus karakterére. Megfigyelésének tárgya, a női akt ilyen formán az alkotó attribútuma, festői karakterének megszélyesítése, maga a testet öltött szépség. Hazai kortársai közül müncheni-nagybányai művésztársa, Ferenczy Károly kapcsolt önarcképeiből női aktokat, Csókhhoz hasonlóan sokrétű képi jelentésekkel dúsíva a látványt.⁸ Az ágyat félig eltakaró függöny a keresztény ikonográfia jól ismert eleme, a beavatás szimbóluma, a néző előtt feltáruló titok jelképe. Az alkotó és alkotása a képtér két felében, a valóság két szintjén jelenik meg, egyértelművé téve, hogy a *Múteremsarok* csak első olvasatban műtermi zsáner, valódi tárgya maga a festői teremtés aktusa. Összetett kompozícióját, az akt virtuóz megfestését tekintve pedig valódi „mesterremek”, azaz a festő teljes tudástárának reprezentatív bemutatója. Rendkívüli kvalitását még kortárs kollegái is elismerték. Egy alkalommal Kernstok Károly ekképp elmélkedett a Szépművészeti Múzeum állandó kiállításán ékeskedő *Múteremsarok* előtt: „Ugyancsak jól mehet a sora Párisban Csók Pistának. Egy ízben, még mielőtt Párisba ment, egy nem valami túlságosan sikerült képe előtt azt mondta, csakis akkor tud festeni, ha sok pénzt érez a zsebében. Ha ezt a képet nézem, azt kell hinnem,

7 Olaj, vászon, Vászón, olaj, 105,5 × 185,2 cm, Jelezve balra lent: Csók Paris 1905; Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 3228

8 Ezt a szimbolikus jelentésréteget bontja ki meggyőzően Boros Judit: Szempontok Ferenczy Károly modernizmusához. In: Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997-2001, Művészettörténeti tanulmányok Sinkó Katalin köszöntésére, Budapest, 2002, 253-257.; A témáról lásd még: A modell. Női akt a 19. századi magyar művészetben. Kiállítási katalógus, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2004, 312. skk

Csók István:
Thámár,
1906,
Róma,
Galleria
Nazionale

milliomos.”⁹ A *Műteremsarok* jelentőségét kortársai is pontosan érzékelték, hazai bemutatását követően a Lipótvárosi Kaszinó díjával jutalmazták majd a magyar állam a Szépművészeti Múzeum részére megvásárolta. Az Uffizi felkérése idején Csóknak tehát nem volt olyan önportréja, amely méltóképpen reprezentálhatta volna őt.

A készülő új önarcképet a sajtó is figyelemmel kísérte. Ceruzavázlatát az év elején *A Gyűjtő* című folyóirat közölte.¹⁰ Arányaiban, elrendezésében ezt követi a mű olajvázlata.¹¹ Ezen a művész tágabb képkivágatban jelenik meg, mint a végső változaton, testtartása pedig fokozott magabiztosságot sugall. A novemberre elkészült, kidolgozott művön a képkivágat szűkebb, az ecsetet tartó, alkotó kéz gesztusa hangsúlyosabb, öltözete pedig kiegészül azzal a kissé bohém, pöttös nyakállal, amely már Csók fiatalkori önarcképein is feltűnt.¹² Öltözetét és testtartását tekintve a firenzei kép legközelebbi párhuzama Csók 1903-ban, Párizsban festett önarcképe. Ám amíg ott csak a kézben tartott ecset és a háttérben egy festmény töredékes részlete utal az alkotómunkára, a firenzei képen az egyszeri vonásokat rögzítő önportrét többértelmű önvallomássá mélyíti a háttér betöltő festmény.

„La femme adorée”

Az 1912-es rajzon a keret határozott jelzése révén még egyértelmű a „kép a képben” motívum. A székesfehérvári olajvázlaton a (festett) valóság két dimenzióját már sem tárgyi elem, sem a festésmód eltérése nem jelzi. A végleges változaton ezzel szemben már egyértelműbben elválik a két szféra. Csók önarcképe háttérben *Két bálvány* (*Idolok, Imádott asszony*) címen ismert művének

egy részletét idézte fel.¹³ „*Most dolgozom egy képen, mely azt hiszem betetőzése a piktúrának. Nem azt akarom mondani vele, hogy ez a legjobb képem, ámbár az ember mindig a legutolsót tartja annak, – egyszerűen ebben eddigi törekvéseim leginkább kifejezésre jutnak. Erotikus, festői s ami fő, mind az, ami magyar csendéletképeimen jellemző, rajta van. [...] Egy asszony, fekete kínai széken, meztelen. Háttér festett templomi üvegablak, St. Genovéva templomba megy. – Én legjobban szeretném azt a címet adni neki, «Két bálvány».*” E sorokat 1910 tavaszán intézte Csók István Lázár Bélához, aki nagyobb tanulmányt készült írni a festőről a *Művészet* című folyóirat számára.¹⁴ A háttér üvegablakán Szent Genovéva legendájának az a jól ismert epizódja jelenik meg, mikor a templomba igyekvő szent életű leány gyertyáját az ördög elfújja, de védangyala ismét fellobbantja lángját. Mivel a hagyomány szerint Genovéva hitének és imádságának köszönhetően az ostromló hun vezér, Attila feladta Párizs ostromát, ő a város védőszentje is. Genovéva legendája kedvelt tárgya volt a 19. század protestáns népkönyvirodalmának, de a szent életű lány sorsa kedvelt témája volt a 19. századi francia festészetnek, a Panteon belső tereibe Jean-Paul Gros, Jean-Paul Laurens majd a század végén Puvis de Chavannes festette meg életének jeleneteit.¹⁵ Alakja a párizsi művészvilág meghódítására törekvő – s műtermét ekkoriban egy apácakolostor szomszédságában bérlő – Csók számára ugyancsak kulcsfontosságú, személyes vonzásainak és választásainak példázata. Az ördögi kísértésnek ellenálló, örökös szüzességet fogadó szent csupán képi idézetként megjelenő alakjának éles ellentétje a faragott kínai széken átszellemülten ülő ruhátlan lányalak. Meztelensége, zárkózott testtartása ellenére feltárulkozó, egyszerre méltóságteljes és természetes. Régmúlt és jelen, nyugat és kelet, kereszténység és pogányság, önmegtágadás és testiség,

Csók István:
Az Uffizi-nek
szánt önarckép
vázlata,
olajfestmény,
Szent István Király
Múzeum,
Székesfehérvár

Csók István:
Az Uffizi-nek
szánt
önarckép
vázlata,
ceruzarajz,
lappang

¹³ Olaj, vászon, 122 x 118 cm; Velence, Galleria

Internazionale d'Arte Moderna

¹⁴ Csók István levele Lázár Bélához, Párizs, 1910. április 24.

¹⁵ Pogány 43.

Csók István műtermében a Két bálvány előtt 1914 körül - fotó

két életeszmény, s két művészeti ideál ölt testet Csók művében. A kép cím-adása, archaizáló előadás-módja, valamint egykori gótizáló kerete együttesen fokozza fel az egész szakrális jelentésrétegeit, azt sugallva, hogy a *Két bálvány* voltaképpen a modern testiség ikonja.¹⁶ Alternatívája csak látszólagos, Szent Genovéa nem egyéb,

mint spirituális jel, ami valóban hús-vér létező, az az eleven test: *la femme adrorée*.¹⁷

A *Két bálványt* 1914-ben, Csóknak a Műcsarnokban megrendezett életműtárlatán láthatta első ízben a nagyközönség.¹⁸ A húszas évek elején több reprezentatív külföldi magyar kiállításon szerepelt, míg 1924-ben a Velencei Biennálét követően az olasz állam megvásárolta a velencei Képtár számára.¹⁹ A döntésben nyilván a mester Firenzében őrzött képmása is közrejátszott. Az önarckép a *Két bálvány* festésének több stádiumát dokumentálta. A székesfehérvári vázlaton a kínai székben ülő nőalak még sárga ruhát visel, Szent Genovéa mellett pedig még látható a festőállványra idézett, az üvegablak angyalának ellenpontjaként szolgáló vörös ördög alakja.²⁰

Azzal, hogy önportréja háttérébe Csók egy olyan művét helyezte el, mely a középkori szent és a jelenkori hetéra alakjában testet öltő női szerepek kulturális és történelmi változékonyságát ragadta meg, önmagát az örök szépség-nőiség festőjeként határozta meg. Olyan összefüggés ez, amely már a *Melankólia* kettős vonzásában is testet öltött. A firenzei önportré

16 Az 1914-es gyűjteményes kiállítás katalógusában közölt reprodukción jól kivehető a festmény oltárképet idéző, gótizáló kerete.

17 Lázár Béla érzékletesen írja le a képet: "És a fekete székben ülő Imádott asszony a misztikus környezetében, a nagy üvegfestményes ablakos szobában, amint azon át besüt a nap és felragyogtatja a zománcozott színeket, sugarai áttörnek rajtok és megremegettik őket. A szép bálvány, sárgás-fehér testével a fekete székben, könyörtelen közönnyel ül e sok színcsodában, miközben elefántcsontszínű húsán remegnek a testszín csodái... Mily raffiniált ellentétek és milyen lázas képzelet!" – Lázár Béla: Csók István. Budapest, 1921, 24.

18 Bálványok. Olf. (1914) Eladó. Csók István kiállítása. Tárgymutató. Orsz. Magy. Képzőművészeti Társulat. Budapest. Műcsarnok, 1914. kat. 36. – Rep. (11. tábla)

19 XlVa Esposizione Internazionale d'Arte della Città di Venezia 1924. Catalogo. Venice, 1924. kat. 6. Idoli; N. n.: Vásárlások a velencei kiállításon. Magyar Művészet, 1925, 53.; Ezt követően a Magyarországon járó Vittorio Pica Csók műtermét is meglátogatta: N. n.: A Szinyei Merse Pál Társaságból. Magyar Művészet, 1925, 164.

20 Az ördög még kivehető egy 1914 körüli műteremfotón - István Király Múzeum, Adattár, ltsz. n.

legfontosabb előzményének tekinthető *Műteremsarkon* pedig egyértelműen (az akadémiai tradíciót és klasszikus szépséget egyaránt szimbolizáló) női akt festőjeként definiálta önmagát. Ezzel az aktos önarcképek gazdag európai hagyományának körével vonta párhuzamba művét.

Csók azzal, hogy képterébe egy készülő (az alkotás folyamatában lévő) művét emelte be, egyúttal az eltérő valóságsszférák, a mesterséges, festői és tapasztalati valóságok párhuzamos jelenlétére is utalt. Saját plasztikusan megidézett alakja mögé az üvegablak elvont, fényteli tüneménye rajzolódik, a kettő közé pedig a hús-vér asszony bálvánnyá eszményített aktfigurája. Ezt a három dimenziót emellett a tükör-effektus rejtett jelenléte is áthatja. A firenzei önarcképen ugyanis a *Két bálvány* tükörfordított állásban jelenik meg, ami burkolt utalás a tükör használatára. Olyan motívum ez, amely a *Műteremsarkon* már központi jelentőséget kapott, itt viszont csak, mint a valóság átíratának egyik, lehetséges alakzata kap szerepet.²¹

A sajtó híradása szerint Csók önarcképével már augusztus elejére elkészült.²² A nevezetes portrét a hazai közönség csak egyetlen alkalommal és rövid időre láthatta. Mielőtt 1912 őszén elküldték volna Firenzébe, Ernst Lajos kiállította újonnan megnyílt múzeumának harmadik gyűjteményes kiállításán.²³ A művet két év múlva Csók gyűjteményes, múcsarnoki tárlatára sem tudta megszerezni, ám az életműben betöltött kulcs-szerepet jól érzékeltette, hogy a tárlat katalógusának élére Csók egy olyan fotót helyezett, amely őt magát – a firenzei önportréhoz hasonlatosan – a *Két bálvány* előtt örökítette meg.

*A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

21 A fehérvári képen mások a főalak és a háttér női figuráinak arányai és nem tükörfordított.

22 (x): Modern magyar festők az Uffiziben. Egyetértés, 1912 aug. 7, 11.

23 Zuloaga Ignacio és Brangwyn Frank gyűjteményes kiállításának katalógusa. Ernst Múzeum, Budapest, 1912. szeptember; kat. sz. n.: Csók István önarcképe. (Készült az olasz kormány felkérésére a firenzei Uffizi képtár önarcképgyűjteménye számára.)

Péntek Imre

20 éves a GébArt - avagy két évtized a tóparton

A Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep
jubileumáról

A hagyomány, melyre oly szívesen hivatkozunk, nem (mindig) jön létre... Néha szívós, kitartó munka kell megteremtéséhez. Ennek szép példája a Gébárti Művésztelep, mely az idén lett húsz éves. Az előzményről sokat tudunk, mégis keveset. A kulcsszó: Bernáth Aurél és Dús László. Ők ketten hozták létre a hatvanas években az egervári művésztelepet. Kevés dokumentum, kiadvány maradt róla, pedig igen nagy érdemei vannak a modern magyar képzőművészet megújításában. Talán több szó is eshetne az idén 70-et betöltő zalaegerszegi festőművészről, akinek művészi pályája az USA-ban teljesedett ki, s a rendszerváltozás után tért haza. Disszidálása miatt, a hetvenes évek közepén, Szabolcs Péter vette át a stafétabotot. Ebből nőtt ki – ahogy Skrabut Éva, a telep szervezője-vezetője írja a GébArt–Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep című, a tíz éves évfordulóra készült kiadványban – az a formáció, amely 20 éven át szolgálta, inspirálta a hazai és az Európából, majd az USA-ból és Keletről is meghívott művészeket. A bázis: a Gébárti-tó partján épült Kézművesek Háza, mely műhely, szállás, a többnyelvű és művészi párbeszéd(ek), az alkotómunka színhelye. Talán – mai szemmel visszatekintve – túl sok illúzió, várakozás élt kezdetkor a szervezőkben. „Zalaegerszeg nyitott Európára, kész megmutatni értékeit, kész újra a magyarországi művésztelepi mozgalom egyik helyszíne

lenni.” Ez a Skrabut Éva előszavából származó idézet is lelkes, fölkínálkozó és bizalommal teli. 2001-ből őrzi a lángot, az európai léptékű mecenatúra értékeit. Pedig a művésztelepi mozgalom a 90-es évek után radikálisan átalakult, nem okvetlenül pozitív értelemben. Több ismert telep bezárta kapuit, vagy szünetelt, s ebben a megszűnő-bizonytalankodó időszakban a Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep az állandóság szigetének bizonyult. Igaz, változó elképzelésekkel, szakmai vezetőkkel, ám a háttér, az elkötelezettség, a színvonal és minőség, a város töretlen bizalma minden válságon, belső ellentétben, vitán túl megőrizte a zalai műhely értékteremtő szerepét. Ennek következménye a jelentős gyűjtemény, mely a város birtokába került, a szoborpark, a tó övezetében, az a rang, szakmai elismerés, amelyet Gébárt kivívott magának. A tíz éves évfordulóra megjelent katalógusban *Simonffy Szilvia* művészettörténész tollából olvashatunk szakavatott tanulmányt, aki kiemelte a gyűjtemény változatosságát, technikai, tematikai és stílusbeli polarizáltságát. Az is szembe tűnik, hogy jelentősen terjedelmesebb, mint a mostani, a húsz éves évfordulót megőrkítő. Tudomásul kell vennünk, ma más idők járnak, a kultúrára fordítható pénz – már korábban említett körülmények miatt – lényegesen kevesebb. De! Megjelent egy nagyon szép és informatív katalógus a három éves kerámia-ciklusról, melynek művészeti

Enteriőr a 20 éves
 évfordulós kiállításról
 (Gönczi Galéria)

vezetője, K. Krawczun Halina keramikumművész a következőket írja: „A kerámia művésztelepek szakmai és szellemi kérdésekre kerestek válaszokat...”. A művészeket „az emberiséget foglalkoztató, nagy átfogó ökológiai kérdések mellett az elemek-stuktúrák foglalkoztatták leginkább.”. Ez kissé elvontan hangzik, de a három év alatt pazar kerámia kollekciót alkottak a résztvevők, és bemutatták azokat a legújabb törekvéseket, amelyek ezt az ősi anyagot és technikát képesek a legmodernebb plasztikanyelvvé formálni.

Ilyen előzmények után jutottunk el a 2011-es dátumhoz, a húsz éves évfordulóhoz. A Város Napja, illetve az Egerszeg Fesztivál rendezvényeihez kapcsolódva két kiállítás nyílt május 13-án a művésztelepek anyagából, az első tíz év válogatásának a Göcseji Múzeum, a másodikkal a Keresztury ÁMK Gönczi Galériája adott helyet. Simonffy Szilvia is kiemelte a grafikai anyag kivételes kvalitását, valamint a szobrok konstruktivista jellegét. Nos, az áttekintésnek egyik vezérfonala lehet ez. Mai szemmel érdekes Gert Christian Leibnitz Republikánus figyelmeztető jelzések című, vagy Myrna Joy Hofman saját merített papírt használó Agymosása. Móder Rezső – aki egyik karakteres alkotója a géphulladék-konstruktivista irányzatnak – festménye és plasztikája egyaránt a kilencvenes évek heroizmusát tükrözi. Külön érdemes vizsgálni a tájimpresziók feldolgozását. Az „átírás” sem tüntette el a hely szellemét, sajátosságait, mint Anne Pourny Vegetáció variációi vagy éppen Jan Baetsen geometrizáló festménye, a Gébárt. Számomra régóta a kollekció egyik meghatározó műve Brend Ferk festménye (Cím nélkül), melynek sárgás-zöldes tónusai a tóparti vegetáció reflexeit hordozzák, a két figura (férfi és nő) pedig a helyszínen dolgozó népművész fafaragók kopjafáira emlékeztet.

Még egy szempont szerint tallózhatunk az anyagból: a helyi, zalai művészek munkáira figyelmeztetve. Örömmel konstatálhatjuk – ezt a kiállítás is érzékelteti –, hogy a helyiek technikailag, szakmailag egyaránt állták a versenyt, s szemmel láthatóan megfrissülve, megújulva vették ki részüket a művésztelep munkájából. Műveik mindenképpen erről tanúskodnak. Bedő Sándor Villanása, Németh Klára szék-variációi, vagy Budaházi Tibor

Enteriőr
 a 20 éves
 évfordulós
 kiállításról
 (Gönczi
 Galéria)

Enteriőr
 a 20 éves
 évfordulós
 kiállításról
 (Göcsej
 Múzeum)

Zsigmond Adél:
Kollekció
2010

kollázsbetétes festményei (Kép I., II.), Horváth M. Zoltán szitanyomatai, Tánczos György Átváltozása, Frimmel Gyula és Gábrriel József különleges technikával készült rézkarcai, Nemes László érzékeny, figuratív festményei, Kotnyek István pasztell-szén formációja, Ludvig Zoltán biomorf látomása a kollekciónak szerves részei. Stamler Lajos tárgykollázs-koffere ma is meghökkentő, ahogy Fischer György – akkor még kissé szokatlan – Nemgondolkodója. Farkas Ferenc sem tagadta meg önmagát, finom, érzékeny mintázással készült Szent Kristófja sajátos kontrapontja a zömében nonfiguratív anyagnak. Horváth László geometrikus szerkezetei és Drabik István brutista formázással készült Fekvő alakja szintén kiemelkedő értékei a gyűjteménynek. Bayer Csaba (1961-1999) festőként vált ismertté, ám itt egy szinte monumentális fém-kompozícióját láthatjuk,

hihetetlenül finoman, lombszerűvé alakítva a kemény fémlapokat (Cím nélkül).

1999-től Horváth M. Zoltán lett a művésztelep vezetője. Kettős identitásánál fogva (zalaegerszegi és pécsi) logikus következményként előtérbe kerültek a „déli szálak”. Így az újabb évtized tendenciái közt említhetjük ezeket a szakmai, kollegiális kapcsolatokat amelyek jelentősen erősítették a „pécsi vonzást”. 2000-ben monumentális kőszobrok készültek Varga Géza Ferenc vezetésével, majd 2003-ban Colin Foster szobrászművész lett a művészeti vezető (jelenleg a PTE Művészeti Karának dékánja), s ez eleve a plasztika irányába vitte el a művésztelep profilját. Nagyszerű szobrok születtek, Lukács József Európai vándora, később Nyári Zolt Fer-táj-a, Kuti László Mindennapi kenyérünk-je. 2005-2006-ban Pinczehelyi Sándor – részben saját alkotásaival, részben, mint zsűritag – gyakorolt hatást a művésztelep életére, szintén Pécs irányából.

2007-től a keramikusoké lett a főszerep, K. Krawczun Halina vezetésével. S tavaly, 2010-ben Kopasz Tamás irányításával ismét a festészet kapott hangsúlyt. A társaságnak kétségtelen az indiai Vidhyasagar Upadhyay volt a legegzetikusabb tagja, aki – meglepő módon – hihetetlen tobzódó, érzéki színfelületeket vitt vászonra, akár csak magyar kollégája, Kopasz Tamás. (Lám, India és Magyarország ezen a téren nincs is messze egymástól.) A Gönczi Galéria válogatásában – mely az újabb tíz év terméséből merített – is tetten érhető az átértelmezett tájélmény. Szép példa erre Pippo Altomare festmény-sorozata, melynek meghatározó motívuma az ezüst-fekete kórok levelének és termésének látványa (Tájkép). Odrobina Tamás Gébárt I. című festménye hasonló színélmény szülte, a tobzódó zöldek, tömbös-hálós

Nyári Zsolt:
Teli edény
2004

Eugéniusz
Molski:
Fej - 2007

szerkezetben adják vissza a környezet inspirációját. Knyihár Amarilla Gébárt I. című képe szintén a táj zöldes árnyalatú impresszióiból indul ki, de a parttalan, szétfolyó látványt négyzethalós szerkezetben rendez el. Andrzej St. Konieczny stilizált térképet készít, amikor finom jelzésekkel, jelekkel telehintett vizuális szöttest teríti elénk (Hippodrom I-III.). Ernszt András szintén a naturából indul ki, pontosabban: annak valamilyen jól elkaptott részletéből, melyet aztán variálni, permutálni kezd, amíg a motívumhalmaz tapétamintára nem kezd emlékeztetni. A tekintetet elbájoló, indázó ritmusokkal (Méteres füves kép, V., VI.).

Az erdélyi Zsigmond Adél cérnagrafikái izgalmas és üde kísérletek anyaggal, és eszközzel egyaránt. Varrógéppel rajzolni ma sem mindennapi dolog. A síkból kilépő, látszólag elvarratlan cérnaszálak remekül viszik tovább térbe a vonalak rezonanciáját, érzékeny dinamikáját. A művész az ezzel azonban nem elégszik meg, ravaszul még egy csavart ad munkáinak azzal, hogy az alapanyagot használt vásznakot tradicionális hímzőkeretekre feszíti fel, mintegy új értelmezését adva ezzel a kézimunka jelenkori fogalmának.

Az újabb korszakban figuratív tendenciák is megjelentek, amit több hatásos mű képvisel. Somody Péter a textil faktúráját is felhasználó, gyermekrajz-imitációkat (mint-ha véletlen foltokról lenne szó) old bele az anyagba. Pinczehelyi Sándor Kakasos és Birkás sorozata a mester jellegzetes munkái közé sorolható. Bárdosi Katinka ezúttal nem a lábakra, a kezekre koncentrál, amikor Alone 01 című képeit megfestette. (Az erotikus utalás persze nem hiányozhat innen sem.) Rendkívül szellemes

a szlovén Igor Banfi Utolsó vacsora című képe. A tizenkét apostolt csak szürke ecsetnyomok idézik fel, s mindegyik előtt vízszintes vonallal jelképezve – ott az áldozati kenyér. Csak az Úr előtt van kettétörve. („Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.”) Rendkívül szép darab Lisbeth Salier aranyozott „termékenység (fa) medencéje”. Nyári Zsolt hasonló formát használt, amikor megalkotta (a felnyithatatlan) Teli edényét. Ráth Géber Attila kubisztikus mészke Angyala a non-figuratív „átköltés” iskolapéldája. Stefano Grattarola mészke „termései” (Rossz magok nem repülnek, Zöldség hipotézis) a törekeny vegetáció romolhatatlan „emlékművei”. Colin Foster Izé sorozata a tömbös-darabos formázás humorát villantja meg. Pokorny Attila carrarai márvány Leple valódi plasztikai bravúr. A „kerámia-termésből” kiemelkednek Fujisaki Tomoko Kapu és Khlaed Sirag Tógyek című plasztikai. K. Krawczun Halina sokoldalúságából a Tál II. adott ízelítőt, míg Keményffy Gábor Zalai dombok címmel alkotott sajátos kerámiaplasztikát. Eugéniusz Molski – a lengyel alkotók doyenje – pedig megalkotta GébArt kerámiaszimbólumát. Végül szólni kell egy olyan installációról, mely Horváth M. Zoltán alkotása (Szél-Csend projekt), de négy művész személyes részvételével. (Lisbeth Salier, Fujisaki Tomoko, Andrzej St. Konieczny és Horváth M. Zoltán vállalkozott arra, hogy testi-szellemi jelenlétét adja a messzi égtájak „képzelet- és lélek-vándorlásához” és találkozásához.)

Az élet megy tovább: a tervek szerint az idén ismét Kopasz Tamás vezetésével, egy új festői kör kap lehetőséget arra, hogy elképzeléseit vászonra vigye.

A GébArt Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep sikere azt bizonyítja, hogy távol a centrumtól is lehet komoly szakmai teljesítményt elérni, összefogással, hozzáértéssel, s az egykori Pannónia kultúrateremtő szelleme nem kísértet, ma is élő valóság.

Borbás Helga:
Tojás - 2007

Péntek Imre

Enteriőr Tóth Norbert és Gazdag Ágnes festményeivel

Tárlatról-tárlatra

■ A nyugat-dunántúli képzőművészeti élet – a nehéz gazdasági helyzet ellenére –, ha visszafogottan is, teljesíti vállalt programjait, szolgálja az itt kibontakozott alkotói pályák továbbépülését, és nem mond le a kapcsolatteremtés újabb lehetőségeiről sem. Elmondható ez a zalai megyeszékhely intézményeiről is; kurátorai teszik a dolgukat, tudomásul véve, hogy egy-egy tárlat katalógusa csak vékonyka leporelló, a költségvetésből kevesebb kiállításra futja, s a megszokott pályázati támogatások sem érik el a régi szintet. Ám lehet profitálni a korábbi kapcsolatokból, ahogy ez a veszprémi Csikász Galéria esetében történt. A Keresztury ÁMK Gönczi Galériája tavaly fogadta a veszprémi művészek V8+ című tárlatát, s a viszonzásra nemrég került sor. Vad-Nyugat címmel rendeztek hasonló csoportos kiállítást a zalaegerszegi festők-szobrászok műveiből. Egész pontosan: festményeiből és grafikáiból. A címmel lehet poénkodni – „szelíd” Vad-Nyugat –, bizonyára a fiatalok némelyikének (elsősorban Szentgróti Dávidnak) lázadó színekkel örvénylő, gesztusfestése ihlette a „fauve-os” címet, de az egész kollekcióna ez nem áll. Nagyon is kiegyensúlyozott anyag került bemutatásra. Kétségtelen, Frimmel Gyula végtelen műgonddal szerkesztett, a képzeletet megdolgoztató, szürreális motívumokkal zsúfolt grafikai lapjai fölényes mesterségbeli tudásról és bölcsességről tesznek tanúságot, míg Borbás Helga kék-rózsaszín „királynője” vagy a Teljes besugárzás című festménye a vibráló szenzibilisség maga. Ami azt jelenti, hogy a résztvevők (14-ek) két eltérő csoporthoz

tartoznak, a lehiggadt idősek és a helyüket kereső fiatalok álltak össze itt, közös bemutatkozásra. Valahol ez is szép gesztus, az egymás vállalása, a művésztanár-mesterek és az ígéretes tanítványok demonstrációja. Bárdosi Katinka erotikus utalásai, a piros „örömcipők” képzeletbeli kopogása, az ágaskodó férfi-női lábak „mutatványa”, vagy Gazdag Ágnes hipnotikus tekintetű úrlény-babái persze, hogy feltűnnek, akár Szentgróti Dávid festői (erő) teret képező, a tekintetet megtörő sorompói. Kiss Ágnes Katinka vadul burjánzó, élénk színekkel operáló vegetatív látomása ugyancsak meghökkentő, méreteivel is. S a meditáló Tóth Norbert – NemÁdám-NemÉva vászonra vitt secco-imitációi valahol Michelangelo robusztus festészetére vezethetőek vissza – már-már (valóban) szelíd kísérletező, aki nem tud betelni az anatómia törvényeinek kutatásával. A kollekcióna egyik csúcsa Fischer Judit inuit bábú sorozata. Az apró lények – lapok sarkába – mintegy véletlen elejtve, finoman kidolgozott, modern miniatúrák, kirobbanó vitalitás és életerő delejes figurái. Az átkötő elem Fischer György szobrászművész rajzainak bravúros vonaljátéka, a groteszk költészete válik itt megkerülhetetlen élménnyé. Ahogy Horváth M. Zoltán monumentális metafizikai Kék ék-e is, mely egyesíti a festői színdinamika és konstruktív szerkesztesség erényit, belső fénytől sugárzó, roncsolt torzóelemeit lebegtetve a mágikus térben. Tánczos György fotó-realizmusa egyre érettebb, gazdagabb; itt, a „hazai pályán” is bizonyította (lásd: Mustra), hogy nemcsak a régi katonaképek ihletik, a vidéki fiatalok karakterének is

pontos visszaadója, tud zsánerképet festeni, mai ízekkel, színekkel, hangulatokkal. S főként: stilizáló, mégis hiteles ecsetvonásokkal. Gábrriel József szintén elismerést szerzett finom tónusokkal megdolgozott felületeivel, melyek sejtelmes, sokértelmű kompozíciókká állnak össze. A régi idők levegőjét, alakjait (divatját, öltözékét) hozva vissza a legendás, nosztalgikus múltból. Budaházi Tibor szeriális munkái (Fal I., II.) az archaikus és modern összefüggéseit tárják fel, míg Nemes László újabb festői törekvéseinek meggyőző, tömény, színgazdag kompozícióit láthattuk az egerszegi összeállításban. Fontos volt ez a bemutatkozás: hírül adta, a színvonalas veszprémi galéria nézőinek, s tán a tágabb régióknak, az egerszegi „műhelyben” jelen vannak a mívés tradíció és a legmodernebb törekvések autentikus képviselői. És ismeret nélkül nincs elismerés. A V8+ és Vad-Nyugat alkotói team-je bárhol Európában megállná a helyét. Már csak azt kell kitalálni (akár közösen), hogy hol és mikor...

Szentgróti Dávid: Sorompók - 2010

Enteriőr Fischer Judit festményeivel

■ A májusi Egerszeg Fesztivál díszvendége a Cseh Köztársaság volt. Ennek keretében mutatkozott be – Budapest után vidéken először – a prágai Concordia művészcsoporthoz. Tizenegy magyar képzőművész alkotja a társaságot, s szép gesztus volt a cseh szervezők részéről, hogy nekik adták meg a lehetőséget közös kiállításuk megrendezésére a Városi Kiállítóteremben. 2010-es, kétnyelvű katalógusukban dr. Farkas Veronika művészettörténész mutatta be a különböző műfajban dolgozó művészeket, grafikusokat, festőket, fotósokat. „A tárlat hírül adja a Cseh- és Morvaországban élő magyar származású képzőművészek jelenleg megformált véleményét a világról, érzéseiket, gondjaikat.” – írja kiadványuk záró gondolataként.

Egy kis áttekintést, ízelítőt kaphattunk munkájukból, felfogásukból, művészeti elképzeléseikből az egerszegi kiállítás kapcsán. Stirber Péter elismert restaurátor, aki szívesen osztja meg egzotikus élményeit a közönséggel, hangulatos, expresszív festményein (Vág-part, Dél-Francia tengerpart, Duna-part harcánál). Remák Béla Cím nélküli fotósorozata egy rendkívül szenzibilis látásmód eredménye. A fotót ő is művészi alkotásnak tekinti, „megdolgozza”, a kifejezés érdekében. Ködös, régi temető, vagy erdős, dombos táj válik „fotófestménnyé” objektívje nyomán. De tud szurreális látványt is elénk varázsolni, lebegő, összecsavart lepedőt, amint az ég felé tart... Ám a magányos, színezett pemzli a betonfolton, valódi vizuális trouvaille. Kopasz Viktor fotográfiái az esti fények és árnyékok, tükröződések, rejtélyes nézetek felhasználásával alkotja meg szinte festői városképeit. Ebbe a kategóriába tartozik Serbák Zsuzsa nagy méretű Vásznonplakátja is. 7 nő áll előttünk, teljesen divatos öltözetben, sminkelve, frizurával. A beállítás mesterkél, mégis élő. A mozdulatok, gesztusok, kéz- és fejtartás, a mimika teszi izgalmassá a látványt. Blaskovics Éva kalligrafikus grafikái a keleti kultúrák iránti vonzalmáról árulkodnak. A tussal készült fekete vonalak, foltok

képesek ritmikus, drámai kompozíciókba rendeződni a fehér (papír)felületen (Erdő, Bozót, Kínai vers). Kutas Ágnes Zsidó mesék címmel készített monotípiái a múlt idő mitikus alakjait, alakzatait állítják elénk, lágy, színes foltokkal, finom vonalakkal. Stefunková-Szabó Erzsébet rajzvirtuóz, groteszk humorát képes vizuálisan megjeleníteni (Tyúkudvar I., II.). A (szó)játék nyomán

Lőrincz
Zsuzsa:
Ő

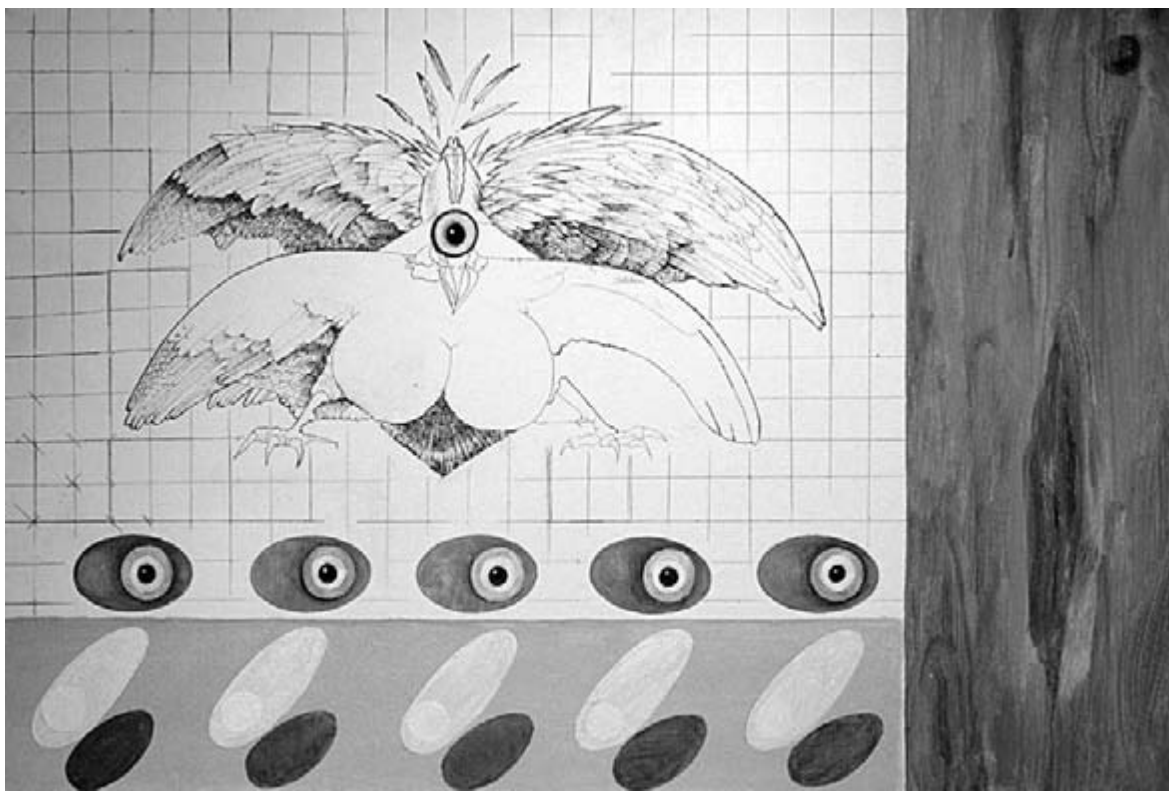

különös lényeket tár elénk, erotikus képzeteket keltő, kibuggyanó mellekkel. A Vasárnapi leves anygala pedig nem más, mint egy vágásra érett (hím), kakas. Gál Attila horrorisztikus realizmusa ugyancsak nem nélkülözi a groteszk elemeket, kissé stilizáló festményei a köznapi élet anekdotikus figuráit röptik mennybe vagy pokolba (Mennyei pályamunkások, Lufiárusok, Munkaadó és alkalmazottak). Hajnal Mihály pasztelljeinek színes kavalkádja ragad meg (Túlságosan sok szerető, Casanova Velencében), Struhár Boglárka a nőfestészet motívumait használja; érzéki rövidülésben fest női (és férfi) lábakat. A hiányzó felsőtest rejtélyessé, titokzatossá teszi képeit. (Olykor erotikus felhangjaival emlékeztet a zalaegerszegi Bárdosi Katinka munkáira.) A társaság kiemelkedő egyénisége Lőrincz Zsuzsa; bár grafikusnak indult, több műfajban és technikával dolgozik. Színes, egyéni merített papírra készült realiztikus és elvont kompozíciói egyaránt megragadóak. A Nagy hullámváz a vízfelület hullámvázának játékát, ritmusát jeleníti meg. Szárnyas oltár című installációja nem megmutatja, elrejt a varázslatosan szép Madonna-arcot. Jó pásztora a bibliai motívum archaikus megformálása – szintén merített papírt használó, színezett domborítás. „Drótszobrai” eleven pasztikai érzékről árulkodnak (Ketten, Ő, Salome libbenése). Szilva Emőke vérbeli szobrász, az asztalnál Ülő alak-jai szinte egybeforrnak az asztal lapjával, abból nőnek ki. Furcsa, kicsit bizarr kisplasztikai egyéni látásmódról árulkodnak.

Renák
Béla:
Cím
nélkül

Jó volt tapasztalni, hogy a Csehországban élő magyar művészek rangjuknak, teljesítményüknek megfelelő elismerésben részesülnek. A „Concordia 2010” című kiállítást több csehországi városban bemutatták, s tán a zalaegerszegi „nyitány” további vidéki kiállítóhelyekre is eljuttatja a színvonalas kollekciót.

Stefunková-
Szabó
Erzsi:
Tyúkudvar II.

„MŰVÉSZFELESÉGEK”

Rendhagyó kiállítás nyílt 2011. május 19-én a Pécsi Horvát Színház Csoport/ t/ Horda Galériájában. A kiállítótér ezúttal nem képzőművészeknek adott megnyilvánulási lehetőséget, hanem közismert képzőművészek feleségeinek, akik az ilyen alkalmi pillanatok kivételével mindig háttérben maradnak. A kiállítók: Csiki Emese, Hódi Hajnalka, Dr. Kiss Zsuzsanna, Kövi Anita, Nagy Judit, Palatinusz Dóra, Pinczehelyi Éva, Miklya Veronika, Vadvári Katalin.

Fejős Miklós megnyitóbeszéde:

„A „Művészfeleségek” csoportos kiállítás egy játékos kísérlet. A kísérletben kilenc pécsi képzőművész felesége szerepel, akik vállalkoztak arra, hogy házastársukról szabadon választott eszközökkel és műfaji kereteken belül „képet” alkotnak. Nem feltétlenül művészi, hisz hivatásszerűen közülük csak hárman foglalkoznak képzőművészettel. A galéria egyetlen kérése az volt feljűk, hogy az általuk készített tárgy, vagy bármilyen más megnyilvánulás fejezzen ki valamit a másik fél lényegéből. Az alkalmi szerepcsere a szervezők szándéka szerint nem csupán a jellemábrázolás rejtett dimenzióit tárhatja elének egy-egy alkotó vonatkozásában, hanem egyúttal felhívja a figyelmet a művészfeleségek felbecsülhetetlen jelentőségű háttérszerepére is.

Nem célja ennek a vállalkozásnak, hogy lerántsa a leplet a nyilvánosság előtt eddig rejtve maradt tulajdonságokról, szokásokról, rigolyákról. Pedig ha van ilyen, annak egy házastárs bizonyára hű krónikása lehet. Megbízhatóbb

és pontosabb, mint a művészettörténész, akinek az itt és most dimenziói helyett térben és időben is nagyobb távolságot kell tartania. Ők műalkotások elemzése, kutatása révén igyekeznek belesni a művész-lélek há-lószobájába. Nyilvánvaló, hogy az általuk meglátott mez-telenség nem feltétlenül vág egybe a valódival. Belső interpretációs szükségleteik és külső szakmai elvárások ürügyén viszont sok esetben bőrdarabokat hántanak le a művésztől, ruhadarabok helyett...

A jelenlegi kiállítás egészen más, sokkal inkább a szociológia tárgykörébe tartozó - szigorúan tudományos - jelenségekre irányítja az érdeklődők figyelmét. Bepillantást enged az egyik legtermészetesebb társas kapcsolat, átlagosnál ritkábban előforduló változatának egészen kivételes megnyilvánulásaiba. Az érintett pá-rok látszólag ugyanúgy alkotnak szimbiózist, mint a társadalom egyéb szegmenseibe tartozó egyedek. Életközösségük ugyanúgy biológiai különbözőségek

Vadvári Katalin a kiállítás ürügyén nem csak Somody Péter festői modorát, nézőpontját is kisajátította.

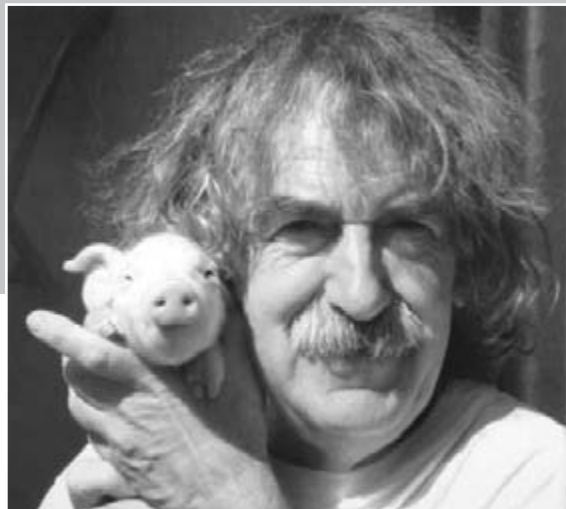
Új teremtéstörténet
Kövi Anita:
„Zsolt”
(Nyári Zsolt)

Nagy Judit
portréján
Kuti László
célra tart.
Közösek
az ellenségek?

egymást kölcsönösen kiegészítő egységén alapszik. Érdeklődésük, ízlésük, részképességeik sajátos mintázata viszont a lét- és fajfenntartás praktikus szükségleteivel meglehetősen ritkán egyeztethetők össze. Sokszor egymással ellentétes funkciókkal teli. Emiatt az ilyen létformák evolúciós szempontból nem is nagyon tekinthetők versenyképesnek, követendőnek pedig végképp nem.

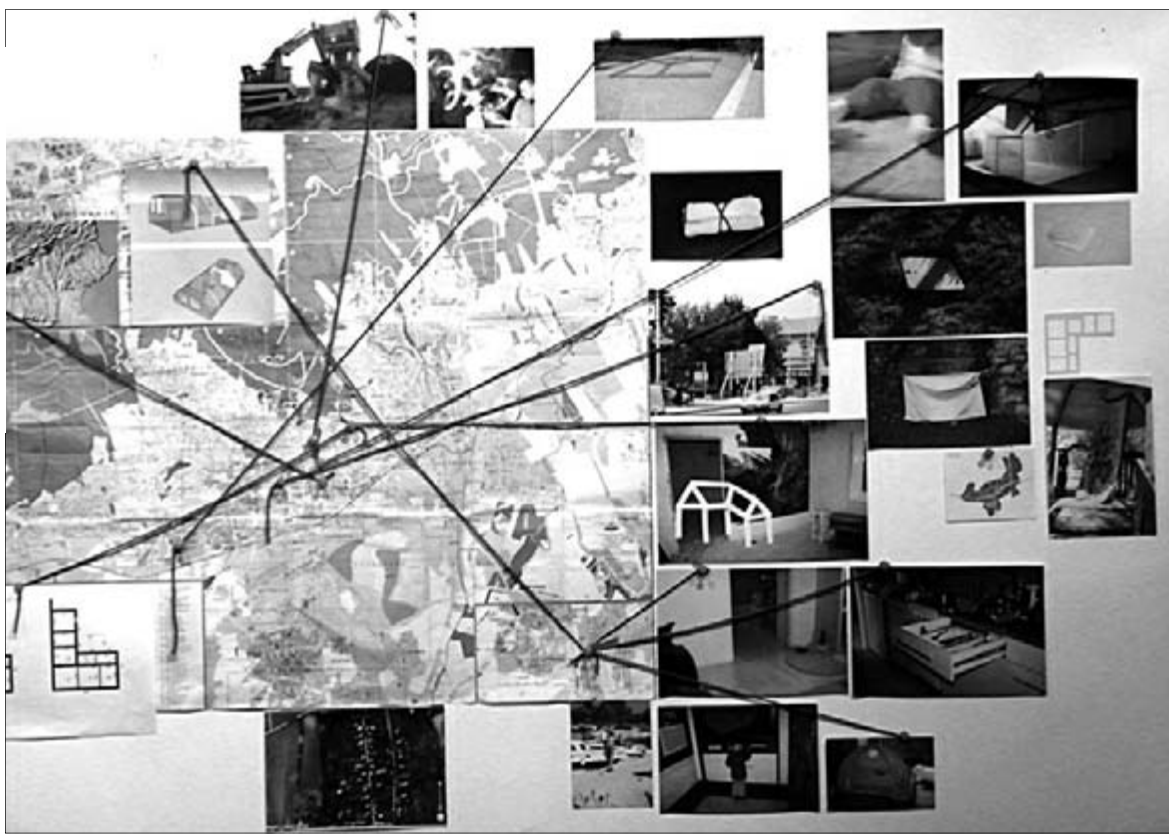
Mégis, árad valami megfoghatatlan szépség ezekből a viszonyokból. Talán az sem túlzás, hogy irigységet keltenek. Mert bár minden józan körülménynek ellentmond, működnek és hatnak. Elsősorban azoknak a nőknek a jóvoltából, akik számára az alkotókkal való együttélés saját belső meggyőződésük szerint nem jár lemondással. Csak legyen kimondva: a legszelebb körökben elfogadott társadalmi normák szerint nagyon is azzal jár, akárcsak a gyermekvállalás.

Az ikon,
és aki
mögötte van.
Pinczehelyi
Éva: „P. S.”
(Pinczehelyi
Sándor)

A képzőművészek java része sajátos módon érzékeli és értelmezi a valóságot: az időt, a teret, határokat, összefüggéseket. Magától értetődően a hozzájuk leginkább alkalmazkodó feleségek ugyanúgy kívül állnak a hétköznapiság keretein. Sőt, az egyéni érdekviszonyok tekintetében még kijebb is, hiszen ők sokszor nagyon különböző értékrendeknek kénytelenek megfelelni egyidejűleg. Jól felfogott érdekük tehát, hogy a sajátjuk már lehetőleg kívül maradjon ezen a bonyolult képleten. Műsának lenni ennél lényegesebb könnyebb feladat. A művészfeleség szerepkör sokkal inkább egy építészeti tagozat, a Kariathidák-csarnokából is ismert oszlopszobor funkciójával rokon: nem csupán szép, terhet is visel!”

Palatinusz
Dóra
kognitív
térképén
Makra Zoltán
alkotó-
tevékenységének
pécsi
helyszínei
jelentik
a tájékozódási
pontokat.

Szemes Béla

Csipesz (Besenczi Árpád)
és az Asszony (Tánczos Adrienn)

Kortárs szerző drámája a Hevesi Sándor Színházban

(Egressy Zoltán Portugál című darabjáról)

A vége felé közeledő színházi évad bemutatóinak műfaji és tematikai sokszínűségében, a néző jelenkorral történő szembesülése okán is, megkülönböztetett odafigyelést érdemelnek azok a darabok, amelyek valamely – napjainkhoz köthető – kor - és/vagy körtörténetet, illetve az arra történő ön- és társadalmi reflektálást állítják színpadra. Ebből az aspektusból érdemes – a darabjának történetében bizonyos fokú egyetemességet és provincializmust ötvöző – a kortárs színházi szerző, Egressy Zoltán színpadi művére odafigyelnünk.

Egressy Zoltán több mint egy évtizeddel ezelőtt Portugál címmel írott tragikomédiáját Lendvai Zoltán rendezésében mutatták be a Hevesi Sándor Színházban. A szerző darabja, annak ellenére, hogy a történet jelenkorunk valós élettényeire épül, tényyszerűsége és dokumentatív jellege ellenére fikció, még akkor is, ha egy szociológiailag azonosítható szubkultúra sajátos figuráit kézzelfogható hitelességgel formálja meg. A tapasztalati világunkból ismerős falusi mikroközösség létezése, bármennyire konkrét eseményekben tárul eléink, korántsem egyedi, mert a karakterisztikus (életminőségükben „lecsúszott”) alakok egyéni sorsában meghúzódó, tragikusságot lepező groteszk komikum egyetemessé – legalábbis Közép-Kelet-Európában tipizálhatóvá – tágítja a történetet. (Nem véletlen, hogy Egressy darabját több nyelvre lefordították.)

A Portugál című dráma tartalmi és formai elemeiben jól megkomponált alkotás. Nyelvezete – elsősorban a rövid, pergő dialógusok, a köznyelv szókészletének használata következtében – az élőbeszéd ritmusához igazodik. Különösen feltűnő lehet, és a nézőben egyébként jogosan visszatetszést kelthet, hogy az írott darab – ebből fakadóan a színpadi szöveg is – meglehetősen sok obszcén kifejezést tartalmaz. A durva, trágár kifejezések azonban ebben az esetben nem öncélúak, mert a darab miliójének visszaadására, a szereplők „társadalmi helyzetének”, habitusának, jellemének megjelenítésére szolgálnak.

Egressy Zoltán dramaturgiai koncepcióját – bár véleményünk szerint kamaraszínpadi körülmények között a mű sűrítettebb atmoszférájának erőteljesebb hatása jobban érvényesülne, ugyanakkor az időnként „kitöltetlennek és üresnek” tűnő játéktér zavaró funkcionálkülisége sem válna szembetűnővé – ügyesen valósította meg az előadás rendezője, sőt dicsérettel szólhatunk, az írott műben nem szereplő, de a színpadon látottakat frappánsan lezáró végkifejlet ötletességéről. Miután a szociografikus típusú darabok – főként, amelyeknek közvetlen aktualitása könnyen felfedezhető – nem kívánnak különösebb teoretikus rendezői interpretációt, Lendvai Zoltán a szövegekönyv műfaji megjelölésének (tragikomédia) tartalmi egyensúlyát

Besenczi Árpád
(Csipesz)
Farkas Ignác
(kocsmáros)
Kanda Pál
(Sátán)

Masni
szerepében
Kovács
Olga,
Bece
szerepében
Barsi Márton.

„A darab és az előadás különös talánya Csipesz (Besenczi Árpád) és az Asszony (Tánczos Adrienn) egymáshoz való ragaszkodása volt. Tragikusságában is felemelő az emberi lét lefokozott szintjére süllyedt asszony és a helyzetből kitérni akaró, elvágyódo férfi racionálisan nem magyarázható összetartozása.”

fenntartva, a szöveg színpadi formanyelvre történő áthangszerelésének minőségére fordította a hangsúlyt. Törekvését erősítették Túri Erzsébet egyes szituációkhoz igazított (falusi kocsmá, céllövölde) realiztikus díszletei és Kárpáti Enikő autentikus jelmezei.

Az előadás sikerét a színészi alakítások megkérdőjelezhetetlen természetessége, életszerűsége szavatolta. (Pedig a valós világból kiemelt figurákat, éppen egyszerűségükből és köznapiságukból adódóan, nem könnyű színpadon hitelesen megformálni.) Kovács Olga a kocsmáros lányának alakját keltette életre, akinek Masni bizonyos fokú „tűzrölpattantságát” (a kocsmá miliójében szükséges magatartás), élettapasztalatok hiányából fakadó naivitását (Bece megjelenésével szerelmi ábrándokat kerget), a hétköznapi létezés megszokott kereteiből kilépni nem tudó fiatal lány sorsának kilátástalanságát (élete apjához és a kocsmához kötött) egyszerre kellett megjelenítenie. A szerep sokoldalúságát viszontláthattuk játékában, a színpadon nyújtott teljesítményében nem kellett csalódnunk. Tervezett portugáliai utazása előtt (aztán persze visszautazik Budapestre) a faluba látogató fővárosi értelmiségi, Bece megjelenése (elsősorban Masni csábítójaként láthatjuk) a mű dramaturgiailag meghatározó mozzanata, ugyanakkor karaktere a szerző által meglehetősen kidolgozatlan, kontúrok nélküli maradt. Miként a szerepét egyébként hitelesen megformáló felesége, Debrei Zsuzsanna – a darab szövegkönyvében megjelenített szerep

Urházi
Gábor
László
(Retek)
és
Kovács
Olga
(Masni)

Kovács Olga
a kocsmáros
lányának
alakját
keltette
életre,
akinek
Masni
bizonyos
fokú
„tűzrólpattanságát”
(a kocsmá
milliójében
szükséges
magatartás),
élettapasztalatok
hiányából
fakadó naivitását...
egyszerre
kellett
megjelenítenie.

dramaturgiai hiányosságaiából fakadóan – maximális törekvése ellenére is csak felszínesen volt képes az asszony létező figurájának színpadra-vitelére. Barsi Márton alakítása pontosan adta vissza a tartalmas életet nem találó, intellektuális ábrándokba, szerelmi kalandokba „menekülő”, önmagában is bizonytalan, nagyvárosi entellektüel prototípusának habitusát. A falu jellegzetes alakjai közül a Farkas Ignác által megformált Kocsmáros alakjának hitelességében nem kételkedhettünk, miként a leszerelt rendőrből az „igazságot osztó és morális okból” embert ölő Retek szerepét eljátszó Urházy Gábor László, vagy a delírium állapotát kitűnően imitáló Kanda Pál (Sátán), illetve a világi élet hívságaitól sem idegen pap hús-vér alakját megteremtő Bellus Attila alakításában sem.

A darab és az előadás különös talánya Csipesz (Besenczi Árpád) és az Asszony (Tánczos Adrienn) egymáshoz

való ragaszkodása volt. Tragikusságában is felemelő az emberi lét lefokozott szintjére süllyedt asszony és a helyzetéből kitörni akaró, elvágódó férfi racionálisan nem magyarázható összetartozása. Mindketten kifogástalan teljesítményt nyújtottak a szerepükben: Besenczi alakítását maníroktól mentes abszolút professzionalizmusáért (mintha nem is színpadon, de köznapi élethelyzetben találkoztunk volna vele), Tánczos Adrienn játékát pedig a szerep intenzív színészi átéltségéért szükséges kiemelni.

Jóllehet Egressy Zoltán darabjának előadása nem vált ki osztatlan elismerést a nézők és a szakma körében, ám napjaink – igaz szubkulturális – kórképével hihetően szembesít bennünket. Persze terápiát nem ad. De hiteles színészi alakításokat és a függöny legördülése előtt valamiféle katarzist igen.

„A falu
jellegzetes
alakjai közül
a
Farkas Ignác
által
megformált
Kocsmáros
alakjának
hitelességében
nem
kételkedhettünk...”

Szemes Péter Youkoso, János vitéz

(A Griff Bábszínház János vitézéről)

Iluska (Medgyesi Anna)
és Kukorica Jancsi (Szilinyi Arnold)
a Pinczés István által
rendezett darab
egyik jelenetében.

A Griff Bábszínház lassan a végéhez közeledő évadának csúcstermékéül Petőfi *János vitéz*ének feldolgozása volt. A darabválasztást nemcsak az irodalmi klasszikus és az általános iskolások számára kötelező olvasmány népszerűsítése, értékeinek, bábelőadásként a megjelenítés sajátos lehetőségeinek bemutatása, de bizonyára – kimondatlanul is – a társintézménybeli 2010-es daljátékváltozat nagy bukása (Tóth András rendezése) feledtetésének igénye is indokolta. Az irodalmi alapanyagot színjátékszöveggé formáló Tömörly Péter számára ezúttal érezhetően kemény feladatot jelentett a textus megfelelő átalakítása, a verses epika dramatizálása, különösen a narratív megnyilvánulások hiteles dialógusba építése. Pinczés István rendezőnek pedig a helyi és reménybeli külhoni (japán) közönség igényeit egyaránt kielégítő, közérthető formanyelvű, a rendelkezésére álló eszköztár lehatároltsága mellett is egyedi hangvételű előadást kellett létrehoznia. Ennek megfelelően koncepciója központi elemének a kukorica különböző formáival (szemek, torzsa, csó, csuhé, kalodázott) való játékot választotta, utalva nemcsak a főalak, Jancsi nevére, de kiemelve a színjáték népies nyelvezetét, ábrázolt világát, sőt a bábmozgatás módjával közvetve beemelve a népi gyermekjátékok hagyományait is.

A nyitójelenet közismert verseit az elsőként színre lépő Boszorkák mondják, ami megalapozza a színjáték cseldrámái „olvasatát”, s előrevetíti, hogy a szerelmeseket ért minden későbbi szerencsétlenség a sötét erők megtestesítői – köztük a Mostoha – gonosz mesterkedésének köszönhető (ennek megvalósítása egyébként nem volt következetes). Az általuk körbetáncolt, kukoricaszemekkel teleszórt terepasztalon közben bontakozik a fiatalok közti idill, aminek a Mostoha megjelenése és a nyáj eltűnésének megtapasztalása vet véget. A magányosan hazatérő Jancsit elkergető Gazda haragos szavával és a kárörvendő Boszorkák rikácsolásával éles kontrasztban áll a pár Hold- és Csillagkórustól kísért, meghitt búcsúja.

A főhős lelkében és a természetben dúló vihar ábrázolásának kihagyásával a következő kép a zsványtanyát jelzi. Friss, pattogós népzene itt, a nyitott és csak tetővel ellátott házban –Petőfi Hortobágyi korcsmárosné, Dinomdánom és Az én torkom álló malom... című verseiből ügyesen összeállított dalt énekelve – mulatnak az ördögszerű rablók, akiket Boszorkák szolgálnak ki. Közéjük állt be félelem nélkül Jancsi, akit gyorsan befogadnak és a mulatozást folytatva köszöntenek. Miután mindenki elalszik, az ifjú juhász első szándékától (hogy vesz a kincsből és hazaviszi)

elállva, látványosan felgyújtja a ház tetejét, s a banyák kivételével mind bennégnek.

Jancsi ezt követően az egyenruhában, Petőfi Katonaélet című versének énekelt soraira betolt terepasztalon alakzatba állított huszárokkal találkozik. A vele kötekedő katonát leütő legény gyorsan elnyeri a csapat rokonszenvét és az újonnan kapott lovon velük tart a török által szorongatott francia király megsegítésére. Tatárország csontokból kirakott erődítményét elhagyva a fagyos Taljánországon hátukra vett lóval jutnak át, India magas hegycsúcsain pedig közelről látják az égről lefutó csillagot (melyet az Iluskát megtestesítő színésznő visz át a színen, utalva a lány közbeni halálára).

Franciaországba érkezve csatlakoznak a terepasztalán magányosan álló Királyhoz, aki beszámol nekik az ellenség dúlásáról és a megmentőnek jutalmat ajánlva kéri, hogy szabadítsák ki fogságba esett leányát is. A képzeletbeli csatamezőn – az előadás egyik legjobb, leglátványosabb jelenetében – a görgős asztalukon álló huszárok üldözik az előlük minduntalan eltolt, hasonló asztalon menekülő nagy tökhasú törököket. Közben Jancsi a középpontban álló terepasztalon kettévágja a Török basát, majd a basa előtte földre boruló fiától visszaveszi és atyjához kíséri a szívszoknyájú Francia királylányt. A Király immár a háttérként szolgáló nagy, stilizált palota tróntermében fogadja a huszárokat, s érdemei elismeréseként János vitézzé kereszteli a csata hőseit, akinek leánya kezét és

az uralkodást is felajánlja. Jancsi azonban – az eddigi éneklést megszakítva prózában, furulyaszó-kíséret mellett – elmeséli élete történetét és Iluska iránti rendíthetetlen szerelmét, amit a Francia király elfogad és két kincses zsákot megrakva, hazabocsátja a legényt. A királylány pedig a Huszárcapitánnyal vigasztalódik.

Útközben a Boszorkányok mesterkedésének köszönhetően darabokra esik Jancsi tutaja és a tengerbe veszik vagyona. Ő maga egy párnaszerű felhőbe kapaszkodva menekül meg és éri el a parti sziklán levő griffmadárfészket. A Boszorkányok felháborodottan jelentik vezérüknek, a Mostohának, hogy áldozatuk a sötétben világító griff hátán elmenekült. Festett falujába érkezve a fiút régi pulija és a Szomszéd lány köszönti, aki elmondja neki a szomorú hírt Iluska haláláról. Jancsi a temetőben megtalálja kedvese sírját, s a ráeső fényben fájdalmasan vall elvesztéséről, majd leszakítja a halmon nőtt rózsát, világ végéig tartó vándorlást fogad és kimerülten álomba merül.

Míg alszik, UV-fényben táncoló Kísértetek jelennek meg és magukkal akarják vinni a testét, a hajnali kakasszó azonban elkergeti őket. A következő képben már a háttér kukoricakalodáin átszűrt fényben, a színpad előterében halad Jancsi, mikor találkozik az embernyi, gonosz Óriáscsőszel, akit kardjával megöl. Ezután a háttér felé tartva, a gyerekrajzszerű várat ábrázoló lepel lehullása után a bent ülő, festett maszkú, kősziklát

Hősünk
összetalálkozik
a huszárokkal...

Pinczés István - a zenés bábjáték rendezője

lakmározó Óriásokkal kerül szembe. Ők ebédelni hívják életre-halálra, de a legény legyőzi az Óriáskirályt és így egész népét szolgáljává teszi. A Sötétség Országában bolyongva egy vörös fényű terepasztalon a Boszorkányok gyűlését pillantja meg Jancsi, s a sok neki ártó banya közt a főhelyen Iluska mostoháját. Miután az óriásoktól kapott sípját megfújja, egyből ott terem egyik hatalmas embere és egy zsákba hajigálja be az összes szipirtót – fokozatosan oszlatva az ég sötétségét –, az utolsó Mostohával bezárólag.

Hősünk ezt követően az Óperenciás-tenger partjára érkezik, ahol, miután a japános vonású Öreg Halász nem viszi át, ismét a sípba fúj. Újra megjelenik egy Óriás, akinek fején a veszélyes Tündérország szigetére ér. A szárazföld-terepasztal első, bronz székelykapujánál Három medvével, a második, ezüstnél Három oroszlánival, míg a harmadik, bronznál egy Sárkánykigyóval kell megküzdenie. Nagy nehézségek árán sikerrel veszi az akadályokat, és egy tóhoz jut, melybe bedobja egyetlen kincsét, a rózsát. Az Iluska sírján nőtt virág pedig meglepetésére az elvesztett lányá válik, akivel a násznép-nézők előtt ismét –

ezúttal végleg – egymásra talál, s immár esküvői jelmezt, boldogan integetnek saját tükörcépüknek.

A Griff Bábszínház *János vitéze*, sok szereplője miatt, természetesen ensemble-játékot követelt meg a társulattól, akik ezt kiválóan teljesítették. Közülük különösen a Jancsit megformáló-mozgató Szilinyi Arnoldot emelhetjük ki, mivel folytonos színpadi jelenléte különösen nagy munkát, odafigyelést igényelt. Őt és társait természetesen úgy kellett vezetnie Pinczés István rendezőnek, hogy adottságaikhoz mértén, szerepük maximumát hozzák, s ennek a feladatnak mindannyian ügyesen eleget tettek. Mellettük meg kell még emlékeznünk Tihanyi Ildikó, az előadás szövegébe illeszkedő, sőt azt a rendezői koncepciónak köszönhetően meghatározó bábjaikról, díszleteiről és jelmezeiről, valamint Horváth Károly fülbemászó zenéjéről is. Petőfi klasszikusa általuk lett az egerszegi bábos olvasattal gazdagított klasszikussá, a közönség és remélhetőleg a szakma által egyaránt követendő mintaként elfogadott és becsült, erős előadás, amiből pedig a jövőben, a fiatalok épülésére, a Griffben minél több szükségeltetik.

Király László

80 éve született Jacques Demy

Sajnos, a magyar mozilátogatóknak –különösen az 50 év alattiaknak – nem sokat mond a rendező neve. Pedig a francia „új hullám” egyik legjelentősebb egyénisége volt ő, a világsikert aratott Cherbourgi esernyők című filmopera rendezője. (Ez az alkotás bekerült a 20. század legjelentősebb száz filmjét felsoroló antológiába.) Nem a magyar mozinéző tehet róla, hogy – tudomásom szerint – ez utóbbi film mellett csak a Rocheforti kisasszonyok című vígjátékát játszották a hazai filmszínházak. Hogy ennek mi lehetett az oka, ma már persze csak találgatni lehet. (A későbbiekben megkísérlem megtalálni a lehetséges okokat.)

A 80. születésnap mellett az is apropót ad a művészről való megemlékezésre, hogy a múlt évben a legnagyobb filmrendezők alkotásait egyetlen dobozba zárva, sorozat jelent meg a nyugati boltokban. Ennek egyik darabja az „intégrale Jacques Demy”. (Előtte ismeretlen okból azonban az „összkiadásból” kimaradt egy-két film, pl. az 1987-ben forgatott La table tournant – A forgóasztal című, amelyre már csak azért is kíváncsi lettem volna, mert zenéjét a lengyel Wojciech Kilar írta, aki egyike a kedvenc szerzőimnek.)

Nem szeretném untatni az olvasót olyan filmek részletes bemutatásával, melyeket sosem látott. Ám remélem, Demy filmjeinek költői gazdagságát talán sikerül

megéreztetni enélkül is. Aki meg akarja ismerni az 1988-ban lezáródott életművet –utána még két évet élt a rendező –, „iránytűként” használhatja a művész felesége – a szintén világhírű filmrendezőnő –, Agnes Varda poétikus életrajzi filmjét, a Nantes-i Jacquot című alkotást. (Ezt a filmet a Magyar Televízió két alkalommal is sugározta.) A film Demy gyerekkorát eleveníti meg, addig a pillanatig, amíg fel nem kerül Párizsba, ahol elkezdti filmes tanulmányait. Segítők lehetnek még a pályakép megismerésében Demy nyilatkozatai, versei (mert azokat is írt, nem csak a filmdalok szövegeit, hanem önálló költeményeket, melyeket csak nemrég publikáltak).

Jacques Demy élete azt bizonyítja, hogy a művész „nem lesz, hanem születik”. Már egészen korán, 13-14 éves korában fanatikus elszántsággal, egyszerű eszközökkel animációs filmeket írt, rendezett és realizált házuk padlásán. Édesapjának autójavító műhelye volt, s ez az élmény megjelenik a Cherbourgi esernyők nyitójelenetében, majd az egész filmben fontos szerepe lesz, hiszen a főhős autószerelő. Demy első rövidfilmje a 40-es években készült: a közeli hidat ért bombázás rajzfilmen történő megelevenítése volt. Majd később papírból kivágott figurákkal és díszletekkel készített rövidfilmeket (Éjszakai támadás, A balerina).

Demy kezdettől fogva jelentős színészekkel dolgozott. Egyik korai kisfilmjében feltűnik a fiatal Jean-Louis Trintignant, aki később az Egy férfi és egy nő című Lelouch-alkotásban lett világhírű, Anouk Aimée partnereként. Ez utóbbi a főszereplője Demy első nagyjátékfilmjének, az 1960-ban forgatott Lolának, majd 8 évvel később a Los Angelesben készített Model Shop című filmnek. Catherine Deneuve Demynek köszönheti világhírét, mivel a Cherbourgi esernyőket megelőzően a színésznő csak jelentéktelen szerepeket alakított, amelyekre senki sem figyelt fel. (A filmmusical főszerepére egyébként Brigitte Bardot-t szeretne volna megnyerni a rendező, ám ez valamilyen okból nem valósult meg.) Catherine Deneuve – akit csak „Franciaország legszebb asszonyaként” emlegetnek hazájában, s akinek állítólag a fényképe rákerült volna a legnagyobb címletű francia frankra, ha közben be nem vezetik az eurót – még három Demy-filmben játszott. A Rocheforti kisasszonyok című zenés vígjátékban testvérével, a tragikus autóbalesetben elhunyt Françoise Dorleac-kal, a Szamárbőr című mesefilmben, ahol apját, az öreg királyt Jean Marais alakította, végül A legfontosabb esemény, mióta az ember a Holdon járt című szatírjában, ahol Marcello Mastroianni partnere volt. Jean Marais később a Parking című Demy-filmben

is játszott, ahol az alvilág fejedelmét, Hádészt alakította. Egyik – ha nem a legutolsó – filmje Yves Montand-nak a Demy hatyúdalává lett Három jegy a 26-i előadásra című alkotás.

Az első osztályú színművészek további felsorolása helyett fordítsuk figyelmünket Demy ars poétikájára és arra, hogyan valósította azt meg: „Az az én elképzelésem, hogy csináljak 50 filmet, melyek egymással összefüggenek...”. Ennek szellemében a Lola című film egyik főszereplője, Roland Cassard, az ékszerész, aki szerelmes a gyereke messzire ment apját váró főhősnőbe, a történet végén elhagyja Nantes-ot (Demy szülővárosát, ahol több filmet is forgatott), és „átsétál” a Cherbourgi esernyőbe... Ahol beleszeret az autószerelő fiútól terhes lányba. (Sokáig nem tudtam, miért nevezik a lemezborítón „Lola témának” azt a világlágerre lett dallamot, amit az ékszerész énekel a terhes lány anyjának, Mme Emerynek, miközben elmeséli élete szomorú történetét: „Valamikor szerettem egy asszonyt, aki engem nem szeretett...”. Nos, ez a dallam a Lola című film kísérőzenéjének vezérmotívuma.) Aztán Lola 8 évvel később feltűnik a Model Shop című amerikai filmben, mint egy Los Angelesben dolgozó francia nő és az őt ostromló fiúnak megmutatja volt férje és fia fényképét, akiket a Lola

Cherbourgi
esernyők
(Nino
Castelnuovo,
Catherine
Deneuve)

című filmben láthattunk... Számos ilyen tudatos átfedés jellemzi Jacques Demy filmjeit. Nem is mindig a történet szintjén, hanem a szereplők mozgatása, a helyszínek, a kameraállás, bizonyos visszatérő mondatok révén. (Filmjeinek szövegét jórészt ő maga írta.)

A Lola után A bujaság (1961) következett, mely „A hét fő bűn” című (elképzelt? tervezett?) filmsorozat egyik epizódja. Ebben láthatjuk Bernard szerepében a fiatal Jean-Louis Trintignant-t és egy pár másodperces szerepben azt a szőke színésznőt, Corinne Marchand-t, aki Agnes Varda Cleo 5-től 7-ig című, filmtörténeti jelentőségű alkotásának főszereplőjeként lett közismert. S itt mindjárt meglephetjük az egyik magyarázatát, miért volt lehetetlen a 60-as évek Kelet-Európájában bemutatni A bujaság című filmet. Ugyanis a pokol-jelenetben meztelen „szenvető lelkeket” láthatunk és a valóságban játszódó események során az egyik férfi szereplő fantáziájában néhány másodpercre a szereplők ruhátlanná válnak. (Az elvtársak vigyáztak a szocialista ember „jó erkölcsre...”.) Későbbi filmjeiben is érint Demy olyan, akkoriban nálunk tabu témákat, melyek miatt nem láthatta a magyar közönség a filmjeit. Így pl. az azonos neműek egymás iránti vonzalma (Lady Oscar, Parking) és az incesztus /Szamárbőr, Három jegy a 26-i előadásra). Annak ellenére, hogy a rendező finom ízléssel, költői utal ezekre az emberi jelenségekre, az egyneműek csókolózásának nyíltszíni bemutatása ekkoriban nálunk nem volt lehetséges (1982-ig, Makk Károly Egymásra nézve című alkotásáig).

1961-ben már készen állt a Hűtlenség, avagy a cherbourgi esernyők című film forgatókönyve. (Később a cím elejét elhagyta a rendező.) Ám közben megszületett Az anygalk völgye című film 1962-ben, Jeanne Moreau-val a női főszerepben. E mozi fő jelenetei a kaszinóban játszódnak, ez is Demy gyermeki élményéből táplálkozik. Mint annyi más filmje is: pl. A Loire-völgyi fapapucskészítő, a Cherbourgi esernyőkben megjelenik az a gyermeki emlék, amikor a rendező találkozik egyik lány ismerősével, aki terhesen férjet keres a farsangi forgatagban. Önéletrajzi motívum a részeges özvegy ezredesné az Egy szoba a városban című filmben. (Demy életművében a második végig énekelt filmopera, Michel Colombier zenéjével, Dominique Sanda és Michel Piccoli főszereplésével 1982-ben.)

A világsikert Jacques Demy számára a Cherbourgi esernyők című film hozta meg 1964-ben. A Cannes-i filmfesztivál földjén mellett számos egyéb kitüntetésben is részesült ez az alkotás. Oscar-díjra is jelölték és szó volt a színházi változat Broadwayn történő bemutatásáról is, de ez utóbbi csak Párizsban valósult meg. (Nem tudom, zenés színházaink miért nem ambicionálják ezen klasszikus alkotás magyarországi bemutatóját. A filmet a 2000-es években digitalizált formában kiadták DVD-n, amely napok alatt elfogyott... Nem beszélve a film amerikai bemutatójáról, amely a 90-es években ugyanakkora sikert aratott, mint a maga idején.)

A Cherbourgi esernyők világsikere persze nagymértékben köszönhető a zeneszerzőnek, Michel Legrand-nak, akivel Demy olyan – szinte testvéri – kapcsolatot alakított ki, mint amilyen a filmtörténelemben Fellini és Nino Rota, illetve Krzysztof Zanussi és Wojciech Kilar között lehetett.

A film szép-szomorú története egy autószerelő fiú és egy esernyőbolt tulajdonosnőjének lánya közti szerelemről szól. De közbejön az algériai háború, a fiúnak 2 évre katonának kell mennie. Az elválás előtti éjszakán a szerelmesek együtt hálnak és a lány teherbe esik. Közben anyja nehéz anyagi helyzetbe kerül, ebből egy fiatal ékszerész, Roland Cassard segíti ki őt, aki beleszeret a terhes lányba. Feleségül veszi és elhagyják Cherbourg-t. A fiú hazatér – sérülten – Algériából és feleségül veszi beteg nagynénjének ápolónőjét. A nagynéni halála után benzinkutat nyitnak és egy karácsony este, mikor a feleség a kislányával vásárolni megy, befut egy autó a hűtlen menyasszonnyal és kislánnyal. A megrendítő találkozás után az asszony visszatér gazdag környezetébe és a volt szerető nem nézi meg a – állítólag – rá nagyon hasonlító, vér szerinti lányát...

Vallomással kell folytatnom Jacques Demy művészetéről szóló ismertetésemet. Talán különösnek tűnik egy komoly zeneszerzőtől, hogy azt írja: minden addig megismert zene mellett érzelmileg rá a legnagyobb hatást – 12 évesen – a Cherbourgi esernyők zenéje gyakorolta. Nem szabad elfelejteni, hogy a 60-as években Magyarországon a francia zene nem volt nagyon ismert. Sem a zeneiskolában, sem a rádióban, sem koncerteken nem igen találkozhattam vele. Couperin, Rameau, Berlioz, Ravel, Debussy, Honegger muzsikája finoman szólva „terra incognita” volt. A Cherbourgi esernyők zenéjével megérintett a francia kultúra – melynek azóta is szerelmese vagyok – és a jazz addig ismeretlen világa. A film megtekintésének másnapján könnyfoltot találtam a párnámon... Azt hiszem, ennél nagyobb hatást műalkotás nem válthat ki egy manipulálatlan, érzékeny lelkű fiatalemberből.

Aki teheti, ismerkedjen meg ezzel az egyedülálló, nagyszerű filmes életművel!

Dürer emléklapozat kiadás 1998

Filep Sándor

Filep Sándor: Dürer emléklapok - 1998

Egy színházi és képzőművészeti „mindenes” halálára

Május 23-án súlyos betegségben elhunyt Boncz Barnabás, a Hevesi Sándor Színház nyugalmazott színházi titkára, a teátrum Örökös tagja, a Vitrin Képzőművészeti Egyesület titkára-kurátora, a zalaegerszegi színházi és képzőművészeti élet színes egyénisége. Művészettörténésznek készült, de konfliktusba keveredett Aradi Nórával, s az egyetem elhagyására kényszerült. Szerencsére érdeklődése, érzéke, felkészültsége révén befogadta a színházi világ. Kaposvár, Budapest, Sopron és Győr után a szülővárosában, Zalaegerszegen teátrumot alapító Ruszt József igazgató-főrendező hívta haza színházi titkárnak, 1982-ben. Majd 25 évi munkálkodás után ment nyugdíjba, de utána is visszajárt, hogy régi szenedélyének éljen: a képzőművészetnek. Már pályája elején, a hatvanas években ismerte a ma már klasszikus mestereket, Kondor Bélát, Bartha Lászlót, Borsos Miklóst, Somogyi Józsefet, kiállításokat rendezett nekik – felfogása szerint a színház és képzőművészet nem egymást kizáró, hanem egymást erősítő művészeti ág. A színházi előterek mindenütt alkalmasak tárlatok rendezésére, és Boncz Barnabás – közismert „művészneven” Jimmy – mindenütt élt ezzel a lehetőséggel. Legtovább és folyamatosan a Hevesi Sándor Galériájában, ahol országos nagy nevek mellett, bemutatkoztak a Dunántúl jeles alkotói, s természetesen a zalai-egerszegi művészek is. Elsők közt kezdeményezte, hogy a lendvai-muravidéki magyar képzőművészek előbb a színház galériájában, majd a távolabbi rangos kiállítóterekben mutakozzanak be. Szervezője volt az egervári, később a zalaegerszegi művésztelepeknek, katalógusokat szerkesztett, valódi „mindenesként” segítette a kortárs képzőművészet elfogadását és népszerűsítését. A testvérvárosi kapcsolatok keretében Fischer György szobrászművésznek Varkaus-ban, Németh János keramikumművésznek (több alkalommal) Krosnóban, Krakkóban és Marosvásárhelyen rendezett tárlatot. Nagy érdemei vannak Németh János zalaegerszegi állandó kiállításának létrejöttében, a műtárgyak is az ő elképzelései nyomán nyerték el helyüket. A Pannon Tükörnek rövid ideig munkatársa volt (2003), több kiállítási beszámolója jelent meg, s 2008-as, januári számunkban, a Hevesi Sándor Színház 25 éves évfordulójára emlékező összeállításunkban, hosszabb interjút közöltünk vele. 2009-ben a színház bejáratánál elhelyezték az Örökös tagok – Ruszt József, Egervári Klára, Bereményi Géza és Boncz Barnabás – domborművét, Béres János szobrászművész alkotását. Ez is emlékéit őrzi annak a sokoldalú, kedves egyéniségnek, akit sokan pályatársunknak, barátunknak tekintettünk. Távozása fájdalmas úrt hagyott, emlékéit megőrizzük.

P. I.

Szerzőinkről

Bende Tamás (1990; Győr) Egyetemi hallgató, kritikái, versei különböző lapokban jelentek meg, a Hús és sakk c. antológia szerzője.

Benedek Szabolcs (1973; Budapest) Prózaíró, legutóbbi kötete: Lollo keblei, novellák. Pont, 2010.

Csontos János (1962; Budapest) Költő, publicista. Legújabb kötete: Delelő (Összegyűjtött versek). Magyar Napló Kiadó, 2011.

Dávid Csaba (1943; Budapest) Író, műfordító, filmszerkesztő. Legutóbbi kötete: Város és költője, Argumentum Kiadó, 2007.

Farkas Szilárd (1981; Kaposvár) Tanár, a PTE BTK Filozófia Doktori Iskola hallgatója.

Fejős Miklós (1979; Pécs) Festőművész, művészeti szakíró.

Gál Soma (1993; Sármellék) Prózaíró, a Nagyításban és lapunkban jelentek meg első írásai.

Jelenleg a keszthelyi Vajda János Gimnázium tanulója.

Mostani számunkban közölt A vasút története c. írásával a Sárvári Diákírók, diákköltők pályázatán ezüst oklevelet nyert.

H. Hadabás Ildikó (Budapest) Költő, prózaíró.

Kabdebó Tamás (1934; Newcastle, Írország) Költő, prózaíró, műfordító.

Legutóbbi kötete: Giorgione nyomában. Irodalmi Jelen Könyvek, 2009.

Káplán Géza (1954; Kaposvár) Költő, kritikus, irodalmi lapokban publikál.

Kelemen Lajos (1954; Kaposvár) Költő, esszéista, kritikus. Legutóbbi kötete: Föltett igaz. Napkút Kiadó, 2010.

Király László (1954; Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró.

Lanczok Gábor (1981; Szeged) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A mindennap ma (regény). Kalligram Kiadó, 2010.

Lángi Péter (1942; Keszthely) Költő, kötete: Késői invokáció. Pannon Tükör Könyvek, 2010.

Németh J. Attila (1963; Úrhida) Költő, kötete 1995-ben jelent meg a székesfehérvári Árgus Kiadónál, Szabadgyalog címmel.

Oláh András (1959; Mátészalka) Költő, legutóbbi kötete: Közjáték vagyunk. Hungarovox Kiadó, 2009.

Pécsi Györgyi (1958; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Folytatódik. Felsőmagyarország Kiadó, 2007.

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: félrebeszéd. Pannon Tükör Könyvek, 2009.

Pénzes Dávid (1984; Zalaegerszeg) Kritikus, írásai a Pannon Tükörben jelentek meg.

Praznovszky Mihály (1946; Nemesvámos) Irodalomtörténész, kritikus.

Legutóbbi kötete: Szindbád a Balaton partján. Balatonfüred Város, 2010.

Püspök Livia (1957; Kaposvár) Költő, versei antológiákban, folyóiratokban jelennek meg.

Révész Emese (1967; Budapest) Művészettörténész, legutóbbi kötete: Csók István (Magyar mesterek). Kossuth Kiadó, 2010.

Rozsos Gábor (1965; Kaposvár) Költő, kötete: Kertedben, utoljára. Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, 2000.

Sütő Csaba András (1979; Győr) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: disintegration (versek). Orpheusz Kiadó, 2006.

Szabó Ferenc S.J. (1931; Budapest) Teológus, költő, műfordító, irodalomtörténész, kritikus.

Legutóbbi kötete: Új távlatok, válogatott irodalmi, művelődéstörténeti és teológiai tanulmányok. Éghajlat Könyvkiadó, 2011.

Szalay Dávid (1985; Zalaegerszeg) Tanár, lapunkban olvasható írása az első folyóirat-közlése.

Szálinger Balázs (1978; Budapest) Költő, drámaíró. Legutóbbi kötete: M1/M7 – versek. Magvető Kiadó, 2009.

Szauer Ágoston (1963; Szombathely) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Stációk. Martinus Kiadó, 2011.

Szemes Béla (1955; Zalaegerszeg) Tanár, színházkritikus, kötete: Egerszegi színházi esték. Pannon Tükör Könyvek, 2009.

Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.

Szentmártoni János (1975; Budapest) Költő, szerkesztő.

Legutóbbi kötete: Ballada hétköznapi díszletekkel. Stádium Kiadó, 2010.

Szepes Erika (1946; Budapest) Prózaíró, klasszika-filológus, irodalomtörténész.

Legutóbbi kötete: A költő és a mítosz, elemzések, tanulmányok. Napkút Kiadó, 2006.

Villányi G. András (1958; Magyarföld) Költő, műfordító, a japán költészet kiváló ismerője. Versfordításai jelentek meg a Nagyvilágban és különböző antológiákban. Önálló műfordításkötete a Generál Press Kiadó gondozásában jelent meg 2003-ban, Zilált hajam és szomorú játékok címmel. A könyvhétre a Fapados Kiadó adta ki A papagáj meséi címmel felnőtt- és gyermekmeséit.